

У К Р А Ї Н С Ь К И Й Тиждень

№ 11 (487) 17 – 23.03.2017 р.

www.tyzhden.ua

Лесь
Подерв'янський
про еліту,
культуру
й самоіронію

Про переваги гнучкого
валютного курсу

Як змінила спорт
війна на Донбасі

Що таке «Європа
різних швидкостей»

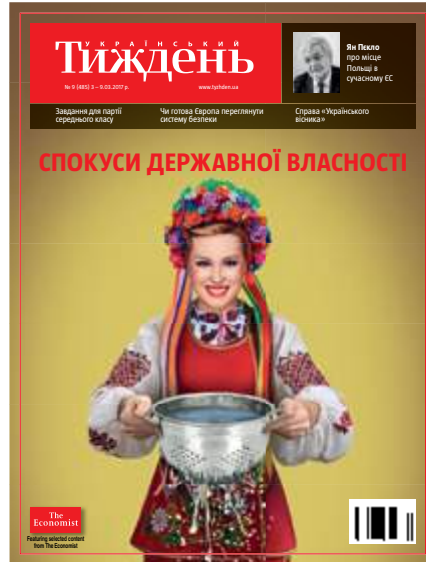
КРИМ ТАТАРСЬКИЙ

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

Оберіть зручний для вас спосіб передплати

«Український тижень» можна передплатити у друкованій та електронній версіях.

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку за наведеними реквізитами. Повідомте адресу доставки за телефоном 067-407-10-96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)

СПЛАТИТИ БАНКІВСЬКОЮ КАРТКОЮ:

або на сайті tyzhden.ua

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тижень»

- на 1 міс. – 55 грн
- на 3 міс. – 156 грн
- на 6 міс. – 300 грн
- на 12 міс. – 600 грн

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тижень»

за індексом 99319

Телефон редакції: 044-351-13-00

Повідомлення	Отримувач платежу	ТОВ «Український тижень»	
		26009000022321	35392656
		поточний рахунок отримувача	
	код отримувача		
	Назва установи банку	300023	
		МФО банку	
	ПІАТ «Укрсоцбанк»		
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	Вид платежу: за передплату на журнал	*	
Період:			
Касир	Платник (підпис)	сума, грн	

* У графі «вид платежу» вкажіть, будь ласка, назву журналу

НА ЧАСІ

- 4 Блокувати дозволено
Чи вдалося зупинити дестабілізацію
- 7 Едвард Лукас про WikiLeaks
як інструмент демонтажу
західної політики
- 8 Нова модель у подарунок
Як гнучкий валютний курс може
сприяти економічному зростанню
- 11 Гжегож Мотика:
«Сьогодні можна сказати,
що поляків та українців ніщо
не розділяє, окрім суперечки
про один фрагмент історії —
волинські злочини»
Польський історик про діалог
і порозуміння з Україною
- 14 Чорна діра
ОРДІЛО як офшор
для вчорашніх регіоналів

ТЕМА НОМЕРА

- 16 Територія справедливості
Юрій Макаров про спільні цілі
українців і кримських татар
- 18 Гоніння і вигнання
Що змінилось у житті корінного
народу окупованого Криму

- 20 Ключ від півострова
За яких обставин є можливою
кримськотатарська автономія

СУСПІЛЬСТВО

- 24 Тест на сепаратизм
Як склалася доля спортсменів
і клубів Донбасу

СВІТ

- 28 «Європа різних швидкостей»
Як змінюється структура ЄС

- 30 Посмішка «Іскандерів»

Як Росія «непомітно»
нарощує свій ракетний потенціал

- 32 Страх у Скоп'є

Чим небезпечна політична криза
в Македонії

- 33 Я, народ...

Як нова Конституція Туреччини
змінить країну

- 34 Рис і люди

Як змінюється базовий раціон
у різних частинах світу

- 38 Юрій Лапаєв

про мовний вибір кримчанина

- 39 Максим Нестелєв

про ознаки елітарної літератури

СПАДОК

- 40 Леся Українка, Булґаков і Кубань

Чим здивував візит українських
письменників до Москви 1929 року

КУЛЬТУРА ТА НАУКА

- 44 Лесь Подерв'янський:

«Якщо треба, то ми шарахнемо»

Художник і драматург
про особливості українського
менталітету

ЩОДЕННИКИ ОКУПАЦІЇ

- 48 Історія однієї вулиці

Чому мешканці околиць
Луганська залишилися удома

- 49 Перші ластівки

Що думають про блокаду
шахтарі в «ДНР»

P. S.

- 50 ОНУХ про світ,
побудований
за принципом LEGO

Тиждень

№ 11 (487) 17 – 23.03.2017

Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ

Видавець ТОВ «Український тиждень»

01030, Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

Головний редактор Дмитро Крапивенко

Редакція Анна Корбут, Роман Малко,

Олександр Крамар, Ганна Трегуб, Алла Лазарева,

Денис Казанський, Юрій Лапаєв,

Ольга Ворожбит, Станіслав Козлюк,

Андрій Голуб, Юрій Макаров

Відповідальний за випуск номера

Віталій Столига

Відділ передплати та роздрібної торгівлі

тел.: (067) 407-10-96

e-mail: peredplata@tyzhden.ua

Відділ реклами тел.: (067) 407-10-89

e-mail: reklama@tyzhden.ua

Видається з 02 листопада 2007 року

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого

засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР

від 30.08.2011 р.

Адреса для листування 01030, м. Київ, а/с 212

Адреса редакції

Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

e-mail: office@tyzhden.ua

тел.: (044) 351-13-00

Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 17-0544

Наклад 32 000

Номер підписано до друку 15.03.2017 р.

Виходить щоп'ятниці

Розповсюджується в роздрібній торгівлі

та за передплатою

Передплатний індекс 99319

Ціна договірна

© Український тиждень. Редакція залишає за собою право на літредування надісланих матеріалів без узгодження з автором. Рукописи не повертаються й не рецензуються.

Редакція може не поділяти думку авторів. За зміст рекламних матеріалів та листів, надісланих читачами, редакція відповідальності не несе.

Матеріали, позначені літерою «Р», «новини компанії» публікуються на комерційній основі

Наші партнери: www.tyzhden.ua

The Ukrainian Week

НА ЧАСІ

Блокувати дозволено

Роман Малко

Якщо вірити президентові, то в усіх бідах України винні блокувальники. Кільком десяткам людей вдалося за лічені тижні зруйнувати всі титанічні здобутки влади, поставити під загрозу мінський процес, підірвати основи державності й завдати збитків на багато мільярдів умовних одиниць.

До блокади та блокувальників можна ставитись по-різному. Теоретично цього взагалі не повинно бути, адже яка блокада на лінії фронту, де щодня є вбиті й поранені? Лінія зіткнення апоріорі заперечує будь-яку торгівлю, а тому перекривати дорогу, яка веде на війну, — це абсурд. Але не в нас. Торгівля й війна в Україні — два боки однієї монети. Причому в прямому й переносному сенсах водночас. Гроші, зароблені на крові, пардон, на торгівлі через лінію зіткнення, спрямовуються не лише на фінансування українського війська, не лише на гуманітарку, що відсилається на окуповані території, а й на утримання терористів, які ті території окупували. Це без нюансів (хто скільки ще й заробляє).

Щоб це усвідомити і прикрити лавочку, українській владі потрібні були не тільки три роки на роздуми, а ще й сутічки та стрілянина (на щастя, обмежилися попереджувальною). Слід було дочекатися наближення точки неповернення

й аж тоді почати реагувати. До того як країну заштормило, все якось бракувало часу над цим подумати. А й справді, його ж завжди обмаль. Його з'їдають інтриги, «договорняки» та маніпуляції. Домовитися з терористами про постачання вугілля набагато легше, ніж знайти спосіб позбутися залежності від них чи визволити полонених. Розбудувати армію лояльних ботів простіше, ніж прорвати інформаційну блокаду окупованих територій. Брати на себе відповідальність, ухвалювати непопулярні або й не вигідні в короткостроковій перспективі рішення куди складніше.

За три роки війни так і не знайшлося можливості розібратися з ворожим бізнесом та банками, приструнити ефесбешних агентів й адептів колишнього режиму, покарати вбивць людей на Майдані, підрихтувати судову систему, витури-ти в шию друзів-«решал». Навіть загнавши себе в мінський тупик, у безвихідь АТО, розпластавшись як безхребетна істота під ногами партнерів, влада зовсім не збиралася відмовляти собі в задоволенні жити за звичними схемами: а раптом пронесе... І тільки коли справді запахло смаленим, коли перспектива реального апокаліпсису нависла над головою, реакція пішла. Спочатку звично недолуга: попередження, сутички, поліцейські операції, і нарешті — алілуя! — торгівля з терористами припиняється. Президент і РНБО знайшли в собі сили прийняти вольове рішення. Тепер вони готуватимуть проект про відновлення територіальної цілісності країни, розроблятимуть стратегію, ухвалюватимуть закон, поводитимуться як справжні державники.

КРАЇНА СПІЛЬНИМИ ЗУСИЛЛЯМИ ВИВЕДЕНА ПОЗА ЗАКОНОДАВЧЕ ПОЛЕ АБО ЯК МІНІМУМ БАЛАНСУЄ НА ЙОГО МЕЖІ, І ГОЛОВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЦЕ — ЯКРАЗ НА ПРАВЛЯЧОМУ КЛАСІ

Найсумніше в усій цій історії, що ухвалення закону ще нічого не гарантує. Не гарантує його виконання: за цим потрібен неупереджений контроль. Бо чимало декларацій влади залишається «роботою на камеру». Починаючи з президента, який так і не позбувся свого «5 каналу» та іншого бізнесу, не подбав про оновлення ЦВК, й закінчуючи простими громадянами, які самовільно вирішили влаштувати блокаду чи зайняти обладміністрацію. Захоплення держустанов незаконне. Це правда. Але проведення виборів із віджилою ЦВК, зі свого боку, делегітимізує владу. Блокада незаконна, але торгівля через лінію фронту так само. Неякісна атестація в МВС і «косметична» люстрація в інших органах, невиконання своїх обов'язків чиновниками, ігнорування вищих керівництвом держави норм Конституції та маніпулювання нею теж незаконні. Країна спільними зусиллями виведена поза законодавче поле або як мінімум балансують на його межі, і головна відповідальність за це якраз на правлячому класі.

І хоча ще три роки тому люди вмирили на вулицях, вірячи, що систему беззаконня таки вдасться переломити, у сухому підсумку країна наближається до точки неповернення. Верхи не можуть, низи не хочуть, «друзі» допомагають і підштовхують. Чим це закінчиться, не знає ніхто. Може, реваншем олігархату, може, громадянською війною, військовим переворотом, установленням поліційної диктатури або зникненням країни з карти світу. Є й оптимістичніші прогнози. Порошенко, мовляв, усіх переграє, і тепер усе буде в шоколаді. І в якийсь момент здалося-таки, що, попри тотальний словесний пронос чиновників про шкідливість блокади, жахливі наслідки для економіки, загрозу зростання напруженості на фронті, десь там, на Банковій, її насправді навіть вітають. Чудова нагода закінчити деолігархізацію чи принаймні усунути останнього «недоторканного» олігарха. Звільнитися від баласту дотаційних шахт і підприємств, цінність яких нуль, дістати нагоду розібратися з російським бізнесом, приструнити Авакова, який надто зміцнів і стає небезпечним для політичних конкурентів. І найголовніше, прекрасна нагода позбутися нарешті залежності від ворога. Назавжди. До речі, РНБО анонсувала, що слідом за блокадою розгляне й питання функціонування російських банків. Досі головні санкції супроти них були вуличними й самодіяльними: то вікна поб'ють, то вхід замурують. З погляду законодавства дрібний бешкет, для російського фінансового спрута ледь відчутне подразнення. А головне — наші західні партнери завжди схвилювані й занепокоєні «незаконним блокуванням ОРДІЛО», наприклад, та й напади на фінустанови для них явище геть дике та незрозуміле. Можливо, вуличний активізм, отаманщина слугують таким собі тараном для не надто «красивих», на думку західної демократії, рішень Києва своєрідним виправданням, мовляв, обираємо менше зло, щоб країна не скотилась у кривавий хаос та анархію.

Не виключено, що так і є. Але кілька важливих деталей усе-таки псують цю оптимістичну картинку. Після Майдану суспільство дуже гостро реагує на будь-яку агресію у виконанні підрозділів МВС. Особливо коли вона обернена проти активістів і добровольців. Перекладати відповідальність за свої нерішучість, безхребетність і недолугість на інших владі не дозволено категорично. Інакше вона не потрібна. Так можна далеко зайти.

Ну і, нарешті, країна потребує оновлення, очищення й життя за новими правилами. Брехнею та маніпуляціями цього не досягнеш. Хоч би скільки було сформовано спецрот і спецбатальйонів МВС, країну, де гуляють мільйони стволів, у покорі не утримати. Нині пару випущено, і, схоже, на певний час буря вщухне. Але все в будь-який момент може початися знову, якщо влада не визубрить цей урок як «Отче наш» і надалі у звичному для неї стилі динамитиме вирішення хронічних проблем, у яких країна загрузла по самісінькі вуха. ■

WikiLeaks без маски

Едвард Лукас

Російські хакерські атаки й зливи інформації виявляються значно потужнішою загрозою нашій демократії, ніж ядерна зброя. Навіщо запускати боєголовки, коли можна підірвати політичну систему зсередини? Такий меседж читається в останніх «викриттях», що стосуються хакерських інструментів ЦРУ, на WikiLeaks.

Зрозуміти, де тут правда, нескладно. Розвідувальні служби займаються розвідувальними-таки операціями. Тобто сама їхня назва вже все пояснює. Західні розвідки стежать за противниками: Росією, Китаєм, Іраном, а також за організованою злочинністю та іншими цілями.

Тобто виконують роботу, за яку отримують зарплату. Вони працюють самостійно й разом із союзниками. І працюють доволі непогано. Якби було інакше, це видавалося б щонайменше дивним, а ще скандальним.

Матеріали, вкрадені Едвардом Сноуденом, чи останні зливи даних про роботу ЦРУ жодним чином не вказують на те, що розвідка США, Британії чи сильні служби різних країн займаються чимось незаконним або ж неетичним. Вони не шпигують на користь інтересів американських корпорацій. Вони не націляються на внутрішньополітичних опонентів західних урядів.

WIKILEAKS СТАВ ДУЖЕ ВИБІРКОВИМ: НЕ ПУБЛІКУЄ МАТЕРІАЛІВ, ЩО ШКОДЯТЬ РОСІЇ ЧИ КИТАЮ, СКИДАЄ ВЕЛИЧЕЗНІ МАСИВИ ДОКУМЕНТІВ ЗА РАЗ, СУПРОВОДЖУЮЧИ ЇХ СЕНСАЦІЙНИМИ, ОМАНЛИВИМИ ПРЕС-РЕЛІЗАМИ Й ТВІТАМИ

Якщо ЦРУ чи ФБР і збирало якісь матеріали стосовно кампанії Трампа, то це тому, що особи, пов'язані з нею, контактували з представниками російської розвідки, і про ці контакти відомо. ЦРУ збирає списки слабких місць у старих операційних системах. Так само роблять інші служби. Вони не «обходять» системи шифрування комунікації в сервісах на кшталт Signal, WhatsApp та ін. Насправді питання в тому, що подібні системи шифрування сьогодні використовуються повсюди, перебувають у вільному доступі й зручні для застосування. Розвідувальні служби не можуть їх зламати. Тож мусять підходити до них із «кінцевого пункту» їх споживання.

Для цього необхідно влязати в комп'ютери, смартфони та інші пристрої; будь-хто з найменшим інтересом до розвідки чи комп'ютерних наук знає, що зламування таких «кінцевих пунктів» уже є пріоритетним у шпигунстві років п'ять, а то й більше.

Єдиний справжній скандал полягає в тому, що хтось зміг «зламати» ЦРУ. У службі визнають, що найімовірнішим витоків інформації став один із позаштатних підрядчиків. Робота з такими працівниками заощаджує кошти й робить структуру гнучкішою. Якщо працювати виключно з державними службовцями, що мотивовані патріотизмом, а не кар'єрними міркуваннями, які на все життя беруть зобов'язання про нерозголошення інформації, це може коштувати більше грошей у короткостроковій перспективі, але виявляється значно економічнішим на тривалому перспективі.

Ще більший скандал пов'язаний із самим ресурсом WikiLeaks. Я був величезним його прихильником, коли він тільки-но з'явився. Але він уже давно облишив благородну справу тих, хто щиро розкривав суспільно важливу інформацію, ризикуючи власною кар'єрою чи свободою, і розповідав про злочини бізнесу або політики. Тепер WikiLeaks став дуже вибіркоким. Ресурс ніколи не публікує матеріалів, що шкодять Росії чи Китаю. Він скидає величезні масиви документів за раз, супроводжуючи ці викиди сенсаційними, оманливими прес-релізами і твітами.

Наприклад, у документах, оприлюднених через WikiLeaks, ідеться нібито про те, що ЦРУ могло сфальсифікувати історію про участь Росії в хакерських атаках на сервери Національного комітету Демократичної партії США. Це було б незаконно, до божевілья ризиковано й немислимо з політичних міркувань: щоб Центральне розвідувальне управління за Адміністрації, очолюваної президентом від демократів, зламало сервери, які використовували в кампанії кандидатки від тієї самої партії, злило електронну переписку, яка нашкодила цій кампанії, бо шпигуни знали, що Гілларі Клінтон програє, і таким способом хотіли запламувати перемогу Трампа? Це неможливо уявити навіть за стандартами голлівудського кіно.

Імовірнішим є припущення, що WikiLeaks свідомо чи несвідомо допомагає Росії знищувати американську політичну систему, вселяючи в неї страх, непевність, сумніви, і все це в уже вельми поляризованому й перегрітому середовищі.

Кремлю підходить його нинішня репутація загрози. Але нам слід пам'ятати, що Росія не супердержавна. Її економіка розміром із каліфорнійську і тримається на застарілій промисловості, що залежить від природних ресурсів. Тим часом інфраструктура, державні послуги й демографія РФ у дуже невтішному стані.

Утім, Володимир Путін блискуче експлуатує слабінки Заходу. Він системно б'є по довірі: до ЗМІ, інституцій, політиків, а також взаємній — між країнами. Як наслідок — маємо найбільшу з часів Водергейту політичну кризу в Америці.

Тактика Росії працює. Але тільки тому, що ми це допускаємо. ■

Нова модель у подарунок

Любомир Шавалюк

Як змінить напрями розвитку економіки України гнучкий валютний курс

Це майже біблійний сюжет. Спочатку ви саджаєте в землю малесеньке гірчичне зерно, яке в невтаємничених людей викликає лише скепсис. А потім із нього виростає така велика рослина, що птаство може кублитися в її тіні. Це стається ніби само собою, і тоді скепсис перетворюється на глибокий подив. Чи знайдуться серед нас такі, хто не опинявся в такій ситуації?

Щось подібне можна побачити і в житті України та її економіці. Понад три роки минуло після Революції гідності, і дедалі більше людей розчарується, бо сувора реальність віддаляється від революційних очікувань. Але деякі позитивні реформи, започатковані після революції, почали жити своїм життям, стали пусковим гачком для дальших перетворень і незабаром можуть вилитися в лавиноподібний потік змін, який відчують безпосередньо на своїх кишнях ті, для кого вони в кінцевому підсумку призначені, — прості люди. І тоді скепсис перетвориться не просто на глибокий подив, а на масштабний вау-ефект. Не вірите?

НЕНАГОЛОШЕНА РЕФОРМА

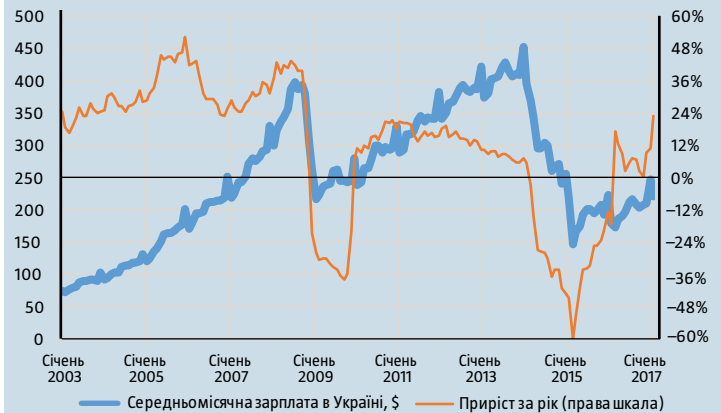
Практично через кілька місяців після революції в Україні запровадили режим гнучкого валютного курсу. Для Нацбанку, автора зміни, це виявилось джерелом значних інституційних труднощів, адже потрібно було перевести орієнтир у монетарній політиці з валютного курсу, незмінність якого раніше була метою регулятора, на інфляцію, контрольованість якої стала новим його пріоритетом після запровадження режиму інфляційного таргетування. Необхідно було цілковито перебудувати внутрішню систему роботи, напрацювати інструменти інфляційного таргетування, врешті-решт, змінити ментальність працівників НБУ, водночас регулярно отримуючи порції інформаційних ляпанців ззовні, від недалеких критиканів.

Для багатьох простих людей ця реформа спочатку стала світоглядним одкровенням, адже в них забрали одне з уявних джерел ментальної стабільності, спровокувавши таке відчуття, ніби земля йде з-під ніг. Потрясіння серед українців було відчутним. Згодом виявилось, що не такий страшний лукавий, як його малюють, і для більшості та зміна перетворилася на прищеплення адекватного ставлення до мінливості життя. А це риса, необхідна для громадян країни, яка потребує перетворень і планує змінюватися.

Через майже три роки після переходу до гнучкого валютного курсу НБУ цілком адаптувався, навчився працювати в нових умовах і згладжувати надмірні коливання гривні, а українці, здається,

А тепер усе інакше?

Гнучке курсоутворення призводить до того, що будь-яке невинне зростання номінальних зарплат трансформуються у знецінення гривні. Зарплата, виражена в доларах, відповідатиме рівню продуктивності праці

За даними Держстату, НБУ, власні розрахунки

привичаїлися до того, що курс валюти визначає ринок, який сьогодні може мати інший погляд на речі, ніж учора. Дехто переконуватиме, що сухий залишок реформи — це доларизація економіки, до якої призводять перманентні очікування знецінення гривні, сформовані суто переходом від режиму фіксованого курсу до гнучкого. Як хтось казав, долар потрібно купувати, бо він у будь-якому разі до рожчатиме. Однак такі висновки не тільки хибні, а й передчасні. Основні плоди цієї реформи стратегічні, їх Україна збиратиме згодом, і аналіз засвідчує, що вони будуть тільки позитивними.

ЗАРПЛАТНИЙ ЯКІР

Мабуть, не всі пам'ятають дискусію, що точилася на зламі століть, про те, який режим валютного курсу повинна обрати Україна: фіксований чи гнучкий. Прихильники фіксованого курсу тоді переконували, що він забезпечить стабільність, якої так бракує перехідній економіці на кшталт нашої і яка так потрібна іноземним інвесторам. Тоді цей аргумент бачився переконливим. Але стабільність виявилася липовою.

Система тут проста. Перед тим як ухвалити рішення про вкладення капіталу в певну країну, іноземний інвестор вивчає загальні умови роботи в ній: ринок, закони, писані й неписані, традиції ведення бізнесу тощо. Припустімо, він готовий миритися з нашими рівнями бюрократії, корупції та забезпечення прав власності. Що далі? Наступний його крок — складання бізнес-плану років на 10 або принаймні на час, доки проект не окупиється. Цей

документ повинен мати ясність, тому потребує прогнозованих макро- та мікроекономічних показників. Зрозуміло, що за фіксованого курсу інвестор закладає в нього більш-менш стабільні пропорції між показниками, зокрема рівень номінальної заробітної плати, або хоча б адекватні, помірні темпи їх зростання.

Як згодом виявилось, дарма. Адже внаслідок соціального популізму, який існує в Україні, мабуть, від початку незалежності, номінальні зарплати швидко зростали, за фіксованого курсу підтягуючи й показники в еквіваленті долара чи євро (**див. «А тепер усе інакше?»**). Щоб конкурувати на ринку праці, інвестор був змушений приймати ці темпи й для працівників свого підприємства. І таким чином повністю вибивався з параметрів, закладених у бізнес-плані. То був перший крок до розчарування. До цієї проблеми додавалися й макроекономічні. Зростання зарплат у доларовому еквіваленті по всій Україні призводило до збільшення собівартості (у валюті) продукції товаровиробників, що містилися на її території, а відтак до втрати українськими товарами й послугами цінової конкурентоспроможності як на внутрішньому ринку (результат — засилля імпорту), так і на зовнішніх (наслідок — падіння експорту). Це призводило до зростання торговельного дефіциту та врешті-решт до стрибкоподібної девальвації гривні. То був другий крок до розчарування. Адже інвестор заводив капітал за однієї вартості гривні й невдовзі опинявся в ситуації, коли бізнес ще не окупився, а вартість гривні вже значно менша і, як виявилось, далека від стабільності, а разом із валютним курсом упала й вартість бізнесу. Третім кроком ставала сама криза, що супроводжує девальвацію, адже під час кризи сукупний попит зменшується, а отже, падає й обсяг продажу практично кожного підприємства у фізичному вимірі, суттєво відхиляючись від бізнес-плану в гірший бік.

Переживши три зазначені кроки до розчарування, іноземний інвестор зрозумів, що за такої системи прибутково інвестувати в Україну неможливо. Відтак і сам не повторював більше подібних помилок, і колег віднаджував. Так було доти, доки зберігався режим фіксованого валютного курсу.

І тут варто сказати кілька слів про стабільність. Незмінність будь-якого з показників здатна забезпечити лише поверхову, тимчасову, примарну стабільність, якої насправді не існує. Життя — це рух, воно ніколи не стоїть на місці й завжди трансформується в більшу чи меншу динаміку всієї множини соціально-економічних індикаторів. І якщо хтось хоче закріпити певний показник, уповаючи на симулякр стабільності, який він нібито створить, то це призведе до штучного обмеження динаміки інших індикаторів, пов'язаних із зафіксованим, але до певного часу, поки ця репресія не набере достатнього потенціалу, щоб порвати окови фіксованості. Тоді химерна стабільність змушує заплатити за себе високу ціну. У XXI сторіччі Україна таку ціну платила двічі. У найкращому разі стабільність може бути відносна, але досягається не фіксацією певного показника, а балансуванням чинників, від яких він залежить. Скажімо, курс валюти Гонконгу до долара США практично фіксований протягом понад 30 років. Але ж яким філігранним балансуванням бюджету та платіжного балансу це досягається! І

яке розуміння економічних процесів, причин та наслідків, потенціалу інструментів державної політики для цього має бути в керівництва країни! У нас такого не було ніколи в державі загалом, та й зараз з'являється лише фрагментарно. Тому й довелося заплатити таку високу ціну за намагання досягти стабільності зовнішньої, за допомогою штучної фіксації валютного курсу, а не внутрішньої, за допомогою балансування всього спектра макроекономічних показників. Можна тільки сподіватися, що урок засвоєно і країна йде далі.

НОВІ МОЖЛИВОСТІ

Із запровадженням гнучкого валютного курсу ситуація має вигідно змінитися. Тепер будь-які помилки в державній політиці, що впливає на макроекономіку (монетарній, фіскальній, політиці доходів тощо), реалізуються в падінні курсу гривні. Як наслідок — хоч би яким було зростання номінальної зарплати, знецінення гривні з'їдатиме весь його надлишок понад приріст продуктивності праці. Для українських політиків це означає, що популістські перегони в тому, хто вище підніме зарплати та пенсії перед виборами, дуже скоро втраять сенс, адже, хай там скільки їх підніматимуть, девальвація з'їдатиме все зайве. Тож, імовірно, невдовзі соціальний популізм зникне як явище.

ПОПУЛІСТСЬКІ ПЕРЕГОНИ В ТОМУ, ХТО ВИЩЕ ПІДНІМЕ ЗАРПЛАТИ ТА ПЕНСІЇ ПЕРЕД ВИБОРАМИ, ДУЖЕ СКОРО ВТРАТЯТЬ СЕНС, АДЖЕ, ХАЙ ТАМ СКІЛЬКИ ЇХ ПІДНІМАТИМУТЬ, ДЕВАЛЬВАЦІЯ З'ІДАТИМЕ ВСЕ ЗАЙВЕ

Водночас для іноземних інвесторів це створює можливості вже зараз. Адже тепер за майже незмінної зарплати в доларовому еквіваленті бізнес-плани ставатимуть точнішими й вірогіднішими. Цей нюанс дуже добре резонує з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Адже остання тільки створює можливості для відкриття європейських виробництв на території України та інтеграції нашої країни в економічну систему Євросоюзу. Якби ми досі мали фіксований курс із усіма реаліями, які його супроводжували, ці можливості так і лишилися б гіпотетичними й паперовими. Зараз перспективи перенесення виробництв на територію України бачаться значно кращими. Та й вони вже почали реалізовуватися: про це свідчать кілька заводів, відкритих європейськими корпораціями в Західній Україні протягом останніх років. Це, безперечно, якісна зміна, що триватиме й нарощуватиме масштаб. Вона завдячує, зокрема, і переходу від фіксованого валютного курсу до гнучкого.

Але мова не тільки про інтеграцію в європейську економіку, а й про те, що Україна, вийшовши з періоду глибоких криз, стане повноправним учасником глобалізації, бо матиме час і можливість розширитися й почне використовувати свої сильні сторони (землю, надра, мізки, положення та ландшафти), щоб забезпечити народові пристойний рівень життя. Можливо, гнучкий курс неждано-негадано стане

Дедоларизація плюс стабільність

Гнучке курсоутворення робить кредити в гривні не менш привабливими, ніж у валюті.

Ризик масових непогашень під час кризи зникає, а відсоток за валютними депозитами суттєво падає

*Дохідність за рік дорівнює відсоткам за валютний депозит чи кредит плюс приріст вартості самого кредиту чи депозиту в перерахунку на гривню

За даними НБУ, власні розрахунки

передвісником нової економічної моделі стійкого й повноцінного учасника глобальної системи поділу праці. Принаймні перші знаки, які це підтверджують, уже видно. Адже колись зовнішні інвестиції до нас надходили здебільшого з офшорів і були фактично раніше виведеними грошима українських олігархів, котрі вони вкладали переважно у свої підприємства — зазвичай неефективні виробництва, консервуючи стару структуру економіки, успадковану від СРСР. Зараз структура інвестицій, зокрема іноземних, поволі змінюється, а серед основних галузей, куди вкладають, є агробізнес, інфраструктура, ІТ тощо. Це капіталовкладення, спрямовані на розвиток і реалізацію потенціалу, а не ті, які здійснюють через безвихідь. Принципово інша якість.

ФАКТОР ДЕДОЛАРИЗАЦІЇ

На цьому переваги гнучкого курсоутворення не вичерпано. Воно матиме позитивний вплив і на банківську систему, і на фінансовий сектор загалом. Раніше принцип взаємодії між банками та їхніми клієнтами зводився ось до чого. Беручи кредит, позичальники звертали увагу на те, що відсоткові ставки у валюті нижчі, ніж у гривні (див. «Дедоларизація та стабільність»). Відтак за фіксованого курсу валютні кредити здавалися дешевшими. Тому клієнти, обираючи валюту позики, зупинялися на доларі чи євро, щоб не переплачувати, і потім про це гірко шкодували. Як кажуть у народі, скупиї платить двічі. А в нашому випадку бувало й тричі, бо раніше чи пізніше наставала стрімка девальвація, а до повного погашення кредиту зазвичай лишалося ще кілька років. Це створювало проблеми не тільки для позичальників, як домогосподарств, так і фірм, що не мають валютних надходжень, а й для самих банків. Останні виявляли в себе на балансі неймовірну кількість проблемних кредитів, які клієнти просто не могли обслуговувати. Відтак криза 2008–2009-го надломилася банківський сектор, а криза 2014–2016-го добила б його повністю, якби

не оперативне й вимушено глибоке очищення, ініційоване НБУ.

Із заощадженнями також не все було гладко. Вкладники бачили, що відсоткові ставки в гривні вищі, ніж в іноземній валюті, а курсова стабільність триває рік, другий, третій... Ті, хто купився на це, відкривали депозити в гривні, тож згодом втрачали частину заощаджень не лише через подорожчання долара, а й тому, що банки з токсичними активами відмовлялися повертати депозит чи врешті-решт були виведені з ринку. Проте не всі купилися. Були люди, які не вірили українським банкам, чи то пам'ятаючи дев'яності, чи то передбачаючи, що рано або пізно почнеться криза й виникнуть проблеми з поверненням своїх кривних. Вони тримали заощадження в готівковій іноземній валюті. Багатші просто виводили кошти за кордон від гріха подаль (хоча це окрема тема, коріння якої не тільки в слабкій фінансовій системі). Але це не можна назвати адекватним функціонуванням фінансової системи, бо в такому разі заощадження не перетворюються на інвестиції саме через недовіру до фінансових простих і не тільки громадян. Це обернулося низьким рівнем капіталовкладень і слабшими динамікою та якістю розвитку економіки. І така проблема теж потребувала якогось вирішення.

Після запровадження гнучкого курсу й деяких нововведень у банківському секторі ситуація якісно змінилася. Тепер, урахувавши поступову девальвацію гривні, кредити у валюті не можна назвати однозначно дешевшими, ніж у гривні, бо курсовий ризик тепер актуальний щодня. До того ж зараз фінустанови мають право видавати їх не всім. Тобто кредитуватимуть здебільшого в гривні, що значно знизить ризики для банків. Відсоткова ставка у гривні стає головною (це, до речі, важлива передумова для успішного запровадження режиму інфляційного таргетування й ефективної облікової ставки), позаяк основна частина кредитування здійснюватиметься в національній валюті. Враховуючи наявні обмеження по відкритій валютній позиції (співвідношенню між валютними активами й пасивами), банки будуть змушені приймати депозити здебільшого в гривні, тобто і закладами гривнева ставка стане головною. Відтак відсоток за депозитами у валюті орієнтуватиметься на вартість гривні та приблизно дорівнюватиме гривневій ставці мінус темп очікуваної за рік девальвації. У підсумку валютні депозити коштуватимуть дуже мало (деякі банки вже зараз пропонують за вклади в доларах трішки більше ніж 0%) і поступово втрачатимуть привабливість. Баланс банківської системи стане більше наповнений гривневими активами й пасивами — це фактична дедоларизація фінансового сектору, яка стане фактором більшої його стійкості в довготривалому періоді.

У підсумку з маленької, не всім помітної й не надто тиражованої у ЗМІ реформи ми отримаємо практично нову модель розвитку економіки України. Вона краще розкриватиме сильні сторони нашої країни, конвертуючи їх у рівень доходу українців, і зробить економіку куди стабільнішою. Через такий етап проходили всі наші західні сусіди. Це станеться протягом найближчих років. І тоді вау-ефекту не оминуть. ■

Ґжеґоґж Мотика:

«Сьогодні можна сказати, що поляків та українців ніщо не розділяє, окрім суперечки про один фрагмент історії — волинські злочини»

Тиждень розмовляв із польським істориком про Волинську трагедію в сучасних політичних та медійних контекстах, можливість використання цієї теми як інструмента на користь Росії в сучасній гібридній війні та оптимальну для демократичних суспільств політику історичної пам'яті.

Спілкувалася
Ганна Трегуб

Дискусія про Волинську трагедію перестала бути суто історичною і свого часу перейшла до політичної та медійної царин, що змінило її якість, зокрема додало емоційності. Коли й завдяки яким факторам відбулася така зміна?

— У 2003 році Адміністрація президента Александра Квасневського готувала вшанування 60-х роковин волинського злочину й очікувала від української сторони якогось однозначного жесту, засудження «антипольської акції» УПА. На той час у Польщі вже було багато сказано про злочини поляків супроти українців, досить згадати засудження акції «Вісла» (примусове виселення їх після війни) Сенатом Польщі в 1990-му чи президентом Квасневським у листі до учасників конференції в Красічині 2002 року. Натомість в Україні в контексті Волині 1943-го тоді почали говорити про війну, в якій обидві сторони скоювали подібні злочини. Сьогодні цю концепцію найяскравіше передає книжка Володимира В'ятровича, хоча він просто підсумував погляди певних кіл української інтелігенції. Ця суперечка вперше стала помітна під час дискусії міністрів закордонних справ Польщі й України Броніслава Геремка та Бориса Тарасюка під час урочистостей 2003 року. Перший із них, відповідаючи на запитання про історичні події, зазначив, що Польща повинна належно потрактувати акцію «Вісла», а Україна — Волинь 1943-го. У відповідь він почув, що польська відповідальність за депортацію не викликає сумнівів, але щодо подій на Волині треба говорити про спільну вину.

Яку роль питання Волинської трагедії відіграло для руху «Солідарність», що повернув у 1989 році Польщу до демократичного ладу? Чому тоді про ці історичні факти було чути значно менше, принаймні в українсько-польському діалозі?

— Після 1989 року польська політика пам'яті зосереджувалася на комуністичній спадщині. Звичайно, все відбувалося поступово: сьогодні маємо справу з вилученням слідів третьорядних комуністичних діячів, і це іноді викликає публічні дискусії. У 2000 році я організував наукову конференцію «Збройне підпілля в Люблінському регіоні проти двох тоталітаризмів». Вона стосувалася солдатів Армії Крайової, що воювали спочатку з німцями, а потім із комуні-

ФОТО: АНДРІЙ ЛОМАКІН

тами (останній боєць повоєнного підпілля Юзеф Франчак «Лялек» загинув 1963-го). На мій подив, конференція викликала спротив деяких професорів. Сьогодні з перспективи 2017-го важко повірити, що кільканадцять років тому боротьба повоєнного підпілля збурювала так багато емоцій.

Якщо говорити про Волинь-43, то діячі «Солідарності» усвідомлювали: вони мають справу із серйозною проблемою. Тут доречно згадати нарис Яна Юзефа Ліпського «Дві вітчизни, два патріотизми», у якому він писав, що події на Волині однозначно на совісті українців. Серед польських ▶

Ґжеґоґ Мотика — дослідник теми українсько-польського протистояння середини 1940-х років, історик. Від 2011-го — член ради Інституту національної пам'яті Польщі. У 1992-му закінчив Люблінський католицький університет, де вивчав історію. Почав працювати в Інституті політичних досліджень Польської академії наук. До 2007 року працював також в Управлінні народної освіти. У 1998-му захистив докторську дисертацію на тему «Польсько-українська боротьба на землях нинішньої Польщі в 1943–1948 роках», згодом здобув ґабілітацію. Працював як доцент на кафедрі українознавства у Ягеллонському університеті, як професор Академії гуманітарних наук у Пултуську. У 2011-му був обраний до ради ІНП Польщі.

еліт «Солідарності» після 1989-го почала домінувати концепція, згідно з якою треба брати приклад із відомого листа польських єпископів до німецьких 1965 року, в якому ті закликали до взаємного пробачення. Тобто поляки повинні відкрито говорити про свої провини: помиловку національну політику Другої Речі Посполитої, руйнування православних церков на Холмщині 1938 року чи акцію «Вісла». І вони сподівалися, що українці у відповідь рано чи пізно засудять антипольські чистки на Волині. Було зрозуміло: потрібні інтенсивні історичні дослідження, щоб розвіяти будь-які сумніви стосовно тогочасних подій. У 1990-х польські історики виконали величезну дослідницьку роботу й, попри деякі розбіжності, дійшли однакового висновку, що в 1943–1945-му відбулася організована «антипольська акція» Української повстанської армії. Уперше я відвідав Київ 1995 року і три тижні просидів в архівах, після чого розвіяв останні сумніви: антипольські чистки від початку й до кінця організували ОУН(б) і УПА.

Для українців ситуація, у якій вони відчувають примус до примирення, неприпустима. Зокрема, коли йдеться про Волинь-43. Чи зважає польська сторона на цей факт, адже не увага до нього лише підживлює конфлікт?

— Для польського суспільства тема Волині-43 дуже важлива. Це один із наших найкривавіших фрагментів Другої світової війни. Загибло тоді близько 100 тис. осіб (навіть українські історики, які заперечують цю цифру, визнають, що жертвами стали кількадесят тисяч поляків). Логічно, що ця тема викликає багато емоцій. Починаючи від 1994 року, від конференції в Подкові-Лесьній, серед польських учасників дискусії вималювалися два підходи.

Згідно з першим українське підпілля під час Другої світової та після неї боролося за незалежність України, однак методи цієї боротьби (масові вбивства цивільного населення) жодним чином не можна виправдати. Прихильники другого підходу, переважно представники так званих кресових середовищ, заявляють: методи боротьби ОУН(б) та УПА були такі жакливі й жорстокі, що компрометують прагнення до незалежності цих формувань. Тому не варто їх такими вважати.

Натомість українці пропонують цілком інший опис минулого. Прихильники теорії про «польсько-українську війну, в якій обидві сторони скоїли подібні злочини», стверджують, що ОУН і УПА, звичайно ж, боролися за незалежність, але методи їхньої боротьби не кращі й не гірші від тих, які застосовували інші підпільні рухи. Такі кардинально різні трактування посилюють непорозуміння. Думаю, мені не

варто пояснювати: коли в Польщі заперечують незалежницький характер УПА, то в Україні відразу голосно нагадують про те, що кожен народ має право сам обирати собі героїв. Однак слід пам'ятати, що підхід симетрії вини для поляків звучить так: забудьте про Волинь і про тамтешні жертви, а якщо ви так не робите, то ви ксенофоби з постколоніальним синдромом. Нещодавно в цьому контексті я натрапив на фразу «польське суспільство не вмє вибачати».

Я погоджуюся з вашим скепсисом щодо «обов'язкового» вибачення. Дискусія на цю тему зараз дуже складна, бо її відразу трактують як спробу змусити одну сторону вклонитися перед іншою. Тому передусім пропоную їм обом відкрито засудити скоєні злочини. Варто сказати одне речення, якого ніколи не говорив жоден представник Української держави: «УПА організувала антипольські чистки і злочини, які неможливо виправдати, ми засуджуємо їх». Крок у цьому напрямку, який я дуже ціную, зробив Петро Порошенко, поклавши квіти у Волинському сквері в липні 2016 року.

Не секрет, що Росія, яка нині веде гібридну війну не тільки супроти України, а й супроти євроатлантичної спільноти, не цурається активізувати будь-які конфліктні ситуації і точки незгоди, зокрема, між Україною та Польщею. Чи враховує цей фактор польська сторона, коли йдеться про дискусію довкола Волинської трагедії (а заодно і про бачення майбутнього нашої частини світу)?

— Проблема Волині-43 не впливає на сьогоднішню співпрацю Варшави та Києва. Польща підтримувала й підтримує дії України, спрямовані на збереження територіальної цілісності, і нам усім має бути важливо, щоб так було й надалі.

Однак суперечка на тему Волині-43 видалася досить гарячою. Дискусія почалася через рішення Верховної Ради визнати ОУН і УПА борцями за незалежність (і санкції для тих, хто заперечуватиме цей факт), ухвалене за годину після промови президента Броніслава Коморовського.

Я багато разів чув, що час для голосування за це вибрали випадково, що трапилася просто халатність і т. ін. Може, так і є. Але ймовірно й інше: це холоднокровний крок, адже було видно, що польський президент, який веде передвиборчу кампанію, дуже не протестуватиме. Багато поляків сприйняли це рішення Верховної Ради як ляпас.

Широкий історичний наратив Другої світової війни, на жаль, не включає рівня, на якому було б описано ті локальні конфлікти, що їх на теренах Європи породило зіткнення двох тоталітарних режимів, і ту невизначеність долі національних держав, що зберігалася від кінця Першої світової війни. Мова, зокрема, про українсько-польські відносини. У ці локальні історії досі багато недоумовленого. Як зробити ці теми артикульованими?

— Якщо йдеться про формации, котрі ведуть збройну боротьбу під час війни, то, мабуть, завжди можна знайти приклади різних військових злочинів. Польське підпілля також часом вдавалося до негідних винків і злодійань. На цю тему в Польщі написано багато книжок. Але це не означає, що треба ставити знак рівності між діяльністю польського та українського підпілля. ОУН(б) і УПА прийняли рішення щодо деполонізації та усунення польської меншини з території Волині й Східної Галичини (йдеться про

територію від сучасного Івано-Франківська й аж до Криничі вглиб сучасної Польщі). Поляків хотіли вигнати або знищити фізично, а рішення в цій справі приймало центральне керівництво українського підпілля. Натомість у польських рухах подібних наказів не давали, а випадки вбивств українського населення були пов'язані з ініціативами місцевих комендантів. Це фундаментальна відмінність.

ПОЛЯКИ ПОВИННІ ВІДКРИТО ГОВОРИТИ ПРО СВОЇ ПРОВИНИ: ПОМИЛКОВУ НАЦІОНАЛЬНУ ПОЛІТИКУ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ, РУЙНУВАННЯ ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ НА ХОЛМЩИНІ 1938 РОКУ ЧИ АКЦІЮ «ВІСЛА»

Декомунізація— дуже важлива проблема, що спричинила дискусії в Польщі, Україні та державах Балтії. Центральна Європа під час Другої світової війни опинилася між двома тоталітарними системами (німецьким нацизмом і комунізмом). Обидві вони коїли страшні злочини, хоча жертв знаходили по-різному. Досить проблематично сприйняти як факт, що Червона армія, тобто збройні сили тоталітарної держави, завдала поразки нацистам і врятувала населення визволених країн від геноцидної політики. На зміну одній окупації прийшла інша, яка, однак, не віщувала знищення цілих народів. Комунізм не був чимось добрим, але добрим було знищення нацизму. Із великою цікавістю я спостерігаю за дискусією в країнах колишнього СРСР: хто

має бути бенефіціаром його перемоги над Третім Рейхом— сама Росія чи всі народи колишнього Радянського Союзу? Слід пам'ятати, що після росіян саме українці становили другу за чисельністю групу в Червоній армії і їм також належить перемога над нацизмом. Важливо в цій дискусії не відбілювати злочини комунізму, але водночас віддати належну шану тим, хто знищив нацизм.

Яким, на ваш погляд, має бути проект історичної пам'яті, щоб виключити можливість спекуляцій, пропаганди й безпринципності? Адже не секрет, що за різної влади історія та спосіб її подачі суспільству змінювалися...

— Навіть в авторитарних державах влада повинна рахуватися з настроями в суспільстві. У Польщі пам'ять про Волинь-43 збереглася, хоча влада і не дозволяла робити дослідження на цю тему. Так само в Західній Україні, попри надмірні зусилля, зберігся культ УПА, хоча радянська влада зробила багато, щоб його знищити. Парадоксально, але, коли ми на початку 1990-х здобули свободу, ті, хто пам'ятав про Волинь, і ті, хто шанував Українську повстанську армію, могли вважати себе жертвами тоталітарного режиму. Як на мене, добра політика пам'яті має спиратися на професійні наукові дослідження. Найгірше, коли нею керують особи, що люблять згладжену й далеку від істини версію власної історії. Часто це веде до маніпуляції настроями суспільства. Пам'ятаймо і ще про одне: жодна людина, звісно ж, не хоче зізнаватись у помилці— власній, її родині чи нації. Тому добра політика пам'яті повинна створювати простір, де можна спокійно говорити також про переступи, вчинені представниками власного народу. ■

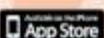
Е СПРЕСО

УКРАЇНСЬКИЙ
ПОГЛЯД НА СВІТ

КОНСТРУКТИВНА РОЗМОВА
З АВТОРИТЕТНИМИ ЕКСПЕРТАМИ

ПРО ПОЛІТИКУ

з Сергієм Руденком

ПО БУДНЯХ О **20:00**

Чорна діра

Денис Казанський

Як торгівля з ОРДІЛО стала лазівкою для ухиляння від сплати податків

У суперечках, що точаться останній місяць навколо необхідності блокади ОРДІЛО, прибічники блокади найчастіше апелювали до етичного боку питання, а противники — до економічного. Перші стверджують, що торгувати з агресором аморально й підло. Другі з цим начебто не сперечаються, але додають: такими є національні інтереси України. На їхній погляд, для економіки ця торгівля тільки вигідна.

За даними СБУ, у 2016 році підприємства, що працювали в ОРДІЛО й при цьому були зареєстровані в Україні, сплатили 31,7 млрд грн податків, що становило приблизно 5% усіх доходів бюджету. Ця цифра явно не відповідає заявам бойовиків «ЛНР» і «ДНР», а також деяких українських політиків, що пророкували Україні загибель та економічний розвал у випадку, якщо вона втратить Донецьк і Луганськ. Як бачимо, частка окупованих районів у загальному казанні вкрай мала, тож економічна вигода від відносин із ОРДІЛО не така вже й очевидна.

Компенсувати ті самі 5% бюджету цілком можна за рахунок надходжень з інших джерел, проте саме за ці гроші чомусь розгорнулася боротьба, яка розколола суспільство. Здавалося б, в інших областях Україна втрачає не менше. Скільки було розмов про нелегальний видобуток бурштину! На Волині держава чомусь спокійно спостерігає за пограбуванням надр велетенських масштабів і нічого не робить, щоб це зупинити. Уже близько двох років влада обіцяє навести лад у галузі, яка майже цілком перебуває в тіні. Але на ділі будь-які спроби легалізувати видобуток саботують. І нікого не турбує, що Україна щороку втрачає мільярди гривень через грабж надр у Житомирській та Рівненській областях. То чому ж в одному випадку економічна вигода й прибуток для чиновників такі важливі, що вони готові заплонувати очі на етичний бік торгівлі з бойовиками, а в іншому всім начхати на економічні втрати? Чому саме гроші з ОРДІЛО важливі для бюджету, а гроші Волині — ні? Хіба на заході країни ходять якісь інші, менш цінні гривні?

Ще один важливий момент полягає в тому, що відносини з окупованими територіями не завжди забезпечують Україні прибуток. Часто вони завдають і збитків. Просто про їхній розмір обізнані люди не бажають говорити. Чиновники із задоволенням розкажуть про те, скільки грошей отримав український бюджет. Але ніхто не назве вам загальні економічні втрати України через існування на її кордоні чорної діри ОРДІЛО. Ніхто з чиновників не скаже, що окупований Донбас фактично перетворився на такий собі офшор, за допомогою якого олігархи з Донбасу ухиляються від сплати податків.

Втрати від торгівлі з ОРДІЛО — доконаний факт. Як це відбувається, наочно може показати схема, яку

протягом кількох років реалізують народні депутати від Опозиційного блоку Наталія Королевська та її чоловік Юрій Солод. Ця сім'я володіє заводом у районі окупованого Антрацита, що спеціалізується на výroбах із кольорових металів.

Після захоплення міста бойовиками ТОВ «Укрспецмет», контрольоване подружжям, продовжило свою роботу щонайменше до початку блокади ОРДІЛО. Протягом усього 2016-го через Київ в Антрацит відправлялися вагони з кольоровим брухтом для підприємства Королевської. Робила це компанія «Ресурсінвест-1». У накладній вказувалося, що вантаж призначений для ТОВ «Укрспецмет» Королевської.

Далі вантаж прибував на станцію Карахаш в Антрациті або ж в окупований Луганськ, що відображено в документах Укрзалізниці. Про подальшу долю брухту нічого не відомо. Чи його переробляли на Укрспецметі, чи просто вивозили до Росії, сказати точно не може ніхто. Адже захоплені бойовиками райони Україна не контролює. Там немає ніяких фіскальних органів, немає жодної можливості перевірити діяльність підприємств, немає навіть журналів, які могли б провести своє розслідування.

За експорт брухту кольорових металів з України потрібно платити мито в розмірі 15%. А за вивезення будь-якого вантажу на територію ОРДІЛО жодне мито законом не передбачене

За експорт кольорового брухту з України потрібно платити мито в розмірі 15%. А за вивезення будь-якого вантажу на територію ОРДІЛО жодне мито законом не передбачене. Виходить, що Королевська вивозить брухт в Антрацит, нічого не перераховуючи в бюджет України. А далі держава кордон уже не контролює. І таким чином ніхто не завадить везти лом далі, через неконтрольований кордон, щоб продати його в Росії дорожче й без будь-яких мит.

Поки в Україні спостерігався дефіцит брухту, Королевська, спокійно діставши дозвіл СБУ, вивозила його на невідконтрольовану територію. А далі чорна діра. Хто може сказати, для чийх потреб випускає продукцію завод Королевської в «ЛНР»? Кому й скільки платять за те, щоб мати можливість працювати? Відповіді на ці запитання знають лише власники підприємства. Але очевидно, що без сплати податків у «ЛНР», а згідно з українськими законами це фінансування тероризму, завод не працював би.

Зовсім не зрозуміло, де в цій схемі взагалі економічні інтереси України, які нібито захищають прихильники торгівлі з ОРДІЛО. Навіщо везти кольоровий брухт у «ЛНР», спричиняючи в країні дефіцит, якщо його можна переробляти на підконтрольній

ФОТО: УНАН

Бенефіціари. Наталія Королевська та Юрій Солод до блокади налагодили вигідну схему вивезення кольорового брухту до окупованого Антрациту

території, платити зарплати й створювати робочі місця тут, а не в окупації? Очевидно, що в Україні кольорові метали переробляє безліч різних компаній, яким бракує сировини. Навіщо ж відбирати роботу в них і віддавати її найманцям Королевської в «ЛНР»? У чому тут виграє український бюджет? Де логіка?

Зрозуміло, що і Оцоблок, і Наталія Королевська обстоюватимуть торгівлю хоч із самим дияволом. Щоб мати можливість далі заробляти, вони придумують будь-яку несамовиту історію про те, як страждають на непідконтрольній території «наші люди» і як Україна помре без податків з ОРДіЛО. Тільки до чого тут інтереси народу й держави?

Скільки підприємств, подібних до ТОВ «Укрспецмет», міститься сьогодні на захопленій бойовиками території? Очевидно, сотні. Просто більшості з нас не зрозуміло, що ховається за тим чи іншим ТОВ. Де завод, а де фірма-пустушка, яку придумали просто для відмивання грошей? На слуху тільки великі підприємства, які все знають. Нещодавно вони потрапили в списки «віджатих» підприємств, на які Плотницький і Захарченко ввели свої тимчасові адміністрації. Однак різних дрібних виробництв, які орендують цехи давно померлих радянських підприємств, в ОРДіЛО значно більше. І вони з якоюсь причини не потрапляють до числа «націоналізованих». Найімовірніше, тому, що суспільство просто не знає про їхнє існування і господарям цих об'єктів легше домовитися з бойовиками про співпрацю.

Скільки збитків завдають такі підприємства Україні? У низці випадків ідеться про сотні мільйонів гривень. А повної картини, напевно, не знає ніхто, крім компетентних органів.

На підприємства Королевської, а також іншого відомого луганського регіонала Олександра Єфремова, який зараз перебуває в СІЗО, скаржилися ще в 2014-му. У 2014–2016 роках низка народних депутатів, які представляють різні фракції, подавали запити й заяви в різні структури, у яких описували корупційні схеми Королевської та Єфремова. Однак реакції держави на ті скарги так і не було. У згаданого подружжя немає проблем із законом, воно спокійно займається законодавчою діяльністю в парламенті. До початку блокади Королевська і далі возила в ОРДіЛО брухт.

Останні події показують, що влада, схоже, на решті зважилася ввести торгівлю блокаду на державному рівні. А це означає, що корупційні схеми, які завдавали бюджету величезних збитків, будуть хоча б на якийсь час зупинені. Очевидно, що сталося це під тиском тієї частини суспільства, яка виступала проти торгівлі з бойовиками. Однак уже зрозуміло, що до остаточної перемоги ще далеко. Адже в Україні досі на законодавчому рівні ніяк не відрегульовані відносини з окупованими територіями Донецької та Луганської областей. А будь-яка правова невизначеність створює ідеальні умови для різних корупційних схем.

Щоб ОРДіЛО перестало бути чорною дірою, необхідно чітко встановити правовий статус цих територій і порядок у відносинах із ними. Доки це не буде зроблено, чиновники завжди матимуть змогу трактувати будь-які події, пов'язані з окупацією Донбасу, на свій розсуд і зловживати владою. ■

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК

Крим татарський

Територія справедливості

Юрій Макаров

Будьмо відвертими. Ну тобто зовсім відвертими. Ніякого братства із кримськими татарами до 2014-го в українському суспільстві не існувало. Було пасивне співчуття, не більше. Припустімо, серед інтелектуалів спостерігалася солідарність із лідерами їхнього національного руху, але вона нічого не визначала в практичному вимірі.

Понад те, боротьба кримли за свої права в тоді ще вільному від окупантів Криму супроводжувалася певним роздратуванням наших еліт, оскільки офіційному Києву було простіше й, головне, вигідніше мати справу з адміністрацією автономної республіки (до речі, не завжди аж такою проросійською, це залежало від кон'юнктури), ніж розплутувати клубок суперечностей, які накопичилися за всю історію, а надто протягом останніх 70 років. Як наслідок — і це варто підкреслити окремо — жодної офіційної програми з повернення й адаптації депортованих автохтонів та їхніх нащадків на рідну землю в Україні не було. Не стояла на порядку денному політика відшкодування чи, боронь Боже, реституції. Навіть жодна символічна допомога не була передбачена. Кримли не озлобилися, не почали сприймати Україну як фактичну наступницю імперії, хоча — ми ж домовилися говорити відверто? — щодо них наша держава виступала саме в такій іпостасі.

Попри це, під час Майдану кримські татари боролися солідарно й безкомпромісно на боці Революції гідності. Вочевидь, цінності такі виявилися спільними, що стало поворотною точкою в самоусвідомленні українців як спільноти, яка об'єднує різні етнічні та культурні громади, себто політичної нації, а отже, і відчуття відповідальності за всіх, із кого ця політична нація складається.

Гадати, що російська пропаганда обходить питання кримли, було б наївністю. Окупанти намагаються підкупити окремих представників кримськотатарської громади, демонстративно просуваючи їх у свої маріонеткові владні органи, і водночас ліплять для цілого народу образ екстремістів. Зокрема, вказують на осередки міжнародної панісламської організації «Хізб ут-Тахрір», яку не вважають терористичною організацією ані в США, ані в Європі, натомість визнають такою Росія, Казахстан, Узбекистан та інші «світочі демократії». Мусульманська жахалка зручна: будь-якому кримському правозахисникові можна пришити тероризм, що й роблять регулярно. Хай там як, а факт є фактом: чомусь серед членів «ІДІЛ», як і раніше «Аль-Каїди», досі достовірно не зареєстрований жоден кримли, хоча російські ЗМІ регулярно знаходять «тренувальні бази» «Ісламської держави» на території України. Нині кримські

татари намагаються вижити як народ, і те, що вони у відчаї не вдаються до крайніх заходів, слід вважати дивом і водночас доказом засадничої зваженості, здорового глузду цілої спільноти та її лідерів думок.

Я натрапив у пресі на елегантні спроби посварити кримли з українцями, актуалізувавши вантаж історичних образ. Це взагалі шикарно! Згадувати про те, що Україна багато в чому сформувалася в протиборстві з кримськими набігами, — все одно що висувати Монголії претензії за взяття Києва Батием 1240 року.

Сталінська депортація (втрати до 46% загальної кількості репресованих) — не перша демографічна катастрофа на півострові. Цікаво поглянути на статистику тамтешнього населення впродовж останніх 200 років. Одразу після анексії 1783-го кількість жителів тут сягала 455 тис., серед них було 92,6% кримли. Лишень через 12 років мешканців налічувалось уже 156,4 тис., кримли — 87,6%. Відтак населення потроху зростає, відсоток кримських татар падає. Найдивніший провал відбувається між 1858-м і 1864-м: за шість років загальна кількість жителів зменшується від понад 330 тис. до 197,7 тис., причому частка кримли — від 73% до 50%. Ось яким чином Крим ставав «нашим».

КРИМСЬКІ ТАТАРИ — НАШІ ІСТОРИЧНІ СОЮЗНИКИ, У НАС СПІЛЬНІ ІНТЕРЕСИ НЕ ЛИШЕ В ПРОТИДІІ АГРЕСОРОВІ, А Й У РОЗБУДОВІ ДЕРЖАВИ, ЯКА НАРЕШТІ БАЗУВАТИМЕТЬСЯ НА ПРИНЦИПАХ ПРАВА ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ

Може, це звучатиме цинічно, та спробуйте заперечити: що більший вплив на окупований територію автохтонного населення, то менший він у тих, котрі «панаєхали» — ностальгентів «спільного простору», пенсіонерів ВМФ СРСР, а також «башмаків» та інших бандитів, які міцно зрослися з колоніальною адміністрацією. Кримські татари — наші історичні союзники, у нас спільні інтереси не лише в протидії агресорові, а й у розбудові держави, яка нарешті базуватиметься на принципах права та справедливості.

Важливо зафіксувати один принциповий пункт: у кримських татар немає іншого Криму, так само як у українців — іншої України. Ідею офіційно проголосити територію півострова національною автономією кримськотатарського народу слід визнати не так політично доцільною (краще хай про це міркують політичні аналітики), як морально досконалою, актом підтримки наших братів і сестер. Вибачайте вже за пафос. ■

Гоніння і вигнання

Станіслав Козлюк

Кримські татари від початку окупації Криму очікували примусової депортації з півострова, як у сталінські часи. Натомість вони зіткнулися з політикою «прихованого витіснення» зі своїх земель

Так званий референдум про відділення Криму від України ще не встиг завершитися, а серед правозахисників уже заговорили про можливе погіршення ситуації з дотриманням прав людини на півострові. Особливо це стосувалося кримських татар, які активно виступили проти анексії автономної республіки. Як відомо, 26 лютого 2014-го під парламентом Криму в Сімферополі відбулася масова акція на підтримку України, організатором якої був лідер Меджлісу Рефат Чубаров. Поряд відбувався проросійський мітинг «Русского единства», який організовував майбутній самоназваний голова Ради Міністрів Криму Сергій Аксєонов. Між двома таборами почалися сутички, які згодом лягли в основу російської кримінальної справи, відомої як справа 26 лютого. У ніч на 27-ме число в місті з'явилися російські військові. А на початку березня українська Держприкордонслужба повідомила про кількості кримських татар, які виїхали на територію материкової України. Як згодом пояснювали представники корінного народу Криму в особистих розмовах, через загрозу безпеці. І причини для цього були.

За інформацією Мустафи Джемільєва, від початку окупації півострів покинуло понад **20 тис. кримських татар**

Ще до старту псевдореферендуму на півострові кримських татар почали переслідувати. Так, на початку березня невідомі викрали Решата Аметова. Як вдалося встановити, 3 березня він пішов на мирний мітинг під будівлею парламенту Криму. Там його нібито затримали троє людей у формі без розпізнавальних знаків. Увечері Аметов додому не повернувся. Приблизно за два тижні його тіло зі слідами катувань знайшли за 45 км від Сімферополя. Правозахисні організації вимагали знайти винних у вбивстві, проте широкому загалу інформація про це досі не відома. Разом із тим почастишали напади на людей, які розмовляли кримськотатарською мовою, зареєстровані випадки викрадень і «видворення» з півострова.

У квітні 2014-го ситуація загострилася. Та сама «самооборона» напала на будівлю Меджлісу й зірвала звідти український прапор. А коли за кілька днів його спробували повісити назад, самоназваний прокурор Криму Наталія Поклонська винесла «офіційне попередження» за таке «порушення». Напередодні 18 травня, Дня пам'яті жертв депортації, кримським татарам заборонили будь-які мітинги. Окрім того, з метою «профілактики» місцеві «правоохоронці» організували низку масових затримань. Так, 7 травня в

Євпаторії затримали понад 20 кримських татар і взяли в них відбитки пальців. Такі дії окупанти пояснили операцією з пошуку злочинців, які нібито вбили сім'ю в Краснодарі. За день до цього, 6 травня, близько 50 озброєних людей увірвалося до мечеті в селищі Молодіжне Сімферопольського району й спробувало вивести понад сотню мусульман. Згодом їх, щоправда, відпустили, але зобов'язали самотужки з'явитися до відділка міліції. За місяць до цього в селищі Піонерське того самого району озброєні люди в масках затримали 35 кримських татар. Правозахисники заговорили про масові «антитатарські рейди». На кінець 2014-го стало відомо, що загалом окупаційна влада викрала приблизно два десятки кримців. Частина з них загинула.

Але нападами та викраденнями окупаційна влада не обмежилася. Попутно вона розгорнула боротьбу з Меджлісом. Так, лідерів кримських татар Мустафи Джемільєву заборонили в'їзд на територію Криму. Згодом таку заборону оголосили й очільникові представницького органу Рефату Чубарову. У вересні 2014-го Меджліс виселили з його будівлі в Сімферополі. Також на території півострова закрили низку кримськотатарських ЗМІ, зокрема відомий телеканал АТР, який згодом відновив мовлення з Києва.

«Кримські татари організовано виступили проти окупації Криму. Це автоматично перетворило їх на персональних ворогів авторитарного російського режиму. За останні три роки вони зіткнулися з цілим арсеналом переслідувань. Тут і насильницькі викрадення, і сфабриковані кримінальні справи, і закриття Меджлісу, і зупинка мовлення телеканалу АТР, і обшуки в медресе та мечетях. Можна говорити, що, по-суті, відбувається прихована депортація. Окупаційна влада посилає чіткий сигнал кримським татарам: або виїжджає, або мовчіть», — пояснює правозахисниця, координатор кампанії LetMyPeopleGo Олександра Матвійчук, яка відстежує порушення прав людини на півострові й займається темою в'язнів Кремля.

У 2015-му почався другий етап переслідувань. Для цього російська влада використала відоме «антитерористичне законодавство», яке дає доволі широкий спектр повноважень силовикам. За рік після окупації почалися затримання у справі 26 лютого. Першим став заступник голови Меджлісу Ахтем Чийгоз (29 січня 2015-го). Офіційна підозра: «організація та участь у масових заворушеннях». Увечері 15 квітня затримали другого фігуранта справи — кримськотатарського фермера Алі Асанова. У травні третього — Мустафу Дегерменджи. Чоловіка викрали дорогою на роботу. Обом інкримінували «участь у масових заворушеннях».

Разом зі справою 26 лютого виникла справа «Хізб ут-Тахрір» — міжнародної ісламської політичної партії, яка в Росії з 2003-го визнана терористичною, а її діяльність на території РФ заборонена. Можна стверджувати, що саме за цією сфабрикованою справою пройшло найбільше фігурантів — 19 осіб. Усі затримані в різний час. Керує процесом такий собі Віктор Палагін, який раніше працював у Башкирії.

«Після призначення Палагіна головою кримського управління ФСБ розпочалося «полювання на відьом» серед кримських мусульман. На сьогодні щонайменше 19 кримських мусульман перебуває за ґратами не за вчинення чи намір вчинити якоесь насильницьке діяння, а за недоведений факт належності до організації «Хізб ут-Тахрір», що в Україні діє вільно. Ця технологія відпрацьована ще в Башкирії, де Віктор Палагін керував зачистками «Хізб ут-Тахрір» більш як п'ять років», — пояснює Олександра Матвійчук.

Нещодавно ж на півострові почався черговий етап переслідувань. Цього разу під удар потрапили адвокати та співчутливіці. Так, відома історія Еміля Курбедінова, якого засудили на 10 діб адміністративного арешту за репости дописів групи «Хізб ут-Тахрір Україна» в одній із соціальних мереж. Він фактично чи не найактивніший адвокат своїх співвітчизників на півострові. Якщо ж зважити на те, що українські юристи не можуть виступати захисниками в кримських судах, а російські не надто пориваються їхати на півострів, можна говорити про спроби залякування місцевих адвокатів. Але й на цьому окупаційна влада не зупиняється. Почалися адміністративні арешти активних кримських татар. Так, 21 лютого відбулися обшуки в помешканні активіста Марлена Мустафаєва. Його звинуватили в тому, що влітку 2014-го в одній із соцмереж він демонстрував символіку «Хізб ут-Тахрір». За це дістав 11 діб адмінарешту. Одночасно з Мустафаєвим «правоохоронці» затримали 10 кримських татар, які знімали подію на мобільні телефони та викладали прямі трансляції в інтернет. Їх звинуватили в несанкціонованому масовому заході. Кожен дістав п'ять діб адмінарешту. Проте крім силових дій РФ вдається і до витонченішої «роботи» з місцевим населенням, як-от створення паралельних представницьких органів. Не минається і без контролю релігійної сфери.

«Росія давно використовує тактику створення паралельних інституцій у громадському житті, самоврядуванні, релігійній сфері тощо. Те, що не можна взяти під контроль, просто заміщається. Після закриття телеканалу АТР окупаційна влада поспішила відзвітувати про створення альтернативи — кримськотатарського телеканалу «Миллет». Коли в будинку Мустафаєва проводили обшуки, журналістам цього каналу телефонували. Але такі події «Миллет» не висвітлює, вони очікувано не приїхали. І люди, які стояли біля будинку, були змушені знімати дії силовиків на власні телефони», — розповіла Матвійчук.

Не минається і без «кишенькових» громадських об'єднань. Однією з таких можна назвати «Єдність Криму», очолювану Сейтумером Німетуллаєвим, який до окупації був держслужбовцем, очолював Генічеський район, а згодом навіть став керівником місцевого відділення Партії регіонів. Восени 2014-го він виступив із критикою Курултая.

«Я вважаю, що Курултай — такий, яким він є, — не може представляти волю кримськотатарського народу. Ми маємо сьогодні всі можливості припинити іс-

ФОТО: REUTERS

Несвобода зібрань. Більшість акцій татар у Криму окупаційна влада жорстко придушує

нування цього Курултая, призначити й провести нові вибори», — заявив тоді Німетуллаєв.

Він також озвучував свої плани створення Курултая «відповідно до російського законодавства». Називався навіть приблизний термін — до жовтня 2015-го. Втім, із цими планами не склалося. Згодом, уже у квітні 2016-го, кримський «Верховний суд» визнав Меджліс екстремістською організацією і заборонив його діяльність. Водночас «віце-спікер парламенту» півострова, а за сумісництвом очільник руху «Крим» Ремзі Ільясов заявив про плани створити «альтернативний Меджліс». Зазначалося, що громадські та релігійні діячі прийняли рішення заснувати спеціальну національну комісію, яка підготувала б загальнонаціональний з'їзд для таких виборів. Заявлялося, що він має відбутися в листопаді — грудні 2016-го. Але, як і в попередньому випадку, далі слів справа не пішла.

Успішнішою виявилася «робота» з муфтієм Криму Еміралі Аблаєвим. З вуст лідерів кримських татар не раз лунала критика щодо співпраці Аблаєва з окупантами. Фактично росіяни знайшли до нього свій підхід, створивши альтернативний так званий Таврійський муфтіят. На противагу і для конкуренції Кримському. Джемільєв свого часу зазначав, що цю структуру використовували для шантажу. Наприклад, лунали погрози, що в разі непокорі мечеті Кримського муфтіяту відійдуть Таврійському. Крім того, частими були випадки підпалів мечетей. Унаслідок таких дій релігійне життя кримських татар на півострові виявилось під номінальним контролем РФ. А сам муфтії Криму потрапив на гачок до російської влади. Можливо, зарадити в такій ситуації міг би Муфтіят Криму на території України. І відповідні плани навіть озвучувалися. Проте ця ідея досі не реалізована.

А загалом згідно з озвученою Джемільєвим цифрою від початку окупації півострів покинуло понад 20 тис. кримських татар. Але й на території України вони не в цілковитій безпеці. Адже, як зауважують правозахисники, у більшості вимушених переселенців на півострові лишилися родичі та близькі люди. Фактично вони опинилися в заручниках окупаційної влади, зазнавши «прихованої депортації». А такий стан важко назвати безпечним. ■

Ключ від півострова

Ігор Лосєв

Як автономія корінного народу Криму могла б допомогти вирішити проблему територіальної цілісності України

Нарешті помітили. Масові акції солідарності з кримськотатарським народом стали можливими в Києві тільки після окупації півострова

Події, пов'язані з анексією півострова, раніше маргінальну для центральної влади кримськотатарську проблему висунули на перший план, що цілком виправдано, адже повернення Криму до складу України неможливе, якщо не вирішити цю проблему й не змінити статус кримських татар з огляду на те, що це корінний народ України і кримського півострова.

Відновлена на початку 1991 року кримська автономія аж ніяк не полегшила становище кримських татар, адже реставрація автономного радянського утворення, що існувало в Криму до 1944-го, мала на меті, по-перше, врятувати Радянський Союз (за планом Горбачова, який намагався протиставити автономні республіки й області союзним республікам), по-друге, поставити кримських татар, що повергалися на батьківщину, перед фактом: автономію в Криму вже відтворено, але вона їм не належить, а кримці на рідній землі «ніхто і звати їх ніяк», по-третє, створити нескінченне джерело

проблем для України у вигляді «оази» сепаратизму, українофобії та проросійського політичного тягіння. Крім того, зберігався фактичний статус півострова як «непотоплюваного авіаносця» імперії, її потужної військової бази. Отже, протягом 22 років у Криму існувала де-факто російська національно-територіальна автономія, що аж ніяк не толерувала національно-культурних прав кримських татар та українців.

ПОЛІТИКА ІГНОРУВАННЯ

Хоча кримські татари всі роки незалежності України стояли на проукраїнських позиціях, офіційний Київ уважав за краще загравати з місцевим проросійським політикумом. Це, як завжди, пояснювалося «виваженістю», «мудрістю» та «далекоглядністю». Проте 2014 рік наочно продемонстрував, чого варті ці «чесноти» центральної влади... Катастрофа, яку принесла «русская весна», змусила владу України бодай вербально міняти політику ігнорування

ФОТО: УНІАН

кримськотатарського народу, контрпродуктивну й абсурдну, на щось адекватніше.

Певним символом цієї недолугої політики була в 2014-му ситуація з українською бригадою берегової оборони, дислокованою в кримському селі Перевальне. Коли «зелені чоловічки» й місцеві колаборанти стали її блокувати, їжу та воду ізольованим українським військовим носили кримські татари.

Однак зміна офіційної політики на цьому напрямку, зокрема, наштовхується на ґрунтовні результати російської татарофобської пропаганди, жертвами якої стали не лише кримські росіяни, а й чимала частина українців на півострові та й на материку. Нещодавно на телеканалі «112» український історик і блогер Андрій Плахонін заявив, що, мовляв, кримські татари є нашими попутниками, але настане момент, коли вони захочуть власної незалежної держави. Таку тезу автор цих рядків багато років чув у Криму від офіцерів тамтешнього управління Служби безпеки України: «Ну з Росією ми колись порозуміємося, а ось татари — це проблема». Ті офіцери СБУ вже «порозумілися» з РФ і стали офіцерами ФСБ...

Проте проблема реально існує, і навіть деякі українські патріоти на півострові мають побоювання щодо кримськотатарського національного відродження. Мій приятель із Севастополя в телефонній розмові запитав: «А чи не буду я дискримінований, якщо в Криму виникне татарська автономія?». Він якось призабув, що був (і нині є) реально дискримінований без будь-якої татарської автономії як людина україномовна й українокультурна...

МІЖ ФОБІЄЮ ТА РЕАЛЬНОЮ ПОТРЕБОЮ

На сьогодні кримськотатарська громадськість як програму-максимум розглядає створення в складі Української держави своєї національно-територіальної автономії. Причому аж ніяк не йдеться про якусь татарську етнократію на півострові. Як казав один із лідерів Меджлісу Ескендер Барієв, «необов'язково, щоб ця автономія називалася татарською», важливо, як він пояснив, щоб там реально були забезпечені інтереси й права кримських татар як корінного народу Криму: право на розвиток на рідній землі, на віросповідання, збереження мови, культури, національної ідентичності, справедливе представлення корінних кримців у всіх органах місцевої влади та самоврядування. Себто необхідні гарантії, що доля Криму не вирішуватиметься за спиною корінного народу та на шкоду йому.

У Києві деякі високопосадовці це вже розуміють, проте бояться, що формалізація законних кримськотатарських вимог на державному рівні може суттєво погіршити реальні умови повернення півострова до складу України, налякавши тамтешнє слов'янське населення примарою жорсткої татарсько-ісламської автократії. Небезпека таких фобій, враховуючи тотальну російську пропаганду, а також сформовану в Криму протягом десятиліть неприязнь до кримських татар та очікування всіляких жахів з їхнього боку, справді існує. Це означає, що є потреба на рівні українських державних інституцій, українських ЗМІ, громадських організацій наполегливо пояснювати: реалізація права кримськотатарського народу на самовизначення в межах

Української держави не становитиме загрози решті жителів Криму, їхнім правам та інтересам.

Що ж стосується гіпотетичних побоювань проголошення кримськотатарської державної незалежності, то справді є певні маргінальні течії в середовищі кримськотатарського соціуму, які чи то з власної ініціативи, чи то за наказом московських кураторів підкидали такі тези. Зокрема, можна назвати організацію «Міллї фірка», що на початку ХХ століття була кримськотатарською патріотичною партією, проте нині її очолює промосковський провокатор Васві Абдураїмов, який ще в 2008 році, під час війни РФ проти Грузії, написав відкритого листа Владіміру Путіну з проханням увести до Криму російські війська для «захисту національних меншин від українських націоналістів». Однак такі «московські татари» становлять морально ізольовану мізерію в кримськотатарському суспільстві. Пе-

ПРОТЯГОМ 22 РОКІВ У КРИМУ ІСНУВАЛА ДЕ-ФАКТО РОСІЙСЬКА НАЦІОНАЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА АВТОНОМІЯ, ЩО АЖ НІЯК НЕ ТОЛЕРУВАЛА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ПРАВ КРИМСЬКИХ ТАТАР ТА УКРАЇНЦІВ

рекинчики останнього періоду навряд чи суттєво посилили цю групу. Йдеться про таких ще вчора активних діячів національного руху, як Ремзі Ільєєв, Руслан Бальбек, Заур Смірнов, муфтії Криму Еміралі Аблаєв і ще кілька персоналій. Кримськотатарський телеканал АТР не без східства показує, як до березня 2014-го всі ці фігуранти всіляко розхвалювали Мустафу Джемілева і Рефата Чубарова, а тепер з усіх сил ганяють і таврують їх. Звісно, під російською владою гасла про «незалежний Крим» уже не лунають...

«КРИМ ЗАБРАЛИ НЕ В ТАТАР»

Під час драматичних подій «русской весны» кримськотатарські лідери пережили відчай і розпач, коли побачили, як без жодного спротиву українські військові частини одна за одною здавалися агресору. Вони відчували, що Українська держава в особі постмайданної влади кинула їх напризволяще, як і кримських українців. Можна було розраховувати тільки на себе й намагатися якось вижити. Тому були певні спроби домовитися з окупантами про щось на зразок «ненападу» та «мирного співіснування». З цією метою до складу нового кримського «уряду» було скеровано власника телеканалу АТР, громадянина РФ і жителя Москви Ленура Іслямова. Він так описував своє перебування на посаді «заступника глави кримського уряду»: «Я з перших днів зрозумів, що все це було імітацією вирішення кримськотатарського питання і вони від самого початку хотіли нас депортувати. На одній із нарад я розлютився і сказав: «Ви що, нас депортувати хочете? Після цього нарада одразу ж припинилася і я збагнув, що вгадав».

Іслямов пішов із того «уряду», а кримськотатарські провідники відчували, що можливості домовитися немає і що становище їхнього народу за не дуже

прихильної до них української влади було набагато кращим, ніж за влади російської. Але й позиція офіційного Києва захоплення не викликала. Як писав той-таки Ленур Іслямов: «Зо два місяці після того, як я приїхав до Києва, зрозумів, що нікому ми там не потрібні. Нас готові жаліти, цьомати, втішати, але допомагати — ні... Україна думає практично так, як і окупант: «Ось вам видовище, хліб — живіть як усі. Ну що там у вас, 18 травня (День пам'яті жертв депортації)? Запаліть кілька свічок, помоліться там...» Тобто, за Іслямовим, влада, що легковажно здала Крим, так само легковажно ставиться до проблеми його деокупації та повернення. І кримський татарин робить висновок, до якого варто прислухатися: «Крим забрали не в татар. Крим забрали в українців. Україна не змогла захистити кримських татар, кримськотатарський беззбройний народ». Справді, втрата Криму — то не лише проблема кримськотатарського народу, то всеукраїнська проблема, і вирішувати її треба, виходячи з адекватного розуміння цього факту.

ТИСЯЧІ КРИМСЬКИХ ТАТАР ВІДЧУЛИ, ЩО ПОТУЖНА УКРАЇНА Є ЇХНЬОЮ ВЛАСНОЮ СПРАВОЮ І НАДІЄЮ, ЩО ЇЇ ТРЕБА ВСІЛЯКО ЗМІЦНЮВАТИ Й РОЗБУДОВУВАТИ ЯК СВОЮ, А НЕ ЧУЖУ КРАЇНУ

А досвід трьох років окупації наочно й переконливо показав, що «незалежний Крим» — це утопія. За іронією долі Крим таким був (формально) кілька днів у 2014-му до приєднання до Російської Федерації. Виявилось, що без України Крим економічно та ресурсно нежиттєздатний навіть за допомоги такої великої країни, як РФ. Брак питної та технічної води, електрики, якісних харчів, неможливість організувати нормальну економічну діяльність населення в ізоляції від України забезпечують півострову деградацію, живогіння й брак перспектив розвитку.

Крім того, весь кримськотатарський народ навесні 2014 року пережив національний шок від російської агресії. Виявилось, що маленькому 300-тисячному (на сьогодні) народу дуже важко втриматися самому в ситуації конфронтації світових потуг. З'явилось розуміння, що небезпека може виникнути в будь-який момент і що гарантій немає, крім сильної Української держави. Тисячі кримських татар відчули, що потужна Україна є їхньою власною справою і надією, що їй треба всіляко зміцнювати й розбудовувати як свою, а не чужу країну і саме в ній шукати та виборювати гідне місце для свого народу.

Водночас адекватні українські діячі побачили, що без справедливого вирішення кримськотатарської проблеми відновлення територіальної цілісності України нереальне. Саме тоді, коли Україна виступає перед світовим співтовариством як законний представник інтересів і прав корінного народу Криму, її позиції суттєво посилюються, а це дає перспективу.

Було б наївно не бачити, що ці проблеми розуміють і в Кремлі. Тому аж ніяк не випадковою була спроба Путіна в 2014 році домовитися з Мустафою Джемільєвим. Однак вона провалилася. І від ритори-

чних обіцянок Кремль перейшов до активного використання багота проти послідовних (і не дуже) прихильників України в середовищі кримських татар та підкупу схильних до колаборації. Водночас робилися і не припиняються досі спроби творення «кримськотатарських» псевдоструктур на кшталт паралельного меджлису, маріонеткового «духовного управління мусульман Криму», телеканалу «Міллет» як противаги АТР та інших утворень із допомогою поодиноких місцевих «квіслінгів».

Москві дещо допомагає наявність у середовищі кримськотатарської еліти тих, кого конспіративною мовою називають «консервами» (хоча їхня кількість доволі незначна). «Консерви» — це глибоко законспірована агентура, що протягом багатьох років не повинна демонструвати себе, має сидіти тихо, виступати з привабливих для оточення позицій, але в час X розпочати діяти за наказом.

Важко уявити, щоб навіть така особистість, як Ремзі Ільясов, з власної ініціативи став би дарувати Путіну під час його візиту до Криму «золоту колицку Чингізидів», яка має велике сакрально-міфологічне значення для тюркських народів. «Консерви» мають робити своє...

ЯКА АВТОНОМІЯ ПОТРІБНА

Дещо допомагає Кремлю і деморалізуючий вплив на кримськотатарський соціум центральної української влади, про що вже сказав цитований вище Ленур Іслямов. Невизначна політика офіційного Києва щодо російського агресора, окупованих територій і необхідності повернення цих земель Україні викликає в кримських татар велике розчарування. Таке розчарування безпринципністю та яловістю центральної влади поширене й поміж українців, але у свідомості кримських татар це актуалізує і певний етнічний момент: їм важко забнути, як такий великий численний народ, як українці, не може висунути зі свого середовища кілька сотень адекватних і повноцінних керівників. Хоча публічно лідери кримських татар намагаються бути бездоганно тактовними й жодної різкої критики на адресу української влади не допускають.

Хай там як, а двері Криму відчиняються кримськотатарським ключем. А це означає, що необхідно зробити кроки назустріч цьому народові. І тут якась форма кримськотатарської автономії на півострові є неминучою. Питання лише в тому, яка саме. Можливо, це буде класично-традиційна для радянського й пострадянського простору національно-територіальна автономія, можливо, так званий (за швейцарським зразком) кантональний устрій, коли в Криму виокремлюються національні кримськотатарські, українські, російські райони (це обговорювалося в українському експертному середовищі), тим більше що є такий досвід національних районів у Криму 20–30-х років ХХ століття. А можливо, це буде тірольська модель вирішення проблеми німецькомовного та італійського населення в італійській провінції Тіроль, яка справила велике враження на Рефата Чубарова під час його поїздки до Італії. Зрозуміло, що ці проблеми все одно доведеться вирішувати, адже після 2014-го збереження в складі України де-факто російської національно-територіальної автономії в Криму неможливе та контрпродуктивне. ■

К Н И Г А Р Н Я

20–26 березня чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

- 20 березня, 18:30** — лекція психолога Олександра Стражного «Український менталітет. Ілюзії, міфи, реальність».
- 21 березня, 19:00** — презентація книжки Селесте Інг «Несказане». Учасниці: Людмила Дмитрук, Ксенія Сокульська. Модерує Катерина Толокольнікова. Спільно з видавництвом «Наш Формат».
- 22 березня, 18:00** — зустріч читачського клубу «ЛітАкценту»: говоримо про «Пастку-22» Джозефа Геллера. Модерує Богдана Романцова. Спільно із сайтом літературної критики «ЛітАкцент».
- 23 березня, 18:30** — «Голоси тіней, або Як кіногерої починають говорити українською». Розмова із засновником студії озвучення «Patlati Продакшнз», перекладачем Дмитром Рассказовим та озвучувачем і перекладачем Олександром Камуї. Спільно зі студією озвучення «Patlati Продакшнз».
- 24 березня, 18:30** — лекція Віталія Щепанського «Кістка шамана. Ранньомодерний слов'янський езотеризм».
- 25 березня, 16:00** — нагородження переможців конкурсу художнього репортажу імені Майка Йогансена «Самовидець». Учасники: Андрій Бондар, Олег Криштопа, Марія Титаренко, Олеся Яремчук, переможці. Спільно з видавництвом «Темпора».

Київ (вул. Спаська, 5):

20 березня, 16:00 — у межах тижня «Весняна квіткова веселка» для дітей віком 6+: майстер-клас із квілінгу «Квітка для мами».

Київ (вул. Велика Васильківська, 63а):

21 березня, 16:00 — у межах тижня «Весняна квіткова веселка» для дітей віком 6+: майстер-клас із аплікації «Проліски».

Київ (вул. Васильківська, 34):

22 березня, 16:00 — у межах тижня «Весняна квіткова веселка» для дітей віком 6+: майстер-клас із оригамі «Тюльпани».

Київ (б-р Лесі Українки, 24):

23 березня, 16:00 — у межах тижня «Весняна квіткова веселка» для дітей віком 6+: паперовий майстер-клас «Квітковий луг».

Київ (просп. М. Бажана, 16д):

24 березня, 16:00 — у межах тижня «Весняна квіткова веселка» для дітей віком 6+: майстер-клас із техніки кудсама «Квітка».

Київ (вул. Вадима Гетьмана, 1):

25 березня, 12:00 — у межах тижня «Весняна квіткова веселка» для дітей віком 6+: майстер-клас «Квітковий букет».

Київ (просп. Повітрофлотський, 33/2):

26 березня, 12:00 — у межах тижня «Весняна квіткова веселка» для дітей віком 6+: майстер-клас «Кали для прикрашання подарунків».

Львів (просп. Свободи, 7):

- 20 березня, 18:30** — до Міжнародного дня щастя. Book-dating: обговорення книжок, які роблять нас щасливими. Модерує Антоніна Дідик.
- 21 березня, 18:30** — вечір пам'яті Богдана Бойчука та презентація його книжки «Навіщо про це говорю». Спільно з видавництвом «Піраміда». Модерують Василь Габор, Андрій Кісь.
- 22 березня, 18:30** — лекція музикознавця Лілії Шевчук-Назар «Відомий-невідомий Лисенко». Спільно з музичною агенцією Collegium Musicum.
- 23 березня, 16:30** — лекція історика Алеша Мавера (Словенія) «Українська та словенська історії: на перетині історичних долів».
- 23 березня, 18:30** — тренінг Олександри Грудзевич «Сімейні фінанси: як мудро розпоряджатися коштами?».
- 24 березня, 18:00** — презентація книжки Ярослава Тараса «Мікрорентгени української пам'яті». Спільно з видавництвом «Апріорі». Модерує Микола Балагуртак.

Дніпро (вул. Глінки, 15):

- 23 березня, 18:00** — презентація книжки Юлії Ілюхи «Неболови». Спільно з видавництвом Vivat.
- 25 березня, 18:00** — презентація книжки Ксенії Циганчук «Коли приходить темрява». Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля».

Вінниця (вул. Соборна, 89):

- 21 березня, 18:00** — КіноЛітКлуб «Ц. Н. Т.» «Над зозулиним гніздом»: обговорення роману Кена Кізі та фільму Мілоша Формана.
- 22 березня, 18:30** — презентація роману Павла Вольвача «Сни неопіта». Спільно з видавництвом Старого Лева. Модерує Олег Соловей.

23 березня, 18:00 — лекція магістра релігієзнавства Костянтина Тетерятникова «Реформація-500: європейські впливи, українські сліди».

- 24 березня, 18:00** — «Нон-фікшн.ua». Розмова з організатором TEDxVinnytsya Serpiem Посохінім на тему «Бути як TED: як ширяться ідеї?». Спільно з літературною медіатекою 5BKS. Модерують Олександр Вешелені й Олександр Мельник.
- 25 березня, 12:00** — дитяча субота для дітей 5–12 років. Ігрова презентація книжки Валентини Вздутьської «Плутон» за участю авторки. Спільно з видавництвом Vivat.
- 25 березня, 17:00** — презентація роману Юлії Гук «Німа». Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля». Модерує Наталка Гомель.

Володимир-Волинський (вул. Ковельська, 6):

25 березня, 15:00 — дитяча субота для дітей від 7 років. Майстер-клас із виготовлення ляльки-мотанки «На щастя».

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

- 21 березня, 18:00** — презентація книжки Наталки Ліщинської «Нова людина». Спільно з видавничою групою «КМ-Букс».
- 22 березня, 18:00** — презентація книжки Ксенії Циганчук «Коли приходить темрява». Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля».
- 23 березня, 18:00** — презентація книжки «Муза і чин Остапа Луцького». Спільно з видавництвом «Смолоскіп».

Рівне (вул. Короленка, 2):

- 20 березня, 18:00** — зустріч з українським музикантом та художником Юрієм Журавлем, розмова про календар-галерею «Знай наших».
- 21 березня, 18:30** — поетичний вечір «Littera scripta». Модерує Тетяна Чіхрай.
- 23 березня, 18:30** — презентація поетичної збірки Магди Дзвін «Ми нині суцї». Спільно з видавництвом «Свічадо». Модерує Тетяна Чіхрай.
- 25 березня, 12:00** — дитяча субота для дітей 4–7 років. Читання книжки Валентини Вздутьської «Плутон» (видавництво Vivat) і тематичний майстер-клас у техніці пейп-арт.
- 25 березня, 14:00** — дитяча субота для дітей 8–12 років. Читання книжки Гжеґожа Касдепке «Бон чи тон, або Гарні манери для дітей» (видавництво «Урбіно») та створення колажу мрій.
- 26 березня, 18:00** — зустріч книжкового клубу «Маленька рівненська книгарня» #5. Обговорення книжок Ніла Геймана «Книга кладовища» та Джорджа Орвелла «1984».

Суми (вул. Соборна, 44):

- 21 березня 18:30** — презентація українського Молитовника православних вірян, книжок «Божественна літургія» та «Сповідь і причастя» за участю автора, протоієрея Андрія Дудченка. Спільно з видавництвом «Дух і Літера». Модерує Владислав Івченко.
- 23 березня, 18:00** — Чеський четвер. Показ фільму «Амадей» (режисер Мілош Форман, 1984, 160 хв) мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.
- 25 березня, 12:00** — дитяча субота для дітей 8–10 років. «Рятуємо світ з Джуді Муді». Читання книжки МакДоналд Меґан «Джуді Муді рятує світ» (Видавництво Старого Лева).
- 25 березня, 17:00** — презентація поетичної збірки Магди Дзвін «Ми нині суцї». Спільно з видавництвом «Свічадо». Модерує Владислав Івченко.

Тернопіль (вул. Валова, 5–9):

- 21 березня, 18:00** — презентація книжки Ксенії Циганчук «Коли приходить темрява». Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля». Модерує Юрій Матевошук.
- 22 березня, 18:00** — «Після битви під Полтавою». Розмова з викладачкою Львівського національного університету імені Івана Франка Соною Енстрьом (Швеція) про українсько-шведські відносини. За участю письменника й перекладача Юрія Завадського. Модерує Юрій Матевошук.
- 23 березня, 18:00** — засідання літературної студії «Сім герц». Керівник і модератор — Юрій Вітак.
- 24 березня, 17:00** — зустріч із консультанткою з грудного вигодовування Мирославою Незбрицькою «Природне батьківство — найлегше для матусь та найкраще для діток».
- 25 березня, 16:00** — дитяча субота для дітей 8–12 років. «Ульт्राпригода, або Що робити, коли дідусь та бабуся бешкетують?» Читання книжок Девіда Вольямса «Бабця-бандитка» та «Велика втеча дідуса» (видавничка група «КМ-Букс»).

Харків (вул. Сумська, 3):

- 23 березня, 18:30** — «10 секретів ефективного планування». Презентація друкованої продукції ProPlan за участю автора Юрія Урсоа.
- 24 березня, 18:30** — презентація роману Ксенії Циганчук «Коли приходить темрява». Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля».

Хмельницький (вул. Проскурівська, 2):

26 березня, 13:00 — до Міжнародного дня театру. Виступ дитячого театру «Летючий корабель».

Інформаційний партнер

Вхід на заходи вільний.

З детальними анонсами та змінами в графіку
можна ознайомитися за адресою
<http://book-ye.com.ua>

Тест на сепаратизм

Іван Вербицький

Як склалася доля спортсменів і клубів Донбасу

Одну з двох золотих олімпійських нагород на торішній Олімпіаді в Ріо-де-Жанейро здобув гімнаст із Донецька Олег Верняєв. Певний символізм у тому є, адже одним із переможців на тлі загального спортивного занепаду в країні є спортсмен, народжений на території, за яку наша держава воює з Росією ось уже третій рік. Зрештою, Донеччина й Луганщина готували для України атлетів найвищого світового ґатунку надивовижу справно, про що свідчить бодай кількість здобутих ними олімпійських нагород. Таких упродовж шести літніх Ігор назбиралося 24. Борець Вячеслав Олійник, штангіст Олексій Торохтій, уже згадуваний Верняєв і гімнастка Лілія Подкопаєва (остання двічі) вигрвали золото. Також не варто забувати, що з Донецька походить нинішній президент Національного олімпійського комітету України олімпійський чемпіон Сеула-1988, шестиразовий чемпіон і 36-разовий рекордсмен світу зі стрибків із жердиною Сергій Бубка.

З КИМ ВИ?

Власне, якби не окремі характерні деталі, більшість із них можна було б із чистою душею зарахувати до когорти моральних авторитетів. Скажімо, першого в незалежній українській історії чемпіона літніх Ігор Вячеслава Олійника. Він переміг в Атланті-1996 після того, як незадовго до старту під час пробіжки в лісі випадково побачив наріст на дереві у вигляді баранячої голови. Борець із Маріуполя вважав то добрим знаком. Відчуття його не підвело. Вячеслав, який у процесі підготовки не голився і не стригся, незадовго до початку змагань поголив голову, а пишну бороду залишив. На килимі в Атланті всіх своїх суперників Олійник здолав переконливо й завдяки ефектній зовнішності, могутній постаті із синьо-жовтим стягом у руках надовго став символом українських перемог.

Після завершення кар'єри Вячеслав до війни жив на два міста (Маріуполь і Київ), займався бізнесом, а в політику ніколи особливо не ліз. Усе б добре, якби не торішній інцидент із правоохоронцями. Відсвяткувавши 50-річчя, наступного дня Олійник сів за кермо автомобіля й був зупинений поліцейськими. Визнавати вину не захотів і чинив правоохоронцям опір. Знадобилося понад десяток поліцейських, щоб завалити кремезного борця і вдягнути на нього кайданки, а відео, на якому агресивний велет із пишною шевелюрою і закривавленою головою збирається подолати озброєних копів, стало хітом інтернету.

Гімнаст Олег Верняєв заслужував на повагу бодай тому, що в час, коли чимало спортсменів, уродженців різних регіонів України, у пошуках «довгого долара» масово змінювало громадянство, лишився вірним Батьківщині. Киянин Микола Куксенков став

Віддалений наблизений. Протягом своєї кар'єри чинний голова НОК Сергій Бубка з кон'юнктурних міркувань уже двічі дистанціювався від свого земляка й покровителя Віктора Януковича

росіянином, інший партнер Верняєва по гімнастичній збірній запоріжець Олег Степко тепер представляє Азербайджан. Набагато талановитішого Верняєва ці самі країни спокушали ще більшими грошми, але він встояв і приніс Україні на Іграх-2016 дві нагороди: золото у вправах на брусах та срібло в багатоборстві. Утім, свої успіхи Олег затьмарив дружніми фотознімками з російськими спортсменами на тлі біло-синьо-червоного триколора.

Зрештою, ці вчинки видаються зовсім дрібничковими порівняно з діями найзірковішого з-поміж донеччан Сергія Бубки. Після обрання в червні 2005 року президентом НОК України Сергій Назарович, який у той час був народним депутатом, вийшов із фракції «Регіони України» в парламенті, заявивши, що керівник спорту має бути особою, рівновіддаленою від усіх політичних сил. Проте позиція Бубки різко змінилася в 2010-му, коли президентом держави став Віктор Янукович. Про «рівновіддаленість» миттю забули, Партія регіонів стала покровителькою більшості спортивних заходів, а сам Бубка в одному зі своїх інтерв'ю розповів, що він із Віктором Федоровичем близькі друзі.

За сприяння президента НОК починаючи з 2008 року вдягати олімпійську збірну України без усяких конкурсів, на безальтернативній основі почала російська компанія Bosco. Дарма що форма, у якій наша

команда поїхала на Ігри-2008 до Пекіна, була виставлена на загальний глум, а її найточнішою характеристикою є означення «вбрання швейцарів і стюардес». Пана Бубку критика не цікавила. Українських дизайнерів і модельєрів він до команди не підпускав аж до Олімпіади-2016. Поступитися президент НОК змушений був лише під тиском обставин, після перемоги Революції гідності.

Сергій Бубка є одним із небагатьох керівників в олімпійському спорті у світі, який і далі підтримує Росію під час постійних допінгових скандалів. Натомість його брат Василь, ще один колишній стрибун із жердиною, з Донецька нікуди не виїжджав. До 2014 року він був депутатом тамтешньої облради від Партії регіонів, а паралельно очолюване ним ВАТ «Монблан» постачало паливом для автовок бюджетні організації. Бензин Василь Назарович продавав за завищеними вдвоє цінами. У січні 2015-го Бубка-старший перереєстрував ВАТ «Монблан» у підконтрольній Україні Волновасі й продовжив свою бурхливу діяльність. Що ж, здавалося б, не він перший і не він останній. Якби не одне «але». Восени 2014-го Василь Бубка разом зі ще одним відомим стрибунем із жердиною з Донецька, бронзовим призером Олімпіади-2008 Денисом Юрченком засвітилися на святкуванні «дня прапора ДНР». Обидва екс-спортсмени зшивали шмату під акомпанемент виступу ватажка бандитів Захарченка. Ще безпардонніше свою вірність ідеалам «Новоросії» засвідчили деякі відомі представники футбольного істеблішменту. Біля джерел футбольної федерації «ДНР» стояли легендарні гравці «Шахтаря» Віктор Звягінцев та Ігор Петров, а також відомий в Україні коментатор В'ячеслав Шарафутдінов. Звягінцев при цьому певний час примудрявся одночасно вести бурхливу діяльність в окупованому Донецьку й працювати на матчах чемпіонату України в статусі делегата ФФУ. Від цих обов'язків Віктора Олександровича разом із арбітрами Дмитром Жуковим та Олексієм Андрєєвим усунули лише після публікацій у пресі. До того українські футбольні чиновники впродовж понад місяця, доки не з'явилися фотофакти, воліли не помічати очевидного. Участь в установчих зборах іншої зграї з назвою «Футбольний союз ЛНР» брав й очільник до початку збройного протистояння на Сході України Федерації футболу Луганської області Віктор Безрук. Однак досвідчений номенклатурник своєчасно зметукував і перефарбувався. Виїхавши з Луганська, він зберіг за собою посаду у фактично неіснуючій організації і далі працює на матчах чемпіонату України в статусі делегата.

ПАС НА УКРАЇНСЬКЕ ПОЛЕ

Футболом у «ЛНР» сьогоднію управляє сімейство Малигінних. Керує 45-річний екс-воротар луганської «Зорі» Юрій. 37-річний Олександр Малигін, його брат, нині капітан збірної «ЛНР». Останній теж свого часу виступав за «Зорю», але його кар'єра в Україні не складалася. Значно довше він грав за різні російські клуби, а в 2007–2009-му був гравцем азербайджанського «Сімурга», звідки пішов зі скандалом: його зазідали в участі в договірних матчах. Так само за участь у «договорняках» Олександра Малигіна в 2012-му вигнали з московського «Торпедо».

Ще одним учасником установчих зборів «Футбольного союзу ЛНР» був Віталій Рудницький. Цікаво, що

впродовж 18 років він мешкав у Тернополі. З 1986-го по 1996-й був одним із лідерів місцевої «Ниви», потім на нетривалий час повернувся до рідного Луганська, але не прижився там і повернувся до Тернополя, де ще за кар'єри гравця отримав трикімнатну квартиру, повторно. Влаштувавшись викладачем на кафедрі спорту в Тернопільському національному економічному університеті, створив і довів до рівня призерів всеукраїнської універсиади команду дівчат.

Втім, у 2004-му Рудницький несподівано навіть для людей, які з ним близько спілкувалися, повернувся до Луганська. «Поїхав, не сказавши ні слова», — розповідав колишній півоборонець тернопільського «Авангарду», етнічний росіянин Володимир Прошкін, який працював із Віталієм на кафедрі спорту.

Коли зустрілися з Рудницьким улітку 2013-го в Луганську, на моє запитання, чому він поїхав із Тернополя, Віталій Павлович відповів: «Сина треба на ноги ставити. Він грає у футбол, а в Тернополі перспектив немає. Ну й, ти розумієш, у вас там націоналізм страшений». У відповідь я розсміявся. «Ви знущаетесь? За 18 років життя там ви вивчили бодай одне українське слово? Говорили лише російською, і вам ніхто нічого не сказав». Рудницький мовчки погодився. Справді, у Тернополі він був кумиром, легендою. Його поява на трибунах місцевого стадіону викликала пошвавлення навіть після завершення кар'єри. «Рудік, іди покажи, як треба бити штрафні», — казали Віталієві люди під час матчів, на які той приходив у статусі глядача.

СЕРГІЙ БУБКА Є ОДНИМ ІЗ НЕБАГАТЬОХ КЕРІВНИКІВ В ОЛІМПІЙСЬКОМУ СПОРТІ У СВІТІ, ЯКИЙ І ДАЛІ ПІДТРИМУЄ РОСІЮ ПІД ЧАС ПОСТІЙНИХ ДОПІНГОВИХ СКАНДАЛІВ

Востаннє з Рудницьким ми говорили саме після звістки про ті установчі збори. Зателефонував давньому знайомому на Покрову в 2014-му. Але не щоб поздоровити зі святом, а щоб запитати, як він докотився до такого життя. «Розумієш, нам тут теж не подобався Янукович, — виправдовувався той. — Те, що його зняли, добре. Але навіть ви Порошенка вибрали?» Потім почалися розповіді про «жорстокість київської хунти, яка бомбардує мирний Луганськ». «Ти не знаєш, що таке прокидатися вночі від реву «сущок», — казав Рудницький. «То повертайтеся до Тернополя. Вас там завжди приймуть», — раджу. «Та ні, ліпше в Росію», — чи то жартома, чи то всерйоз сказав. Пізніше спільні знайомі розповідали, що Рудницький у часи, коли Луганськ на кілька тижнів залишився без водопостачання, мився під дощем, а щоб не припиняти тренувати дітей у Краснодоні, добирався щодня до місця роботи пішки. По 10 км в один бік. Ця історія показова. На відміну від діячів, які вирішили присвятити себе кримському футболу, лугансько-донецькі, приймаючи схожі рішення, мусили бути справді ідейними. Адже кримський чемпіонат на окупованій території отримав від ФІФА бодай якийсь статус, тоді як самопроголошені «ДНР-ЛНР» разом з усім, що на цих територіях відбувається, лишаются поза законом. Нині ж «ЛНР-ДНР» проводять свої футбольні

Нові господарі. «Донбас Арена» майже три роки простояла пустою, тепер сепаратисти оголосили, що «оживили» головний стадіон Донецька

чемпіонати. В обох виступає по вісім команд. Жодної з числа тих, які раніше грали під егідою ФФУ, немає. Деякі клуби, як-от, скажімо, алчевська «Сталь», донецький «Металург» чи маріупольський «Іллічівець», із початком воєнних дій самоликвідувалися. Маріупольська команда відродилася через рік після деокупації міста. Щоправда, виконувати закон про декомунізацію й перейменовувати «Іллічівець» близькі до Ріната Ахметова бізнес-структури не поспішають. Тоді як фанати команди наполягають на поверненні старої назви «Металург».

Натомість власник хокейного «Донбасу» Борис Колесніков тримає ніс за вітром. Після початку війни клуб, який у 2014-му сягав плей-офу Континентальної хокейної ліги, теж взяв річну паузу у виступах. Арена «Дружба», де грала команда, стала однією з перших жертв терористів. Відбудована олігархом споруда згоріла до тла. Зрозуміло, що Колеснікову довелося відкласти на невизначений термін й анонсоване ще в 2013-му будівництво суперсучасної льодової арени. Нині «Донбас» відродився й виступає в чемпіонаті України. Матчі команда проводить у підконтрольній Україні Дружківці, де відновила роботу клубна дитяча школа. Цікаво, що офіційний сайт ХК «Донбас» виключно україномовний, тоді як ще два роки тому сторінка була тільки російськомовною.

Зате інтернет-ресурс футбольного «Олімпіка» з Донецька, який фінансує бізнес-партнер Колеснікова Владислав Гельзін, української версії не має. Щоправда, клуб, котрий свої домашні матчі проводить на стадіоні імені Баннікова в Києві чи Сумах, не засвітився у жодних сумнівних політичних акціях. Донеччани дотримуються нейтралітету і від цієї позиції намагаються не відходити, однак показово, що «Олімпік» був одним із тих шести професійних клубів (а загалом їх 30 в Україні), який на своїй офіційній сторінці розмістив у жовтні минулого року

привітання з Днем захисника Вітчизни. Постійно наголошує на своїх почуттях до України наставник іншого клубу з окупованої терористами території — луганської «Зорі». Це уродженець Житомира Юрій Вернидуб. «Я не та людина, яка може просто взяти і змінити країну», «Пишаюся тим, що українець, і сподіваюся, що наша країна буде єдиною, а «Зоря» знову зможе грати в українському Луганську», — казав тренер. Син Юрія Вернидуба Віталій теж виступав у складі «Зорі», а влітку 2014-го перебрався до азербайджанської «Габали». «У мене були пропозиції з Росії, але якби перейшов туди, то плюнув би в обличчя своїй Батьківщині», — прокоментував своє рішення Віталій азербайджанській пресі.

Домашні матчі чемпіонату України «Зоря» проводить у Запоріжжі, а три поєдинки Ліги Європи зіграла на одеському «Чорноморці». Нині луганський клуб іде в чемпіонаті України третім і, вочевидь, виграє перші в історії медалі національного чемпіонату. За останні три роки в складі національної збірної України дебютували дев'ятеро гравців «Зорі», тоді як за перші 23 роки незалежності представництво луганців у головній команді країни було нульовим. За Вернидуба «Зоря» стала найпрогресивнішим клубом України. І то за умови, що з початком війни на Донбасі регіонал Євгеній Геллер, який фінансує команду, суттєво урізав бюджет і за останні три роки клуб попрощався з 20 футболістами, які були у Вернидуба на провідних ролях.

Високу якість гри «Зорі» відзначив цієї осені навіть тренер англійського «Манчестер Юнайтед» Жозе Моурінью. Але несподівану популярність у Європі луганці здобули навіть не завдяки діям на футбольному полі, а через недолугі висловлювання на сторінках офіційного сайту «Зорі» генерального директора клубу Сергія Рафайлова після повернення з Манчестера.

«Ми були в Англії тільки в Манчестері, і мені це місто не сподобалося, — сказав Сергій Васильович. — Дуже брудно. Біля готелю, що, між іншим, у центрі міста, всю ніч на асфальті сплять безхатченки. Я прогулювався ввечері і побував трохи далі від центру. Там ще гірше. Маса нетверезих людей. Мені було дико дивитися на те, як вулицями ходять і цілються чоловіки. Мені це дуже не подобається. Тому всім нашим євроінтеграторам запропонував би 20 разів подумати. Мені хотілося б, щоб мої онуки, виходячи на вулицю, не бачили чоловіків, які цілються, і безхатченків, які сплять у центрі міста».

ДОНЕЦЬК — ЛЬВІВ — ХАРКІВ

Зате репутація іншого клубу з окупованої території — донецького «Шахтаря» — у Європі лишається бездоганною. За останні дев'ять років він демонструє стабільно високі результати на континентальній арені. Навіть після вимушеного переїзду з Донецька «Шахтар» дійшов до півфіналу Ліги Європи-2015/16, а восени 2016-го, вже після відставки багаторічного наставника Мірчі Луческу, виграв у цьому турнірі всі шість матчів складом, у якому в основному грають українські футболісти.

Причина прощання Луческу з «Шахтарем» проста: з початком українсько-російської війни власник клубу Рінат Ахметов урізав витрати й більше не зміг платити румунському спеціалістові €3,5 млн. Португалець Паулу Фонсека, новий тренер, за-

робляє помітно менше — €2,2 млн. Зі зменшенням бюджету пов'язаний і процес вимушеної українізації команди. Наразі купувати іноземців Ахметов не поспішає навіть за умови, що проводить серйозні зовнішні трансфери. Бразилець Дуглас Коста перейшов минулого літа в німецьку «Баварію» за €29 млн. Впродовж останніх двох років домашні матчі «Шахтар» проводив у Львові. Проте через постійні звинувачення в «нешцирому вболіванні», «поганому ставленні до команди» з уст Луческу, а найперше через політику Ахметова донецька команда стала галичанам нелюбою. Їхню спробу перебратися до Одеси місцеві жителі теж сприйняли без ентузіазму. На топові матчі на кшталт «Шахтар» — «Дніпро» мешканці Південної Пальміри приходили, але не підтримували там номінальних господарів, а скандували назву рідного «Чорноморця».

Врешті зійшлися на тому, що з весни «Шахтар» гратиме в Харкові. Утім, поряд із запевненням генерального директора клубу Сергія Палкіна про те, що жителі Слобожанщини чекають гостей із Донецька з нетерпінням, є й заява фанатів нині любительського клубу «Металіст» у СБУ. «Нам стало відомо, що Харків зовсім скоро може стати новим розсадником сепаратизму, — йдеться у зверненні. — Розграбувавши Донбас і спровокувавши там війну, вся ця пострегіональна нечисть бігає по країні, вишукуючи новий притулок. З огляду на ту кількість переселенців і сильний місцевий сепаратистський потенціал, ми закликаємо справжніх офіцерів СБУ не допустити переїзду тероризму в Харків. Вся ця гвардія «переможців» і «господарів країни»

вже довела свій талант управлінців. Козиряючи накраденими мільярдами, вони будуть імітувати соціальну діяльність і патріотизм, культивуючи ХНР. Щоб потім торгуватися, як це було на Донбасі».

Домашня арена «Шахтаря» — «Донбас Арена» в Донецьку — є одним із небагатьох об'єктів у місті, який не був пошкоджений бойовими діями і не розграбований всякими моторолами. На стадіоні нині розташований штаб Фонду Ахметова, донеччани там отримують від олігарха гуманітарну допомогу.

**ВЛАСНИК ХОКЕЙНОГО «ДОНБАСУ»
БОРИС КОЛЕСНИКОВ ТРИМАЄ НІС ЗА ВІТРОМ.
НИНІ КОМАНДА ВИСТУПАЄ В ЧЕМПІОНАТІ УКРАЇНИ.
МАТЧІ ВОНА ПРОВОДИТЬ
У ПІДКОНТРОЛЬНІЙ УКРАЇНІ ДРУЖКІВЦІ**

І лише останнім часом, коли з'явився ефект від блокади торгівлі з окупованою територією, пан Палкін через підконтрольні Ахметову ЗМІ повідомив, що стадіон і клубну базу в Кіршах захопили «озброєні люди». Що то за люди, директор уточняти не став. У щотижневій програмі «Великий футбол» на ТРК «Україна» ведучий Олександр Денисов озвучив, вочевидь, дозволена фразу. Два тижні тому він сказав: «Загарбники забирають не «Донбас Арена», сьогодні вони забирають у нас останню надію, ріжуть душу вболівальників без наркозу — я їм цього ніколи не пробачу». ■

ЗИК. СТАЄМО БЛИЖЧИМИ

**HARD
З ВЛАЩЕНКО**

понеділок, вівторок, четвер, субота
19:30

«Європа різних швидкостей»

Майкл Бініон, Лондон

Чи витримає Євросоюз зміну своєї структури

За тиждень-два Велика Британія має задіяти ст. 50 Лісабонського договору, розпочавши таким чином процес виходу з Європейського Союзу. Тоді Європою прокотяться ударні хвилі. Європейських можновладців від Любліна до Дубліна охоплять страх і розпач через те, що від них відвертається одна з найбільших економік. Вони боятимуться поширення «зарази», бо їхні невгамовні виборці можуть теж захотіти поекспериментувати з розривом із ЄС. Вони боятимуться, що наслідки Brexit зашкодять їхнім економікам у час глобальної нестабільності.

Більшість урядів ЄС спершу відреагують роздратуванням. Вони вже цілий рік розуміють, що цей крок буде. І все одно самовбивчий, на їхню думку, курс Лондона приголомшує. Безпосередньою їхньою відповіддю будуть об'єднання, зімкнення шеренг і забезпечення того, аби їхні виборці не пішли шляхом британців.

Однак пропозиція деяких членів Єврокомісії швидше зміцнювати економічний та політичний союз між 27 державами ЄС дуже непопулярна серед європейських виборців. Страхи британців, які відобразились у референдумі щодо Brexit, турбують і жителів Франції, Німеччини та Нідерландів: це наплив іммігрантів, утрата національного суверенітету, влада брюссельських бюрократів та відчуття, що державна влада надто віддалилася від громадян. В усіх трьох країнах невдовзі відбудуться парламентські вибори, і в усіх трьох непогані перспективи мають популістські праві партії, що вирізняються євроскептицизмом і не підтримують продовження євроінтеграції.

Європейська комісія та брюссельські бюрократи, здається, почули меседж. Президент ЄК Жан-Клод Юнкер, завзятий прихильник інтеграції ЄС, нещодавно мимохіть визнав, що такі ідеї вже не популярні. Його позицію, як виявилося, не під-

тримують лідери багатьох країн-членів, бо він наполягає на збереженні й навіть розширенні повноважень Брюсселя. Тож тепер Юнкер намагається посилити солідарність серед європейців, плануючи суворішу лінію в майбутніх переговорах із Великою Британією.

Проблема в тому, що країни ЄС по-різному ставляться до поглиблення інтеграції в межах спільноти. Найбільше федеральний устрій Євросоюзу завжди підтримувала ФРН, яка розглядає свою політику виключно в європейському контексті й з огляду на історію не бажає дбати про національні інтереси на шкоду співпраці в межах ЄС. Колишній канцлер Гельмут Коль часто згадував, що потрібна «європейська Німеччина», а не «німецька Європа». Його наступниця Ангела Меркель вважає так само.

Інші країни-члени, особливо деякі з нових, настроєні більш євроскептично. У Польщі та Угорщині до влади прийшли праві націоналісти, які повсякчас критикують рішення Брюсселя і пропагують обмеження євроінтеграції. Вони не вимагають виходу з ЄС, як Велика Британія, але хочуть, щоб союз не впливав на їхню внутрішню політику.

Чи зможе ЄС у такому середовищі розвиватися на різних швидкостях? Ця пропозиція звучить майже 30 років. У 1980-х за президентства Жака Делора в Європейській комісії Брюссель мав більше повноважень, ніж будь-коли. Париж та Берлін лобювали тіснішу євроінтеграцію. У преамбулах до угод, ухвалених за часів Делора, йшлося про «тісний союз». Однак тоді запропонував Лондон і французькі та німецькі лідери запропонували «Європу різних швидкостей»: деякі, насамперед шість перших країн — членів Європейського Економічного Співтовариства (Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Нідерланди й Люксембург), можуть вживати заходів для політичного та економічного зближення, а Велика Британія та інші — залишатись у зовнішньому колі з вільнішими федеральними взаємозв'язками.

Проблема була ось у чому: прихильники повільнішої інтеграції побоювалися, що в тому зовнішньому колі опиняться за бортом. Вони хвилювалися, що не впливатимуть на ключові рішення більш інтегрованих між собою країн-членів. Тому й наполягали, що повинні мати не менше політичного голосу в усіх європейських дебатах. Отже, ідея «Європи різних швидкостей», або «змінної геометрії» (ще один упродовження тоді термін), так і не реалізувалася.

Те саме й тепер. Членів єврозони попереджали, що євро ніколи не стане ефективною єдиною валютою, якщо лідери відповідних держав не координуватимуть політики належним чином. Після економічної кризи в єврозоні 2009 року голова Європейського центрального банку Маріо Драгі, та й провідні німецькі економісти, обурені настирливими вимогами Греції про фінансову допомогу, не раз говорили про це. Вони наголошували: не маючи скоординованої податкової та фінансової політики, неможливо забезпечити ефективність євровалюти й економічний розвиток у всій єврозоні.

Але «більше Європи» виборці не хочуть. Основна їхня маса, навпаки, вболіває за те, щоб її було менше, а повноважень у національних урядів більше. Сьогодні знову ідея «Європи різних швидкостей» суперечить економічно виправданій потребі в глибшій інтеграції, а також політичним сподіванням більш проєвропейських країн-членів, особливо Німеччини.

Попри це, сам розмір Євросоюзу (28 країн; 27 після виходу Великої Британії) означає, що він уже в багатьох аспектах Європа двох швидкостей (ба навіть трьох чи чотирьох). Новим, біднішим членам ЄС зі Сходу континенту, як-от Румунія та Болгарія, не встигнути за заможнішими західними. А ще старші й багатші держави-члени звинувачують молодших у тому, що останні роблять замало для викоринення корупції, для реалізації більшої частини законодавства ЄС, відкриття своїх ринків перед рештою спільноти.

ПРОПОЗИЦІЯ ДЕЯКИХ ЧЛЕНІВ ЄВРОКОМІСІЇ ШВИДШЕ ЗМІЦНЮВАТИ ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ СОЮЗ МІЖ ДЕРЖАВАМИ ЄС ДУЖЕ НЕПОПУЛЯРНА СЕРЕД ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВИБОРЦІВ

Деякі бідніші країни мають право на «відступи»: положення про них прописані в договорах про приєднання до Євросоюзу й дають право не виконувати його обтяжливі закони кілька років. Тож вони вже потрапляють в іншу правову та політичну категорію порівняно із заможнішими сусідами. Інші просто ігнорують інструкції Брюсселя, особливо Угорщина, що провела закон про контроль над судочинством та пресою, який керівництво ЄС розцінило як недемократичний. До того ж ці країни відмовляються приймати мільйони іммігрантів, що останніми роками ринули до Греції, Італії та Німеччини. Брюссель, Берлін і Рим лютують через те, що вони не бажають брати на себе частину обтяжливої справи надання притулку біженцям. Та інструментів, які примусили б їх зробити це, немає.

Але той факт, що декого з бідніших членів не змушують запроваджувати в себе більш обтяжливі норми, які Брюссель нав'язує багатшим країнам на кшталт Франції, Німеччини та Нідерландів, викликає потужну негативну реакцію в останніх. Тамтешні виборці вважають, що платять несправедливу ціну за підтримку бідніших сусідів. Саме тому в заможніших країнах нині помітна така потужна реакція на ЄС.

Їхнім урядам складно стримувати цю хвилю популізму. Той факт, що тепер іще й доведеться вести переговори з Британією, яка вимагає скасування всіх її зобов'язань перед Євросоюзом, дуже ускладнює життя європейським ідеалістам. Вони бояться не «Європи різних швидкостей». Їм страшно, що спільнота взагалі нікуди не рухатиметься, а ціле бачення єдиної Європи зазнає краху. ■

Посмішка «Іскандерів»

Юрій Лапаєв

Як Путін користується хаосом у США для реалізації своїх військових амбіцій

З приходом до влади Дональда Трампа в США почали виникати проблеми там, де їх не повинно бути. Йдеться про надто чутливу сферу безпеки та оборони. З одного боку, кадрові прорахунки, які привели на ключові посади в системі національної безпеки людей, що мають сумнівні зв'язки з Росією, як-от Флінн. З другого — конфлікти президента з розвідувальними органами, про які дедалі частіше повідомляють ЗМІ та американські політики. Така поведінка нового президента може призвести до того, що Трамп застрягне в певному інформаційному вакуумі. З огляду на міжнародну безпеку залишити командувача однієї з найпотужніших армій у світі сам на сам із власними часом хибними уявленнями про безпеку — це просто катастрофа.

Причому не можна казати, що нова Адміністрація США не цікавиться питаннями оборони. Навпаки, останні рішення говорять про те, що Білий дім начебто намагається щось зробити. «Нам потрібно знову почати вигравати війни», — заявив нещодавно Дональд Трамп під час свого звернення до губернаторів. І навіть пообіцяв надати військовим усі необхідні засоби для цього.

Позицію американського президента одразу відчували в Ємені. Адже було ухвалено рішення про збільшення авіаударів по об'єктах «Аль-Каїди» в цій країні. Повідомлялося про знищення близько 40 цілей. Кількість ударів лише за один тиждень перевищила аналогічний річний показник часів президентства Обами. Американські військові зазначили, що з приходом Трампа отримання дозволу на проведення воєнних операцій значно спрощено й забирає менше часу порівняно з попередньою Адміністрацією. Крім того, до Сирії направлені додаткові сили ССО та морських піхотинців. Йдеться про передислокацію артилерійських підрозділів зі складу 11-го експедиційного загону морської піхоти США, завданням яких буде надання вогневої підтримки наземним силам союзників. Активно обговорюється питання збільшення американського контингенту й в Афганістані.

Однак проблема в Сирії значно глибша й потребує більших зусиль, ніж просто відправка спецпризначенців чи гаубиць. Сирійський конфлікт не може бути вирішений без політичного діалогу. На цьому наполягають навіть самі військові, коментуючи рішення про зменшення фінансування міжнародних невійськових програм підтримки на \$54 млрд

у проєкті бюджету на 2018 рік. За словами начальника Африканського командування ЗС США генерала Волдгаузера, неможливо домогтися успіху без застосування м'якої сили. З цим погоджується й начальник Центрального командування генерал Вотел. «Ми хочемо збільшити участь інших елементів уряду США та міжнародної спільноти, розуміючи, що лише завдяки поєднанню наших можливостей можемо досягти необхідного рівня стримування», — зазначив він. Разом із тим, схоже, Америка самоусунулася від вирішення цієї проблеми, припинивши допомагати так званій поміркованій опозиції та відійшовши від переговорного процесу (про що свідчать останні зустрічі в Астані, де США відігравали роль лише спостерігача). Такою слабкою позицією Штатів радо поспішили скористатися Росія і Туреччина, які, здається, просто намагаються отримати свій шматок знекровленої Сирії.

**ПЕРЕРобКА ПУСКОВИХ УСТАНОВОК «ІСКАНДЕРІВ»
ДЛЯ ЗАПУСКУ НОВІТНІХ КРИЛАТИХ РАКЕТ
Є АГРЕСИВНИМИ ДІЯМИ КРЕМЛЯ,
ЩО ПОРУШУЮТЬ ДОГОВІР**

Непослідовні кроки Америки в царині безпеки не дають спокою і європейським союзникам. Попри розгортання додаткових американських підрозділів у Балтійському регіоні, а також Польщі, Румунії та Німеччині, дедалі частіше від європейських політиків можна почути про необхідність активізації створення об'єднаних збройних сил ЄС. Посилюють напруження між партнерами по НАТО й останні заклики США щодо збільшення фінансування Альянсу. Адже з 28 країн-членів лише п'ять (США, Греція, Велика Британія, Естонія та Польща) виконують вимоги щодо фінансування на рівні 2% ВВП.

Погіршує ситуацію і бажання Росії використати цей хаос на свою користь. Кремль докладає значних зусиль до подальшої дестабілізації в Сирії, і далі завдаючи авіаударів по невійськових об'єктах. У Європі дедалі частіше фіксуються інформаційні кампанії, спрямовані на розкол і без того хиткого Північноатлантичного Альянсу. На політичній арені РФ послідовно фінансує одіозних радикальних політиків на кшталт Ле Пен. Своєю чергою, міжнародні російські ЗМІ Russia Today та

Sputnik невпинно видають в інфопростір потік фейкових чи пропагандистських новин.

Однак однією з найпомітніших загроз можна вважати ймовірне розгортання Росією новітнього ракетного комплексу, що порушує Договір про ліквідацію ракет середньої (радіусом дії 1000–5500 км) та малої (500–1000 км) дальності. Договір був підписаний між США та СРСР ще в 1987 році й передбачав заборону розробки та застосування крилатих і балістичних ракет наземного базування з радіусом дії від 500 до 5500 км. У ті часи підписання договору вважалося справжньою перемогою в справі припинення гонки озброєнь часів холодної війни. Упродовж 30 років, аж до створення нового ракетного комплексу в РФ, так і було. Про ймовірний початок робіт повідомляли ще в 2012-му, тоді Адміністрація Обами доклала максимум дипломатичних зусиль до того, щоб розробки було припинено. Зрештою така надто м'яка політика виявилася недостатньо ефективною. І вже на початку 2017-го в пресі з'явилися перші повідомлення про розгортання новітніх ракет. Пізніше цей факт було озвучено вже офіційно на найвищому рівні. 8 березня віце-голова Об'єднаного комітету начальників штабів США генерал Пол Сельва вперше публічно заявив про порушення договору Росією. Приводом для цього є розгортання щонайменше двох підрозділів, озброєних крилатими ракетами 9M729 (SSC-8 за класифікацією НАТО), радіус дії яких становить близько 2,5 тис. км. Як пускові установки для цих ракет може бути використана модифікація вже відомого російського ракетного комплексу «Іскандер-К». Імовірним місцезнаходженням одного з підрозділів вказаний ракетний військовий полігон, що міститься поблизу смт Капустин Яр Астраханської області, інформації щодо інших немає. Становлять небезпеку Альянсу й звичайні модифікації комплексу «Іскандер», що зараз розгорнуті в Калінінградській області, окупованому Криму та на базі Хмеймим у Сирії. «Система може завдати удару по більшості наших об'єктів у Європі, і ми вважаємо, що Росія навмисно розгорнула

її як погрозу НАТО та об'єктам, що містяться в зоні відповідальності Альянсу», — прокоментував факт виявлення ракетних комплексів генерал Сельва. Наразі інформації щодо використання в зазначених ракетних комплексах боєголовки із ядерними зарядами немає, хоча технічно це можливо.

Свою чергою, Росія вдалася до вже не раз використаної класичної чекістської практики: скоїти злочин і намагатися звинуватити в ньому постраждалого. Так, ще в травні 2016 року під час візиту до Греції Путін заявив про небезпеку, яку несе розгортання нових пускових установок американської системи ПРО в Румунії. За його словами, пускові шахти можуть бути непомітно використані для наступальних дій. «Замінити одну ракету на іншу потребує небагато зусиль», — прокоментував він свої припущення. У такому ключі розгортання російських ракет виставляється як вимушена дія беззахисної Росії проти агресивного блоку НАТО. Ці тези щодо можливості трансформації комплексу ПРО з виключно оборонного в наступальний та вимушеного захисту РФ постійно повторюють російські ЗМІ. Тоді як саме переробка пускових установок «Іскандерів» для запуску новітніх крилатих ракет 9M729 і є агресивними діями Кремля, що порушують договір.

Однак схоже, що такі вчинки Москви не дуже хвилюють Трампа. Незважаючи на збільшення військової активності проти «ІДІЛ», він, здається, просто не помітив ракет, націлених на Європу. Тривогу б'ють лише військові. За словами генерала Сельви, планується розгляд варіантів вирішення проблеми та певний перегляд політики США щодо ядерного озброєння. Ймовірні кроки, які були запропоновані ще Адміністрацією Обами, такі: розробка американських аналогів (зокрема, і заборонених договором у відповідь на російське порушення), продаж ракетних систем партнерам по НАТО та розбудова нової європейської системи ПРО, здатної зупинити «Іскандери». Європейські заходи можуть негативно вплинути на безпеку в регіоні та підірвати єдність членів Альянсу, адже не всі країни готові до такої конфронтації з РФ. Скільки часу на втілення таких планів може витратити Адміністрація Трампа, наразі не відомо. Зарано говорити й про ефективність цих кроків. Проте, зважаючи на провал політики Обами, Росія неодмінно скористається відсутністю жорсткої реакції Вашингтона. А у сфері національної безпеки такі прорахунки можуть мати занадто високу ціну. Заспокоює лише те, що історія циклічна. А зараз фактично повторюється радянсько-американське протистояння майже півстолітньої давності. Російське керівництво в кращих традиціях холодної війни знову веде агресивну політику на міжнародній арені, починає масштабну розбудову армії замість вирішення внутрішніх проблем. Однак з історії відомо, чим минулого разу для Кремля закінчилися часи «найкращих у світі ракет» за порожніх магазинів. ■

Страх у Скоп'є

Зрив у Македонії привертає увагу Європи

Зазвичай світ не звертає уваги на Македонію та її двомільйонний народ, чверть якого етнічні албанці. Але не сьогодні. Західні політики мчать до Скоп'є, Росія застерігає, а сербські газети заявляють, що буде війна. «Балкани знову повертають собі геополітичну вагу», — нарікає оглядач Ветон Латіфі.

Македонська криза почалася з коаліційної суперечки. Щоб зберегти в країні міжетнічний мир, її уряд завжди формується з македонської партії, яка перемогла на виборах, та албанської. На голосуванні в грудні минулого року нинішня владна партія Македонії — націоналістична ВМРО — здобула незначну перевагу. Але, коли перемовини про створення коаліції із цією політсилою провалилися, провідна албанська партія на чолі з Алі Ахметі обрала союз із соціал-демократами. 1 березня президент Македонії відмовився офіційно просити есдеків створювати уряд. Він заявив, що вимоги албанців «знищать» країну. Соціал-демократи назвали це «переворотом».

Відтоді в будні тисячі македонців щодня виходять на демонстрації, щоб підтримати президента. Верховний представник ЄС із закордонних справ Федеріка Могеріні разом із генсеком НАТО й державним секретарем США просять його змінити це рішення. ВМРО завжди була за вступ до Північноатлантичного Альянсу, але в нинішній кризі партію підтримує Росія.

Коріння конфлікту сягає 2015 року: тоді соціал-демократи почали оприлюднювати записи розмов (прослуханих розвідкою), які свідчили про причетність тогочасного

прем'єр-міністра від ВМРО Николи Груєвського до корупції. Під егідою ЄС було створено спеціальну антикорупційну прокуратуру, але зараз ВМРО заявляє, що в ній повно соціал-демократів. Нещодавно прибічники ВМРО звинуватили філантропа Джорджа Сороса, чиє ім'я згадується в багатьох висмоктаних із пальцях «теоріях змови», у фінансуванні підривної діяльності проти них. У пресі Могеріні називають не інакше, як «фашистською соросівською блондою». Американські конгресмени, прихильні до ВМРО, звинуватили посла США в Македонії у виконанні вказівок Сороса.

У центрі цієї кризи стоїть Ахметі — колишній лідер бойовиків. Його спільне з Груєвським урядування від 2008 року коштувало йому підтримки серед виборців. За його словами, Груєвський не погоджувався розширити мандат спеціального прокурора, який вів щодо нього розслідування. Тим часом албанські партії попросили уряд дотримувати домовленості й надати албанській мові статус офіційної.

ЩОБ ЗБЕРЕГТИ В КРАЇНІ МІЖЕТНІЧНИЙ МИР, ЇЇ УРЯД ЗАВЖДИ ФОРМУЄТЬСЯ З МАКЕДОНСЬКОЇ ПАРТІЇ, ЯКА ПЕРЕМОГЛА НА ВИБОРАХ, ТА АЛБАНСЬКОЇ. НИНІШНЯ КРИЗА ПОЧАЛАСЯ З КОАЛІЦІЙНОЇ СУПЕРЕЧКИ МІЖ НИМИ

За словами заступника голови Соціал-демократичного союзу Македонії Радмили Шекеринської, Груєвський спровокував кризу, коли зрозумів, що може втратити владу, а відтак стане вразливим перед спеціальною прокуратурою, яка розслідує його діяльність. Це не так, каже Никола Попоський, міністр закордонних справ Македонії і член ВМРО. Вимога офіційного статусу для албанської мови, підтримана соціал-демократами, «загрожує єдності й суверенності Македонії», заявив він.

Ахметі застерігає, щоб кризу не перетворили з політичної на етнічну, і каже, що йому важко стримувати націонал-радикалів у власній політичній силі. Він заперечує наявність будь-яких планів щодо Великої Албанії. Росія, за його словами, розпалює вогонь на Балканах; найкращий вихід — пришвидшити вступ Македонії до ЄС і НАТО. Що ж, удачі. ■

Я, народ...

Як зійшли нанівець турецькі конституційні реформи

За останні 92 роки, каже Осман Джан, колишній важковаговик у турецькій владній Партії справедливості та розвитку (ПСР), у його країні тричі мінялася Конституція. Кожна з них з'являлася в результаті якихось пертурбацій, і жодна не була демократичною. Перша створила умови для світського однопартійного режиму. Дві наступні з'явилися після воєнних переворотів. Остання, проголосована парламентом у січні й винесена на референдум, що відбудеться 16 квітня, теж не виняток. Розроблений урядом ПСР як страхування від політичного хаосу, новий Основний закон передасть усю виконавчу владу в руки авторитарного президента країни Реджепа Таїпа Ердогана. Якщо Конституцію буде ухвалено, то буде найрадикальніша перебудова державного апарату за історію Турецької Республіки.

Це не те, чого хотілося б Джану й більшості турків. Як шанований юрист, а згодом член керівництва ПСР Джан виступав за заміну розробленої військовою хунтою Конституції на її цивільний варіант. У 2011 році було створено Конституційний комітет; свої пропозиції надіслало понад 60 тис. осіб, а також сотні університетів, аналітичних центрів і неурядових організацій. Турки дали чітко зрозуміти, що хочуть такий Основний закон, у якому були б закріплені нові права, а саме знято обмеження на свободу слова, зміцнено систему стримувань і противаг та забезпечено незалежність судової влади. Про це розповів Фуат Кейман, директор Стамбульського політичного центру (Istanbul Policy Centre).

Комітет перестав існувати за два роки через чвари між ПСР і Республіканською народною партією — головною опозиційною силою. Зіткнувшись із хвилею антиурядових протестів, корупційним скандалом та незгодою між ПСР і потужним рухом гюленістів, Ердоган зібрав своїх послідовників-націоналістів і почав репресії. Від конституції, яку хотів написати Джан, не лишилося й сліду. «Пріоритети змістилися на збереження контролю над ситуацією та зміцнення влади», — каже він.

Проект нової Конституції було створено наприкінці минулого року після невдалої спроби державного перевороту влітку й масового придушення будь-якої форми опозиції. За ґратами опинилося близько 40 тис. осіб, зокрема лідери прокурдської Демократичної партії народів і понад 100 журналістів. Ердоган править у режимі надзвичайного стану, який оголошено на весь період кампанії до референдуму. Пресу залишили беззубою.

Зміни в Основному законі закріплюють владу Ердогана. Конституція скасовує посаду прем'єр-міністра, залишаючи всю повноту влади над урядом президентові. Замість того щоб гарантувати поділ гілок влади, вона збирає їх під дах Ердоганового кітчевого палацу на 1150 покоїв. Турецький лідер сам призначатиме членів кабінету, інших високопосадовців

Незгідні мовчать. Осман Джан з Ердоганової Партії справедливості та розвитку не схвалює нових змін до Конституції. Більшість інших критиків не наважуються висловити свою думку публічно

і парламентаріїв від своєї партії. Він зможе безперешкодно та без конкуренції правити два п'ятирічні терміни, а за певних обставин лишатися при владі аж до початку 2030-х.

«За звичних обставин таке ніколи не пройшло б», — каже Джан, маючи на увазі зміни до Конституції. Але звичні обставини в Туреччині в минулому. У пресу потрапив звіт Венеціанської комісії — дорадчого органу при Раді Європи — з попередженням про те, що країна прямує до автократії. Ердоган і прем'єр-міністр Біналі Йилдирим погрожують противникам нової Конституції і порівнюють їх із терористами та змовниками. Ні попередник Ердогана на посаді президента, ні попередник Йилдирима в кріслі прем'єра — обох їх вважають критиками нової Конституції — не наважилися публічно висловити свою позицію. Після звільнення тисяч викладачів у межах чисток університетів по всій країні багато науковців, що брали участь у конституційних дебатах на початку 2010-х, теж не хочуть говорити на цю тему.

Члени команди Ердогана стверджують, що Туреччині потрібне сильне керівництво, щоб не допустити заворушень як у самій країні, так і за кордоном, зокрема терактів та інцидентів, пов'язаних із війною в Сирії. Але здійснення демократичних реформ на зразок тих, що обговорювалися на початку 2010-х, не виключене, вважає радник президента Мехмет Уджум. «Вважайте це [Конституцію] лише початком», — каже він.

Критики Ердогана вважають усе, що відбувається, кінцем. Той, хто може собі це дозволити, вже голосує ногами. За результатами нещодавно проведеного опитування, 2016-го з Туреччини виїхало 6 тис. мільйонерів, що втратило більше, ніж за рік до того. І їх буде ще більше, якщо демократія в Туреччині не цитиметься й далі. ■

Рис і люди

Як змінюються смаки світу в харчуванні

Якщо для вас їжа — це просто засіб для існування або джерело задоволення, то поїздка на фермерський базар у Пасіфік-Пелісейдс змусить вас поглянути на неї інакше. Для вбраних у тісний спортивний одяг покупців цього заможного району в Лос-Анджелесі харчування перетворюється на дедалі складнішу діяльність. Джулія каже, що намагається уникати білого борошна, бо через нього утворюються гази. Виняток робить тільки для тортільї. Інша жінка, мама чотирирічної дитини, споживає рис п'ять разів на тиждень, але їй це не дуже подобається. Ще одна, Сюзанн Тетой, багато читала про харчування і тепер віддає перевагу непропареному рису, кіноа, щиріці та просу.

Поголовне захоплення різними харчовими продуктами — дивна, але потужна тенденція. У 1970–1990-х роках американці їли дедалі більше пшениці, намагаючись уникати холестерину. Тоді з'явилася низка популярних низьковуглеводних дієт (від раціону доктора Аткинса до харчування доби палеоліту). А далі частіше стала проявлятися глютеніа, хвороба, люди самі стали виявляти в себе несприйняття глютену, тож склалося стійке враження, ніби пшениця — небезпечний продукт. Між 1997-м і 2015-м споживання цього злаку в США зменшилося із 67 кг на людину до 60 кг.

Але гурмани з Пасіфік-Пелісейдс змінюють свої смаки не тільки з наукових (або псевдонаукових) міркувань. Вони керуються також модою, яка одні злаки вводить у раціон, а інші з нього виводить. У цьому сенсі лос-анджелеські їдці

вписуються в масштабний глобальний тренд. У багатьох країнах люди відмовляються від відомих злаків на користь нових. Такі зміни в смаках пов'язані з агротехнологіями, роботою, станом здоров'я та соціальними віяннями й відбуваються більш-менш циклічно. Усі тепер споживають більше тих злаків, які їдять заможніші люди, але не найбагатші: ті цінують їжу найбідніших. Історія ця бере початок на полях Західної Африки.

Абуд Кобена вирощує рис біля Тіассале в Кот-д'Івуарі з 1991 року. У нього багато нарікань. Помпа, що качає воду з річки поблизу для зрошення його ферми на 35 га, знову має перебої в роботі. Техніка, яку він купив, щоб пришвидшити збір урожаю, показала китайську машинобудівну галузь не з кращого боку. Робоча сила дорога, каже він, і «люди розлінилися». А найгірше те, що тепер Кобена збуває урожай значно дешевше, ніж десяток років тому. За його словами, проблема в тому, що нині рис вирощують усі.

Африка здебільшого не встигла скористатися зеленою революцією, що простимулювала виробництво продовольства в Азії в 1960-х роках і далі. Частково це сталося через війну та неефективне врядування. Ще одна проблема — умови для вирощування продовольства в Африці не такі, як в Азії, і різняться на самому материка. «У нас неоднакові ґрунти, хвороби та шкідники», — каже Гарольд Рой-Маколі, очільник Західноафриканської асоціації розвитку рису, що координує дослідження в Африці. Утім, материк починає наздоганяти інших, і в авангарді цього прогресу фермери, які вирощують рис.

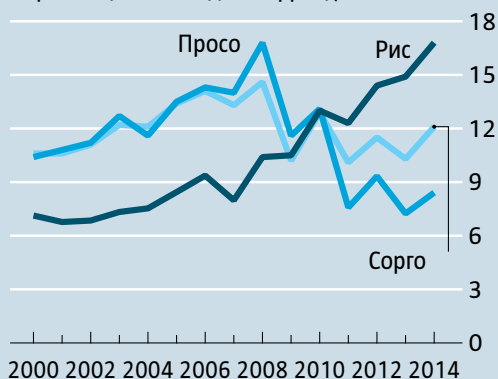
ШВИДШЕ, ДЕШЕВШЕ, КРАЩЕ

Між 2000-м і 2014-м виробництво рису в Західній Африці підскочило із 7,1 млн т до 16,8 млн т (див. «Злакова динаміка»). У Кот-д'Івуарі, який знають переважно як виробника какао, урожаї рису за цей період збільшилися втричі. Нові гібридні лінійки насіння, виведені спеціально для Африки (на кшталт NERICA і WITA), забезпечили збільшення урожаїв і дали змогу фермерам вирощувати його в посушливих регіонах, де колись домінувало сорго.

Рис довгий час був популярним у деяких західноафриканських країнах, як-от Сенегал. Але зараз він стає одним із базових харчових продуктів у більшій частині регіону. Томас Рірдон, який вивчає питання продовольства в Мічиганському університеті, каже, що попит на цей злак формує урбанізація. Люди, які працюють у містах, звичайно їли рис у кафе, а тепер готують його вдома. Крім того, він простіший у приготуванні,

Злакова динаміка

Виробництво в Західній Африці, млн т

За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН

© 2017 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

аніж просо чи сорго, додає Рой-Маколі. А тому стає зручним харчем для втомлених африканських робітників.

За оцінками Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, споживання рису на особу зростає швидше в Чорній Африці, ніж у будь-якому іншому регіоні материка. І така тенденція, найімовірніше, триватиме, адже населення в африканських містах швидко зростає — у середньому на 3% щороку. Це створює численні можливості для африканських фермерів. Попит в Африці може зіграти на руку й азійським країнам, що активно виробляють рис. Їм не завадили б нові споживачі, адже попит у них удома вже не той, що раніше.

Рис у житті багатьох країн Азії посідає таке важливе місце, що замість того, щоб спитати «як справи?», при зустрічі у вас поцікавляться «рис уже їли?». В Азії споживається близько 90% цього злаку у світі. 60% цього обсягу їдять у Китаї, Індії та Індонезії. У кожній великій країні, крім Пакистану, його споживання азійцями перевищує середній світовий показник на особу.

У 1960-х — на початку 1990-х споживання рису на особу стабільно зросло (з 85 кг у середньому за рік до 103 кг). Коли Азія виборсалася з бідності, стала їсти більше, а рис був доступним і за пропозицією, і за ціною. У найбідніших азійських країнах, як-от Бангладеш чи Камбоджа, повна миска цього злаку досі лишається ознакою благополуччя (у Бангладеш 70% денних ка-

лорій людина отримує саме від рису). Його їдять дедалі більше.

Але зараз споживання рису в Азії загалом вирівнялось. У заможніших країнах він виходить із моди. За даними Департаменту сільського господарства США, споживання рису на особу з 2000 року впало в Китаї, Індонезії, Південній Кореї та дуже різко в Сінгапурі. Відповідно до закону Беннета багатші азійці отримують більше денних калорій з овочів, фруктів, м'яса, риби та молочних продуктів. А в Африці багато хто переходить на інші злаки.

Країни Південно-Східної Азії в 2016–2017 роках споживатимуть **23,4 млн т пшениці** — це оцінки Департаменту сільського господарства США. У 2012–2013-му показник був **16,5 млн т**. Майже всю її імпортуватимуть

І поки придорожні кафе в Південно-Східній Азії досі годують народ рисом, у вишуканих торгових центрах продають дедалі більше пшениці. Купа пекарень пропонує традиційну європейську випічку та хліб, а також оригінальні азійські кулінарні винаходи. Динамічна мережа пекарень BreadTalk у Сінгапурі стрімко розвиває бізнес «ниткових булочок» — солодких білих кондвиробів, замішаних на маслі, глазурованих яйцем та обкачаних у висушеній дрібно посіченій свинині.

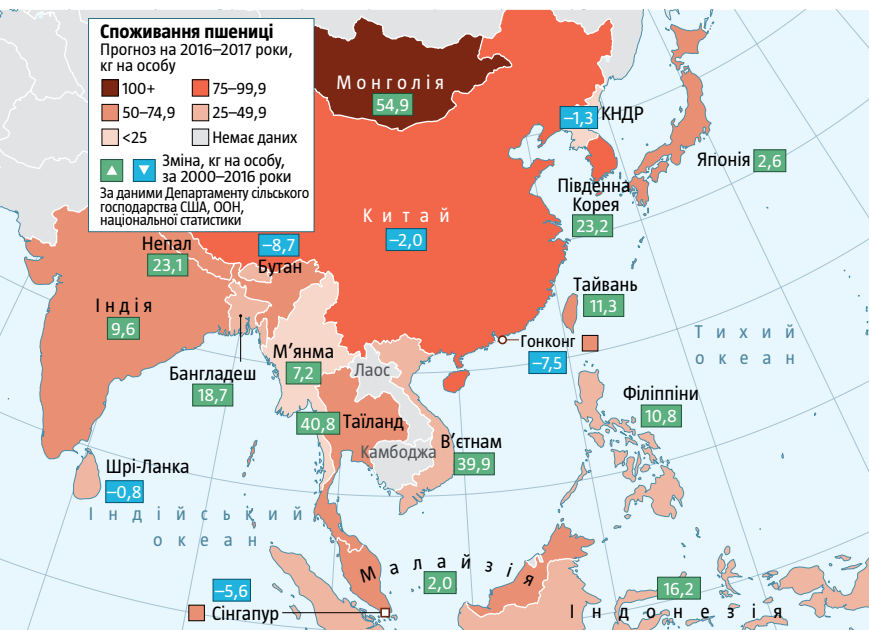
Власник іншої сінгапурської пекарні — Bread Table — Джозеф Лі пов'язує зростання попиту на

ПІДТРИМАЙ РОЗВИТОК НЕЗАЛЕЖНОГО
РАДІО НА BIGGGGIDEA.COM

громадське радіо
слухайте. думайте.

таку їжу з туризмом та міграцією. «Що більше людей починає подорожувати, то більше вони хочуть знаходити європейський хліб і в себе вдома, — каже він. — Нині в нас клієнти запитують про закваску». Він відкрив свій бізнес 2013 року, це була перша хвиля буму пекарень у європейському стилі.

Споживання пшениці швидко зростає і в країнах на кшталт Таїланду чи В'єтнаму (див. карту). Країни Південно-Східної Азії в 2016–2017 роках споживатимуть 23,4 млн т пшениці — це оцінки Департаменту сільськогосподарства США. У 2012–2013-му показник був 16,5 млн т. Майже всю її імпортуватимуть. У Південній Азії споживання за ці два роки має підскочити від 121 млн т до 139 млн т. Індія, яку раніше вважали великим нетто-експортером пшениці, стала нетто-імпортером. Частина запасів злаку йде на вигодування тварин, але більшість споживають люди.

Це далекосяжна тенденція, як вважають у банку Rabobank. Мешканці Південно-Східної Азії наразі їдять лише 26 кг пшениці за рік, що значно менше, ніж середньосвітовий показник — 78 кг. Їх, схоже, не турбує подорожчання: споживання пшениці там збільшувалося навіть у 2009–2013 роках, коли злак дорожчав. Хоча тоді пшеницею стали менше годувати худобу. І все-таки основним харчем для багатьох азійських культур залишиться рис. Навряд чи тамтешні мешканці почнуть вітатися при зустрічі запитанням про кількість з'їдених за день батонів.

МОДА НА СТАРОДАВНІ ЗЛАКИ

Поки західні африканці накладають на тарілки рис, жителі Південно-Східної Азії смакують чіабату, американці відмовляються й від одного, й від другого. «Усі пундики на світі не з'їси», — каже аналітик Rabobank Грейдон Чон. У пшениці з'являються нові конкуренти,

особливо в найбагатших кварталах США. А якщо точніше, то нові-старі.

Café Gratitude (останнє слово перекладається як «вдячність») — ресторан вишуканої вегетаріанської їжі у Веніс-Біч — районі Лос-Анджелеса, де здоровим способом життя переймаються навіть більше, ніж загалом у місті. Кожна позиція в меню — це афірмація, або фраза, що містить якесь позитивне твердження. Наприклад, щоб замовити страву під назвою «Прекрасна», треба сказати «Я прекрасна/ий». Є тут і піца (позиція в меню — «Я дарую»), але її готують з їнкорну (пшениці-однозернянки) і древнього камуту. На гарнір тут можна замовити неперопарений рис або кіноа.

Їнкорн і камут — це сорти пшениці. Ті, хто їх просуває на ринку, стверджують, що в них тривала історія і вони уникли втручання сучасних культураторів. З кіноа все по-іншому: це насіння рослини, що росте здебільшого в Центральній та Південній Америці. Ці й багато інших злаків зазвичай позиціонуються на ринку як «стародавні культури». Вони нібито здоровіші й природніші, ніж звичайні рис чи пшениця. І, звісна річ, дорожчі. За кілька миль на північ від Веніс-Біч, на фермерському ринку Санта-Моніки, Леррі Кандаріан продає органічний чорний ячмінь по \$9 за фунт, а ефіопський фарро блакитного відтінку (це теж різновид пшениці) по \$7.

Захоплення «благородними» злаками виходить за межі раціонів каліфорнійських гурманів. У 2015 році великий американський виробник харчових продуктів General Mills випустив сухі сніданки «Cheerios + стародавні злаки». До їх складу ввійшли камут, овес, кіноа і спелт. Компанія Ronzoni створила пасту зі щирцею, просом, кіноа, сорго й тефом. Дослідник ринку DataSential, що спеціалізується на аналізі ресторанных меню, повідомляє, що 9% звичайних ресторанів і 16% закладів із рангу більш вишуканих пропонували у 2016 році кіноа. Сорго, яким американці довгий час годували худобу, теж пробирається в меню людей. Як і просо, яким зазвичай годували птахів.

Поки що рано говорити, чи є мода на давні злаки чимось більшим, ніж просто захопленням. Виробництво кіноа у світі зросло від 58 тис. т у 2008-го до 193 тис. т у 2014-му, але його присутність у раціоні залишається доволі малою порівняно з рисом, пшеницею чи кукурудзою. А найважливіші культури вирають від того, що над ними працюють великі мережі наукових інститутів: учені знаходять способи збільшувати урожайність і протистояти шкідникам та хворобам. А це часто вирощування цих культур субсидується.

Та, зрештою, зміни в раціоні визначають споживачі, а не урядовці. І майже повсюди клієнти, схоже, розсмакували новинки. Запаковані харчові продукти стають дедалі популярнішими в бідних африканських та азійських країнах, як запевняє Ріддон. Його особливо вразило, наскільки більше стало макаронів із пшениці в Африці. У середині 1990-х індонезійська компанія Indomie почала робити макарони в Нігерії. Сьогодні там у неї кілька конкурентів, а попит на продукцію зростає і в решті Західної Африки. Тож володарювання рису там може виявитися короточасним. ■

МАКСИМУМ СНІГУ ТА ЗНИЖОК

ОКСАМИТОВИЙ СЕЗОН
ВІДКРИТО!

*Акція діє з 26.02.2017 до 10.04.2017, деталі на сайті
www.bukovel.com

Дзвінки тарифікуються згідно тарифів Вашого оператора зв'язку.
+38 0342 595 546

Бандерівці перемогли

Юрій Лапаєв

Я народився в російськомовній родині й, звичайно, розмовляв виключно російською. Мешкав у невеличкому кримському містечку на узбережжі найсхіднішого Чорного моря. І хоча юридично це таки була Україна, але української культури та мови там майже не було. Дякую, Леоніде Даниловичу!

Тоді в Криму українська мова сприймалася трохи незвично. Як щось екзотичне, не зовсім зрозуміле, а тому часом просто смішне. Ми знали кілька анекдотів про особливості перекладу деяких українських слів. З натхненням дражнилися почутими в новинах незрозумілими словами. У школі я мав, здається, один чи два уроки на тиждень української, та й то лише в старших класах. Тоді як англійської та німецької було по п'ять-шість із перших років, бо школа з поглибленим вивченням іноземних мов. Ну а українська ж не іноземна.

Єдине, що інколи нагадувало про Україну, — це музика. ВВ, ТНМК, «Брати Гадюкіни»... Пісні українською сприймалися круто, але знову ж таки як екзотика. Почути цю музику в Криму було непросто, адже місцеве кабельне телебачення транслювало здебільшого російські канали. Українські ж були непопулярні, їх переважно вмикали, щоб подивитися новини (для

позиція в Україні була за часів Ющенка, адже різниця між президентами була, як кажуть, видна неозброєним оком, чим радо користувалися росіяни.

Потім був університет в іншому не менш російськомовному місті Харкові. Там, уперше напевно, я побачив українців, що розмовляють українською, хоч як дивно це прозвучить. Вони були меншістю й принагідно намагалися перейти на російську. Лекції переважно читалися не державною. Були, звісно, винятки, які створювали для мене проблеми. Якусь там вищу математику й так доволі складно зрозуміти, а якщо ще й «іноземною» українською.

Київ зустрів більшим співвідношенням використання української. Назви вулиць і закладів, транспорт, афіші. На диво, мені це здавалося більш-менш природним, не викликало якогось спротиву чи непорозуміння. У моду поступово приходила українська культура. Людей у вишиванках почали сприймати вже не як диваків, а як стильних «перців». На музичному Олімпі дедалі більше ставало цікавих україномовних гуртів. Проте державні керівники та люди бізнесу переважно ще схилилися до російської, лишивши українську для «маленьких людей».

Переламним особисто для мене став 2014 рік. Навіть не Майдан, а окупація Криму. І перші новини з російських джерел про «криваві звірства націоналістів у Києві, які вбивають за російську мову». Я, абсолютно російськомовний, працював тоді в центрі столиці в російській компанії і відповідно до логіки Кісєльов-ТБ повинен був стати однією з перших жертв убивць-бандерівців. Чомусь не судилося. Хоча це було неможливо пояснити рідним на півострові, які, перелякани, чекали на «потяги дружби» й прославляли «ввічливих». І неможливо було пояснити, чому я і далі підтримую «хунту». Приблизно в той час вирішив перейти на українську, спочатку хоча б на письмово.

Не зрозуміли вони, коли я сам став одним із «карatelів», добровільно вступивши до лав ЗСУ. На позиціях у наметах біля буржуйки збиралися хлопці з усієї країни в американсько-британсько-німецькому камуфляжі й військово-матірним суржилом висміювали повідомлення сепарів про підступні плани «хунти» насильно провести українізацію. Зустрів я там і багато кримчан, які полишили свої рідні місця та, не зрадивши присяги, і далі воюють у складі ЗСУ. Це не зрозуміють у Криму чи недореспубліках: окупанти їх лякали мовою, а половина бійців, які зараз захищають Україну, говорять російською. Як і більшість тих, хто тепер уже навіки залишився в строю. Така гірка іронія долі.

Надворі вже 2017 рік. У Києві легко можна знайти російськомовну пресу, майже безперешкодно працюють компанії з РФ. Люди на вулицях і зараз спілкуються більш зручною для себе мовою. Досі немає підтвердження злочинів «хунти» на тлі мовного питання. Але в моєму випадку бандерівці перемогли — я стаю україномовним. Не з примусу, а тому що розумію важливість цього питання для мене особисто й для майбутнього країни. ■

У НАМЕТАХ БІЛЯ БУРЖУЙКИ ЗБИРАЛИСЯ ХЛОПЦІ З УСІЄЇ КРАЇНИ Й ВІЙСЬКОВО-МАТІРНИМ СУРЖИКОМ ВИСМІЮВАЛИ ПОВІДОМЛЕННЯ СЕПАРІВ ПРО ПІДСТУПНІ ПЛАНИ «ХУНТИ» НАСИЛЬНО ПРОВЕСТИ УКРАЇНІЗАЦІЮ

розминки перед російськими «Вестями») та футбол. Майже не було української музики і в продажу, навіть серед піратських записів. Із гастролями на півострів із завидною регулярністю приїжджали Алегрова, Кірко-ров та «Любэ» разом з іншим шлаком російської попси. А от українські виконавці традиційно до Криму не добиралися.

Попри це все, я чомусь відчував себе українцем, любив свою країну. Без шароварщини та вишиватництва. Навіть інколи вступав у суперечки з рідними або просто знайомими щодо України та її місця у світі. Це взагалі серед кримчан і гостей півострова був такий собі популярний вид спорту — порівнювати життя в Криму (Україні) та Росії. Зазвичай не на користь України. «Братський народ» приїжджав із валізами грошей на відпочинок і розповідав казки про велику та багату країну, до складу якої ми (кримчани) неодмінно повинні повернутися з часом. Особливо раділи при цьому відставні військові, підраховуючи подумки фантастичні суми нових російських пенсій. Найгірша

Література еліт і мас

Максим Нестелєв

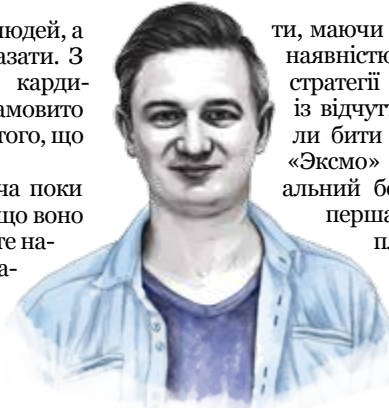
Масову літературу читають 90% усіх людей, а 10% просто соромляться про це казати. З елітарною літературою ситуація кардинально інша: 10% її читають і несамовито цим хизуються, а 90% навіть не соромляться того, що про неї й не чули.

Належати до еліти завжди приємно, хоча поки що жоден дослідник не спромігся пояснити, що воно таке еліта й чи потрібна їй та література. Проте науковці ледь не одноставно торочать про несталість еліт, їхню циркуляцію та розподіл на творчу й політичну (останню італійський юрист Гаetano Моска назвав «меншістю, яка править»). Цілком очевидно, як зазначав ще італійський економіст Вільфредо Парето в XIX столітті, що є клас (прошарок) тих, хто керує, і прошарок (клас) тих, ким керують, — відповідно еліта й маса. Французький соціолог П'єр Бурдьє додавав, що естетичний смак, врешті-решт, похідний від соціального класу. Тобто якщо ви нічого не чули про сучасну українську «королеву накладів» Сімону Вілар, то для соціолога це говорить більше про вас, аніж про неї, поминаючи дразливу тему мистецької вартості її творів. Російський письменник Віктор Пелевін сформулював це навіть точніше: «Ніщо так не виказує належності людини до нижчих класів суспільства, як здатність розумітися на дорогих годинниках й автомобілях».

Ніхто не ставить під сумнів існування масової літератури, проте як назвати її протилежність — питання відкрите: література invention (винахідливості), на відміну від convention (домовленості), автономна, справжня, висока, серйозна, елітарна, велика, якісна?

Українська масова література ненадовго розквітла в 20-ті роки минулого століття, діставши від деяких критиків назву «вагонної», а ось щодо нашої елітарної художньої творчості все не так просто. Нещодавнє опитування під час дискусійного обговорення в Книгарні «Є» виявило дві провідні тенденції. Ті, хто називав елітарною нашу давню літературу (Лазаря Барановича чи Григорія Сковороду), не помиляються в тому, що тоді вся література загалом була елітарна, бо вміння читати визначало виключно вищий клас, а книжки були розкішно, доступно прошарку обраних і грошовитих. А ті, хто називав такими Віктора Домонтовича, Валер'яна Підмогильного чи Оксану Забужко, напевно, ототожнюють літературу інтелектуальну й елітарну, хоча вони не завжди збігаються. Врешті, є два аспекти, за якими розрізняють літературу еліт і мас.

По-перше, кількісний, адже одна з ознак масової літератури — великий наклад, а прихильникам елітарної лишається тішити себе тим, що вони належать до секти покупців складної літератури, яка кепсько продається. І тут нерідко в дію вступає так зване демонстративне споживання, за економістом Торстейном Вебленом, коли поставити на свою полицю Джойса чи Пруста — це вже майже їх прочитати

ти, маючи на меті принаймні вразити друзів самою наявністю в хаті цих авторів. Однак маркетингові стратегії завжди хочуть поєднати успіх серед мас із відчуттям власної елітарності, і в Росії вирішили бити з гармати одразу по двох зайцях, коли «Ексмо» започаткувало свою серію «Інтелектуальний бестселер», поєднавши несполучане, де перша частина словосполучення слугує певною планкою-застереженням для читача, а друга окреслює одвічну мрію видавництва відбити кошти, витрачені на книжку. Однак цього йому виявилось замало, і задля втіхи спраглих до показухи та понтів було започатковано серію «Index Librogrum: інтелектуальна проза для обраних», де самі книжки мовби шепочуть: купи нас і відчуй себе не просто інтелектуалом, а ще й обраним, the best of the best.

По-друге, якісний аспект. Література еліт — це література насолоди, яка, за французьким структуралістом Роланом Бартом, виникає лише тоді, коли ми стикаємося з чимось геть новим, відчуваючи розгубленість і дискомфорт. Така художня творчість часто експериментальна, змушує переглянути історичні, культурні та психологічні основи, і насолода від неї значною мірою полягає в тому, що цю насолоду не можна пояснити та висловити. Натомість масова література дає нам задоволення, що ґрунтується на повторенні й упізнаванні готових схем, жанрів, дає змогу погратися за правилами, не пориваючи з культурними традиціями, проте й не даючи чогось якісно нового.

**НЕРІДКО В ДІЮ ВСТУПАЄ ТАК ЗВАНЕ
ДЕМОНСТРАТИВНЕ СПОЖИВАННЯ, ЗА
ЕКОНОМІСТОМ ТОРСТЕЙНОМ ВЕБЛЕНОМ,
КОЛИ ПОСТАВИТИ НА СВОЮ ПОЛИЦЮ ДЖОЙСА
ЧИ ПРУСТА — ЦЕ ВЖЕ МАЙЖЕ ЇХ ПРОЧИТАТИ**

Цікаво, що саме поняття високої культури народилося у Вікторіанську добу. 1869 року його вперше використав англійський поет Метью Арнольд, сноб і педантичний інтелектуал, що з винятковим презирством ставився до ширнармас, зокрема до середнього класу, який називав «філістимлянами». А культура масова — це вже явище XX століття, яке 1941 року означив німецький філософ Макс Горкгаймер, одразу ж звинувативши її в нескінченному виробництві-відтворенні одного й того самого задля задурування мас. Власне, на те література еліт та масліт і є антонімами, щоб ніколи не порозумітися і змушувати своїх шанувальників зневажливо одне на одного пирхати. Хоча завжди треба пам'ятати славнозвісний напис у Національному музеї Прадо: «Дбайливо ставтеся до того, що не розумієте, це може виявитися витвором мистецтва». ■

Леся Українка, Булґаков і Кубань

Ярина Цимбал

Українські письменники в гостях у Сталіна

Лютим 1929 року видався по-справжньому лютим. Стовпчики термометрів упали до позначки -30°C , від немилосердного морозу тріщало повітря. А втім, на пероні харківського вокзалу було велелюдно, жваво й галасливо. Біля третього вагона потяга Харків—Москва узагалі не протовпитися: шуби, пальта, портфелі й чемодани збилися в одну купу. Ось до вагона пробірається Остап Вишня в розстебнутому шкіряному пальті, тримаючи перед собою красиву закордонну валізу: йому пощастило вже двічі побувати в Німеччині, щоправда, для лікування шлунка.

Адміністрація залізниці прогавила, й у вагоні отаборилися «всякі інші», з якими довелося боротися, пересаджувати їх. Натовп вирує, рухається, нарешті група людей, майже всі знайомі між собою, займає всі 40 місць твердого пасажирського вагона.

Так 8 лютого 1929 року з української столиці вируджали письменницьку делегацію до Москви. Делегація була чимала: 40 письменників із Харкова, 12 представників Києва, а ще кінорежисер Олександр Довженко, театральні режисери Лесь Курбас, Василь Василько, Гнат Юра, Борис Романицький, оперні зірки Марія Литвиненко-Вольгемут, Марія Сокіл, Оксана Колодуб, Михайло Голинський, Іван Паторжинський, композитор Віктор Косенко і директор столичної опери Воробйов.

Як жартував потім Леонід Чернов, то нічого, що в когось витягли гроші московські злодюги, зате їхали наші письменники до Москви у справжньому пасажирському вагоні, на якому не було традиційного напису «Для устриць» або «Скоропортящийся груз» — нічого такого! На вагоні красувався «цілком відповідний урочистий напис: «Харьков — Москва».

А от настроїв українців навряд чи назвеш урочистим, радше настороженим і впевненим водночас. Московська преса пишно називала це Тижнем української культури, українські газети скромніше писали про «зустріч братніх літератур». Був у цьому братанні один делікатний момент: «Як це не дивно, — писав у звіті про поїздку поет Андрій Панів, — а дві найбільші братні літератури СРСР зустрілися одна з одною лише на 12-му році революції. Взаємини їхні до цього часу часто характеризувалися анекдотами та непорозуміннями».

ВІД НАШИХ ШАРОВАРІВ ВАШІЙ ФОФУДЬІ

Скандал із тим, як керманіч радянської літератури Максим Горькій назвав українську мову «наречіем» і здивувався, що її не витіснив «всемирний язык», що вона досі існує, а потім під час його візиту в Харків тутешні письменники влаштували йому обструкцію, м'яко називали непорозумінням. Так само старалися затерти казус

У товаристві культурного зв'язку із закордонном. Зліва другий Василь Десняк, далі спереду Володимир Коряк, позаду Сергій Пилипенко, Павло Тичина, Максим Лебідь, справа скраю Павло Усенко й Іван Момот. У центрі Ольга Каменєва

з ще одним світочем пролетарської літератури — Фьодором Гладковим, котрий, побувавши в комуні «Авангард» на Запоріжжі, допитувався, навіщо гальванізувати вкриту порохом українську мову, та глузував з українських письменників, які нібито мавпують росіян і нічого свого дати не можуть.

Поza цими гучними скандалами було ще безліч анекдотів із великодержавними шовіністами. У серпні 1927 року Всеукраїнська спілка пролетарських письменників отримала лист від російських колег із журналу «На литературном посту». «С товарищеским приветом» напостівці просили про дві речі: «Для отдела «Писатели о себе» нашего журнала очень бы хотелось иметь сведения о работе некоторых выявившихся наших писателей. Редакция обращается к вам с большой просьбой сообщить нашу просьбу тов. Тычине, Франко и другим по вашему усмотрению. При беседе просьба прилагать фотографическую карточку».

Вторая просьба: попросите сделать как можно быстрее. План приблизительно такой: 1) Над чем в настоящее время работает, 2) Тема, 3) Почему автор работает именно над этой темой, 4) Что закончил, 5) Где печатается и что, наконец, вообще его литературный багаж. Редакция надеется, что вы поможете ей в этом деле».

Вуспівці передали листа в редакцію журналу «Червоний перець», який спеціалізувався на великодержавному шовінізмі й умістив відповідь

на прохання росіян у рубриці «Стрюччя»: «Охоче допомагаємо редакції «На літературному посту» в «этом деле», — ехидствував «Черпер». — Небїжчик Іван Франко працює зараз над великим романом під назвою «Живїї-бо з «На літературному посту» сраму не їмуть». Користуючись нагодою, Іван Франко запитує через «Червоний перець», над чим працюють зараз Лев Толстой і Микола Гоголь».

Невдовзі після напостівського листа московський Головліт тиражем 50 тис. штук випустив лубочний плакат із картиною Олександра Моравова «Базар на Україні» і віршем невідомого автора. Моравов народився в селі Велика Моговилька на Фастівщині, закінчив школу Мурашка в Києві, а потім представляв Асоціацію художників революційної Росії. На його картині пишно вбрані рум'яні українки кокетують із солдатом у будьонівці й матросом у безкозирці, довкола на базарі чоловіки в шароварах і смушевих шапках, дівчата у вінках, жінки в намітках і разках намиста, гори кавунів та в'язки бубликів: «Возле скрипки, среди народа хлебороб пустился в пляс, он зерно коопу продал и отпраздновал тотчас».

«Червоний перець» у відповідь теж презентував картину: «Бажаючи АХРР'івським художникам і надалі з таким самим успіхом виображати побут народів СРСР, даруємо їм оцю картину, спеціально замовлену редакцією». Борис Фрідкін намалював двох тілистих дівчиць у кокошниках і фодудьях, до яких залицяється якийсь цар Дадон у вбранні російського боярина, а поруч серед самоварів і чайників виграють на гармонії і танцюють бородачі мужики в косоворотках. Бракує тільки ведмеда з балалайкою.

ЦІЛКОМ ТАЄМНО

На кінець 1928 року скандалів та анекдотів накопичилося стільки, що вже було не до сміху. У Москві зрозуміли, що треба щось робити, і прислали в Україну двох емісарів: заступника завідувача Агітпропу ЦК ВКП(б) Платона Керженцева та одного з керівників Російської асоціації пролетарських письменників Владіміра Сутиріна. Ці два ажі не першорядні діячі гаряче заклакали в Харкові створити живий обмін між національними культурами народів СРСР, рішуче боротися з великодержавністю та національною замкнутістю і насамкінець запросили українських письменників до Москви.

Готували поїздку в режимі надзвичайної секретності. Письменники мусили вдовольнятися чутками: коли їхати, кого візьмуть. Преса взагалі про це мовчала. Група «Авангард» на чолі з Валер'яном Поліщуком не витримала й написала листа голові Раднаркому Власові Чубарю, секретареві ЦК КП(б)У Панасу Любченку, наркомом освіти Миколі Скрипнику з копією всім причетникам. Авангардівці вважали, що «письменницьку делегацію не можна везти у формі серійності, як співочу капелу, ні як голубів на виставку, а треба взяти кожного окремого письменника як мистецьку індивідуальність, що представляє певний напрямок і стиль».

Друге, що їх тривожило, — підготовка в пресі: «Ми вважаємо, що краще зовсім не їхати, ніж має утворитись враження, що до Москви їдуть на поклон якісь бідні культурою родичі, як до багатого дядюшки». Авангардівці обурювалися, що приїзд

Тролінг 1920-х. Олександр Моравов. «Базар на Україні»

будь-якого другорядного чи третьорядного закордонного письменника в СРСР піарять задовго до візиту, а про приїзд цвіту українського письменства в союзну столицю преса — мовчок.

Третя ж вимога авангардівців була найнахабнішою: «...це необхідність, щоб ті літературні організації, в лавах яких перебувають російські письменники, котрі виявили своє нелояльне ставлення до української радянської культури, як-от Федір Гладков, щоб ці організації перед приїздом української письменницької делегації широко у всесоюзній пресі виявили своє ставлення до подібних фактів, аби не було неприємного присмаку при зустрічі. А то виступи Гладкова і Горького були прилюдні, а московські товариші, як Керженцев і Сутирін, що приїздили до нас недавно, «вибачаються» за ці виступи тихенечко десь у підвальчику — та й начебто по всьому».

Авангардівці не відмовляли Гладкову у власній думці, але наполягали, щоб федерація письменників, до якої він належав, прилюдно засудила думки свого члена і зробила організаційні висновки.

Ініціативу створення делегації до Москви авангардівці пропонували передати самим письменницьким організаціям та Будинку літератури ім. В. Блакитного. Проте партійні керівники вирішили по-своєму. Зі списками визначилися в останні дні. Від «Авангарду» в делегацію взяли тільки Валер'яна Поліщука, у якого до росіян було ще чимало запитань.

«ЛЕСЯ УКРАЇНКА НЕ ПРИЄХАЛА»

Їхали українські письменники до Москви весело. Максима Лебеда, директора Будинку літератури ім. В. Блакитного, нарекли «обозним». Лебідь був типовим «господарником»: хто про що думав у цій поїздки, а він подбав про матеріальне забезпечення. Слідом за ним у вагон внесли пакунки з консервами, діжечку квашеної капусти й огірків, ящики зі смаженими гусьми й курми, великий ящик знаменитої «Мирради», як тоді називалася «Миргородська», та ще багато всякої-всячини. ▶

Уранці на вікнах намело на палець снігу. Директор опери зі страдницьким виглядом скаржився, що вночі примерз до вікна. У Серпухові пацани на пероні гукали: «Газети! Газети! Приезд українських писателів в Москву!».

Усім вагоном накупили газет. «Правда» й «Известия» сповіщали про Тиждень української культури, давали списки гостей. Одних представляли докладно, як-от Павла Тичину, Миколу Хвильового, Миколу Куліша, Петра Панча, про інших — два слова. Несподівано багато місця відвели Дмитру Загулу, Івану Дніпровському (який не приїхав) або, скажімо, футуристу Гео Шкурупю: «...поет і прозаїк, автор переведених на російський язык стихов «Барабан печали» из группы украинских футуристов, объединенных журналом «Новая генерация».

Потяг спізнився на три години, проте на Курському вокзалі його зустрічав тисячний натовп, організований зі слухачів вищих літературних курсів, письменників та роти червоноармійців Московської пролетарської дивізії. Щойно потяг підійшов до перону, два оркестри грянули «Інтернаціонал». Тут-таки в приміщенні вокзалу влаштували лютучий мітинг: привітання від Червоної армії, робітників заводу АМО, українського землярства в Москві. У відповідь виступив Григорій Епик.

Українців в оточенні журналістів, фотографів та кінооператорів повели розсаджувати по таксі. У цей час крізь натовп протискується юнак, підходить до Якова Качури й Івана Кириленка і, скося позируючи на Наталю Забілу, ввічливо звертається: «Скажіть, пожалуйте, а Леся Українка приїхала?». Качура ніяковіє, поглядає на Кириленка і врешті сумно відповідає: «Не приїхала, бо вона ще 1913 року померла». Юнак швидко й непомітно зникає. Пізніше Миколу Куліша переплутали з Паньком Кулішем. Дотепник Леонід Чернов кепкував: «Ви вже, мабуть, чули, як зворушливо дякували Миколі Кулішу видатні робітники московського друку:

— Ви стільки насолоди дали нам своїм незрівнянним твором «Чорна рада». І, до речі, що поробляють ваші друзі: Іван Франко, Шевченко і Леся Українка?

Кажуть, що Куліш з горя пішов дивитись «Дни Турбиных» і остаточно переконався, що п'єса ця шкідлива: в театрі в нього витягли гроші й документи».

«МИ ВАС НЕ ЗНАЄМО» — «ВИ НАС НЕ ЗНАЄТЕ»

Із готелю українські письменники найперше побігли в ГУМ і зовсім не по дефіцитний товар, а по... шапки! Коли ввечері делегація рушила в Будинок Герцена, українців легко було впізнати по однакових синьких шапках.

У будинку, де народився Александр Герцен, містилися «офіси» тогочасних російських літорганізацій, місцевком письменників, літературний музей на дві кімнатки. Українці розчаровані: «Оглядаємо будинок — він справляє гірше враження за наш будинок ім. Блакитного».

Далі товариська вечера. Із відомих російських письменників були Владімір Маяковській, Борис Пільняк, Ілья Сельвінській, Ніколай Асєєв, Едуард Багріцкій, Юрій Олєша та ін. Бенкет почався з безкінечних промов. Зміст виступів російських письменників зводився до одного: «Ми вас не

Тролінг 1920-х. Борис Фрідкін. «Базар в РСФРР»

знаємо». Росіянам відповідали Сергій Пилипенко, Майк Йогансен, Гео Шкурупій, Валер'ян Поліщук, які констатували те саме: «Ви нас не знаєте».

Один тільки Маяковській заявив, що знає Україну і вона його знає. А замість каятися і бити себе в груди пообіцяв за рік перекласти російською мовою десять аркушів сучасних українських поетів. Шкурупій накинувся на Маяковського за те, що він розвалив «ЛЕФ» і купив автомобіль. Слідом слово узяв Остап Вишня: «Я говоритиму і від лівих, і від правих, і від середини», — і висловився на захист не так Маяковського, як його автомобіля. За чаєм нарешті читали вірші.

У БУДИНКУ, ДЕ НАРОДИВСЯ АЛЕКСАНДР ГЕРЦЕН, МІСТИЛИСЯ «ОФІСИ» ТОГОЧАСНИХ РОСІЙСЬКИХ ЛІТОРГАНІЗАЦІЙ. УКРАЇНЦІ РОЗЧАРОВАНІ: «ОГЛЯДАЄМО БУДИНОК — ВІН СПРАВЛЯЄ ГІРШЕ ВРАЖЕННЯ ЗА НАШ БУДИНОК ІМ. БЛАКИТНОГО»

Програму перебування делегації в Москві було щільно розписано: театри, музеї, відкриття виставки української графіки в Державній академії художніх наук, де було представлено головно бойчукістів.

11 лютого в Колонному залі Будинку спілок відбувся головний офіційний захід — «Вечер зустрічі письменників УССР і РСФСР». У президію обрали аж 70 осіб, вечір відкрив нарком освіти Анатолій Луначарський доповіддю «Українська і російська літератури». Далі Володимир Коряк виголосив доповідь про сучасну українську літературу.

Після перерви читали свої твори Тичина, Сосюра, Бажан, Іван Кулик, Валер'ян Поліщук, Микола Терещенко, Остап Вишня. Найбільше оплесків здобув Вишня та його «Дещо з українознавства» — лекції про Україну для русотяпів і «ширих українців». Публіка в антракті ділилася враженнями: «Читаєт же обыкновенные вещи: «Киев — столица Украины», а смешно...» Далі був іще концерт із двох частин: української та російської.

До приїзду української делегації «Правда» дала серію карикатур «Украина с точки зрения украинского обывателя». Торгівлю і промисловість представляв «дядько Тарас з Полтавщини» з медом і пряниками, музику — «Реве та стогне...», літературу — «Чорна пантера» Володимира Винниченка, театр — козак з оселедцем, який шкварить гопака.

Як писав потім один з учасників делегації, «...з кожним днем, з кожною годиною нашого перебування відходила далеко в туманну даль Україна галушок і ковбаси, зникав у безвісті «край, где всьо обильем дишит», безслідно гинуло уявлення про Малоросію і Юго-Западный край. Натомість московські товариші дізнавалися про Україну радянську, Україну Дніпрельстану і великих металургійних заводів...»

ХВІСТ ВЕЛИКОДЕРЖАВНОГО ШОВІНІЗМУ

Наступного дня москвичі почали переводити розмови в ділове русло: замість декларацій та обіцянок переклади, угоди, аркуші, тиражі. Українська делегація зустрілася з директором «ГИЗа», який розповів про нову серію «Творчество народов СССР» та переклади українських класиків. Ухвалили видати кілька антологій і альманахів, популярні брошури з історії української літератури й критики. На 1929 рік постановили призначити на переклад українських авторів 325 аркушів.

На зустріч у ЦК ВКП(б) українці пішли групами, розбившись за літературними організаціями. Їх старанною українською мовою привітав Лазар Каганович, який говорив про питання культурного й національного будівництва. Слідом виступив завідувач Агітпропу ЦК КП(б)У Андрій Хвиля. Письменники за довгим зеленим столом вели жваву розмову, пригощалися бутербродами з червоною ікрою та чаєм.

Під час дискусій до зали тихо й непомітно ввійшов Сталін і сів край столу. Його завважили не відразу, а коли впізнали, то почали аплодувати.

Сталін був у своєму традиційному френчі, м'яких чоботях, із люлькою. Він уважно вислухав Кагановича, запитання до нього, а потім виголосив півгодинну промову про ленінську національну політику. Говорив він тихо, тож письменникам довелося зсунути стільці, щоб усі могли добре чути.

Сталін пояснив, що національні культури через їх зміцнення треба об'єднати на базі соціалістичної культури, і запевнив українців, що спільна інтернаціональна мова виникне нескоро і це буде не російська. Андрій Панів у звіті про поїздку писав, що розмова в ЦК партії багатомовна буде пам'ятна, а стенограму її прочитає кожен, хто цікавиться національними питаннями. Стенограма збереглася, але от імен українських письменників у ній немає: усі вони фігурують як «Голос» або «С места».

Українці вже встигли подивитися в Москві «Дни Турбиных» Булгакова, і Сталін сам заговорив про цю п'єсу. Тому посищалися обурення й вимоги: «Стало почти традицией в русском театре выводит украинцев какими-то дураками или бандитами». Сталін захищав Булгакова як міг і зрештою не витримав:

— Вы чего хотите, собственно?

— Мы хотим, чтобы наше проникновение к Москве имело бы своим результатом снятие этой пьесы.

Письменники пояснюють: «У нас такое впечатление и убеждение, что формула о том, что основная опасность — это великодержавный шовинизм и что с этой опасностью нужно бороться, — эта формула прекрасно усвоена у нас на Украине. Но эта формула прекрасно усвоена в руководящих органах, даже в Москве». Після того як з місця заявили: «Трудно поймать великодержавного шовиниста за хвост», — Сталін вирішив припинити дискусію. У нього не було потаємної кнопки під столом, він просто сказав: от, власне, і всі питання.

Проте ні, це були не всі неприємні питання. Безіменний «Голос з місця», наприклад, запитав: «Тов. Сталин, как вопрос с Курской, Воронежской губерниями и Кубанью в той части, где есть украинцы? Они хотят присоединиться к Украине». Сталін почав допитуватися, чи справді населення цих регіонів хоче приєднатися до України. Його переконували, що так, а він відповідав, що є різна інформація.

Через шість років, 11 березня 1935-го, обвинуваченого Валер'яна Поліщука запитали на допиті: «В феврале 1929 года вы с делегацией украинских писателей ездили в Москву и вместе с этой же делегацией были на приеме у т. Сталина. Припомните, какой вопрос задали вы т. Сталину?» — «Мой вопрос т. Сталину был приблизительно сформулирован так: «Почему до сих пор не присоединены к УССР Воронежская и часть Курской губернии, заселенные украинцами?» — «С какой целью вы этот вопрос задали и как вы сейчас расцениваете свое выступление?» — «Я хотел, чтобы те формы украинизации, которые были в УССР, распространялись и на эти смежные с Украиной уезды, тем более, что тогда крышниковская концепция Соборной Украины сильно звучала в прессе и я ей сочувствовал. Сейчас я действительно считаю, что мой вопрос т. Сталину был неуместен и явился следствием моих тогдашних националистических настроений, но никакой демонстрации я этим сделать не хотел, я хотел лишь расширить границы украинизации».

Протягом тижня українські письменники виступали на московських підприємствах, на вечорі для українського земляцтва, в усіх московських кінотеатрах демонструвалися українські фільми виробництва ВУФКУ, в українському повпредстві (посольстві) літератори зустрілися з представниками уряду, серед яких були Дмитро Лебідь — автор шовіністської концепції «боротьби двох культур», та Ізраїль Леплевський — майбутній очільник українського НКВД.

З Москви менша делегація вирушила до Ленінграда, а більшість — уже без «продуктової бази», як жартували самі делегати, — повернулася до Харкова. У найближчі три роки частину планів з нових видань, перекладів і співпраці було реалізовано. Російською мовою вийшли твори Миколи Хвильового, Юрія Яновського, Петра Панча, Олександра Копиленка, Гео Шкурупія та ін.

Ще через п'ять років Сталін особисто підписував розстрільні списки зі смертними вироками присутнім тоді на зустрічі українським письменникам. ■

«Україна з погляду російського обивателя»: торгівля і промисловість, музика, література, театр.
Малюнки Є. Мана (газета «Правда»)

ФОТО: АНДРІЙ ЛОМАНЕН

Лесь Подерв'янський:

«Якщо треба, то ми шарахнемо»

Кажете, має бути національна ідея? «Від..тсья від нас»,—я це вже сказав. То було в мене, як у даосів, раптове просвітлення. Що тепер спало на думку... 1948 рік, коли закінчилася Друга світова війна і започаткувалася Держава Ізраїль. Євреї, які залишилися живі, винесли кілька уроків зі своєї історії. Перший: те, що називають сучасною цивілізацією,—тільки пліснява на сирі. Зішкребти—і її вже немає. Другий: 6 млн осіб загинули—і ніхто не пчихнув. Нічого не було зроблено. Тож вони усвідомили, що ті євреї, які лишилися, теж можуть загинути—і ніхто не пчихне. Тобто всі ті міжнародні організації, які мали б допомогти їм, нічого не варті. А якщо так, то й не треба на них зважати. Якщо всім начхати на них, то їм теж начхати на таких. Якби вони виконували всі постанови ООН, то їх не було б ні на мапі, ні фізично. І Україні потрібно вчитися в Ізраїлю. Голда Меїр сказала одну прекрасну фразу, яка мені подобається: «Хоч у нас атомної зброї немає, та, якщо треба, ми шарахнемо». От і вся національна ідея у цій фразі. Не треба жодної іншої національної ідеї.

Брюс Лі колись сказав, що не треба намагатися бути—треба бути. Не варто вдавати із себе те, чого нема. Для мене не виникало питання, хто я. Хоча родина була російськомовна, тато на половину поляк, на половину росіянин. Але він корінний киянин. Для матері українська рідна, російська теж. Вона двома мовами думає і легко перемикає одну на іншу. Я ріс у двомовному середовищі, вчився в українській школі. Потім ходив і в російську. І не думав про те, що я українець. Не треба думати—треба бути. Українцем. В Україні багато людей, які багато думають, що вони українці. Знову-таки треба бути, а не хотіти бути.

У дитинстві я щоліта їздив у полтавське село. І нині туди часто їжджу. Це моя мала батьківщина. Усі місцеві дядьки для мене рідні. І тоді я теж не думав, чи я українець, а просто ним був. А коли ти є, тобі не треба думати, хто ти. Хіба китаєць думає про те, що він китаєць? Не певен, що він про таке думає, десь усередині це знає, а думати про те, що ти знаєш, не треба.

Те, що українці й росіяни є одним народом, — пропагандистський міф. І якщо Путін про таке говорить, то він вважає, що є один народ, а не два. І я здогадуюся, якого народу нема. Немає нас. Тобто якщо є тільки один народ, а другого не існує, то нас треба знищити. Чи асимілювати. Іншого шляху нема. Тому фразу, що ми один народ, треба розуміти так: асимілюйтесь або будете знищені. Інакшого розуміння я не маю. Тому ми або переможемо, або будемо знищені. Якщо захочемо, нас не переможе ніхто. Тому що українців можуть перемогти тільки українці, чим ми успішно займалися впродовж нашої історії. Доки ти не визнав себе переможеним, тебе не перемогли.

Що нам робити з тими, хто цих простих речей не розуміє і повторює, що ми «адін народ»? Слабкі люди ніколи нічим не керували. Це робили сильні, яких було завжди небагато, але саме вони творили історію. А слабкі завжди були її м'ясом. Нема жодних ілюзій, що і перші, і другі врешті-решт потраплять у м'ясорубку історії, й активні, й не дуже. Вона не розбитиметься, хто винен і що робити.

Що Україні робити з Донбасом? Наскільки я розумію, це питання стратегії. А що саме питання сформульоване неправильно, то про правильну стратегію не йдеться. Тому що питання треба формулювати так: як перемогти у війні? А це не тотожні речі. Приклад: Росія повертає нам Крим і Донбас, закінчує війну і роздає всім прянікі. За однієї умови: Україна стає частиною Російської Федерації. Подобається?

Щодо радикалів і правоцентристського руху, то нічого надзвичайного в такому явищі немає, бо такі є в кожній європейській країні, та й скрізь так. Якщо ти кажеш, що ти українець, то ти вже націоналіст. Якщо ти українець, то ти вже для певних кіл фашист.

Я написав роман двома мовами: українською і російською. Там є і французька. Бо я автор і знаю, чому потрібно було написати текст кількома мовами. Я його писав не для того, щоб комусь сподобатися. Ті, кому я як автор не подобаюся, хай не читають.

Мова — це інструмент. Якщо ним нічого не робити, він утрачає цінність. Має бути дія. А що можна робити мовою? Писати літературні твори, зокрема. Якщо мова існує, а культури, мистецтва немає, то немає сенсу в мові. Тільки розмовляти українською замало. Так, в Албанії люди говорять албанською — і що з того? Який результат? Де ви бачите албанське мистецтво? Ну говоритимуть тут усі українською, а далі що? В Абхазії все на вулицях теж абхазською понаписували: «амагазін», «авіно»... Я не великий фахівець із укладання законів, але потрібен протекціонізм для української мови. Просто він не має бути дебільним.

У мистецтво держава не повинна втручатися. Бо коли вона за щось платить, тоді так: давай, чувак, відпрацьовуй. Інакше не буває, принаймні тут так. Це вже було, я жив у такій державі 40 років, тоді художники не мали проблем із грошима, якщо держава башляє. Але ж ти попадаєш, як простітутка, у залежність від сутеньора. Тобі дають гроші й кажуть: роби те й се. Малої те, знімай се. Але я так не хочу.

Проект Антіна Мухарського «Національна ідея модерної України». Інтерв'ю з митцями, філософами, лідерами думок

Те, що в українському інформаційному просторі досі чутно російську попсу, за межею добра і зла, як і російська попса. Цей мікроб глушити треба пеніциліном, дуже жорстко. Аж до смертної кари тим, хто цю заразу в голови пускає. А тих, хто слухає, на 15 років у кар'єр. Ви зі мною згодні? А що далі? Далі буде українська попса, така сама противна, як і російська. Мене це не влаштовує. Звичайно, вона наче ближча, бо українською мовою. Але для мене суть не змінюється.

Про еліту. У нас її немає. Еліта має керувати, а якщо вона нічим не керує, то яка вона еліта? Хто ті, що в нас називають себе елітою? Та вони можуть себе вважати ким завгодно. Можу заявити, що я Бонапарт, — і мене посадять у дурку.

Усе-таки різниця дуже велика між українцями й кацапами. Це добре вимальовується в Москві. Уся московська еліта згуртована, герметична, туди важко потрапити. Вона сама в собі. Обсуждає свої гадкі делішки, тільки їй зрозумілі, це закритий клан, страшно противний, але така еліта в Москві є. У нас демократичне суспільство, тож куди хочеш, туди й можеш потрапити. Немає ніяких закритих кіл із месним секретнимі разговорчіками... І те, що в нас нема еліти, може, й добре. Наша специфіка така, історично склалася. З України еліта завжди мігрувала як не в Річ Посполиту, то в Литву чи Росію. І нічого із цим не вдієш. Якби Микола Васильович Гоголь бачив тут якийсь для себе перспективи, то насрав би на кацапів і писав українською мовою. А він мусив писати російською і жити в Петербурзі, хоча, мабуть, як справжній українець хотів до себе на Полтавщину.

На мене казатимуть, що я оскоромився! Бо пишу російською. А Тарас Григорович Шевченко російською теж писав, то киньте камінь у пророка! Хоча ті його твори слабкі, щоб не сказати ще гірше. І чому всі з України кудись їхали: тут не було чого робити. Бо коли є імперія, то існує єдине місце, де може жити і творити поет чи художник, митець, і це місце — Рим. А решта — то провінція, куди відправляють у заслання, як Овідія, і там йому нестерпно — він хоче повернутися у Рим. Це зрозуміло: коли є імперія, поет у Москві. Але ми вже це проїхали — ніхто тепер туди не подається.

Я знаю хорошу історію про Шевченка. Якось режисер Андрій Кретенко гуляв зі своїм другом по Швейцарії. А сам він у Німеччині живе. І от заходять вони в якесь шале, готельчик маленький, а його власник — українець. Класичний портрет Шевченка, де пророк із вусами і в шапці, у нього там висить. Ось Андрій і питає у свого німецького приятеля: «Петере, а ти знаєш, хто це?». А той йому відповідає: «Канешно! Знаю. Це Ніцше зімою. Це ж відомо кожній дитині».

Насправді то не моя справа — державотворення, інакше пішов би в чиновники. І тут таке діло, що нічого нового не треба вигадувати, бо є світовий досвід, працюють міжнародні фонди, які для того

Лесь Подерв'янський народився 1952 року в Києві. 1976-го закінчив Київський художній інститут. Того самого року почав брати участь у художніх виставках. Його картини зберігаються в Національному художньому музеї України та багатьох приватних колекціях. Із кінця 1970-х почав писати п'єси, завдяки яким зажив великої популярності. Спектаклі за творами Подерв'янського ставлять від 2011-го.

ї існують, аби суспільство розвивалося. А в нас якраз не еволюція, а революція, і якби не революції, то вже державу втратили б. Ми дуже близько були до цього у 2014-му. Тому що Шапоко...зд продав усе, що тільки можна було.

Останні 25 років у нас пішли коту під хвіст. Українці нарікають на владу, хоча самі цілком відповідальні за власне життя, бо цих придурків їм обирали не марсіани. Тому щоразу, коли вони лають владу, я радив би дивитись у дзеркало. І дуже пильними треба бути нині, в умовах війни. Уже чергова гнида рветься до влади, ховаючись за емблемами з квіточками.

Уроки історії не дають приводу для оптимізму. Сагайдачний був не такий і бездарний гетьман, а його скидали кілька разів. І що ти з цим зробиш? А от коли кацапи когось обирають, то його вилізують із голови до ніг, а в нас уже через день починають ненавидіти й кидати в обранця собаче лайно. І, може, існує третій варіант—той, що посередині? Утім, може, це й на краще, що українці такі: копаємо владу—і вона відчуває, що її можуть копнути.

Люди не погані й не хороші, а такі, як є. І нема в цьому жодної моралі. Я симпатизую дуже різним людям. Хтось каже, що пишу про люмпенів і не дуже приємних особистостей. Але я ніколи їх так не трактував. Мені завжди всі мої персонажі були симпатичні. Я уникаю того, щоб ділити їх на хороших і поганих. Намагаюся дивитися на героїв відсторонено. Може, не дуже приємно щось усвідомлювати, коли дивишся в дзеркало. Але ж то правда. Воно не бреше. Тих персонажів, які мені зовсім не симпатичні, у моїх творах нема: стукачів, кагебістів... От С..а і Б..ь у мене дуже симпатичні персонажі. Тому що мені подобаються жінки, у них є багато людського, їм подобаються молоді хлопці, вони хочуть любитися, що ж у цьому поганого? Вони читають Пушкіна на турбазі—це також добре. А кацапи в мене просто смішні. Декоративні персонажі. До речі, про кацапів. Я не маю ненависті до них, лише іспитиваю льохкає чувство брезгливості. У Льва Толстого є така геніальна річ «Хаджі-Мурат». Ця повість починається з того, що головний герой Хаджі-Мурат зі своїми нукерами в'їжджає до села, яке вони визволили від кацапів. Бачить, що ті насрали в джерело,—і в чоловіка немає ненависті до них, бо не можна ненавидіти собак. І це писав не український буржуазний націоналіст, а російський граф, який на таких тонкощах розумівся.

Зверніть увагу, всі українські анекдоти ґрунтуються на самоіронії. А будь-який психотерапевт скаже: якщо в людини є самоіронія, то це те, що відрізняє здорового від хворого, ознака нормальної психіки. Там, де немає самоіронії, з'являється шпаринка, куди може влізти шизофренія. І якщо порівняти руські анек-

доти й українські, то можна побачити, що вони різні. У російських анекдотах, де мова про росіян та людей інших національностей, кацапи завжди всіх перемагають своїм дебілізмом. Дебілізм у них непереможний. Самоіронії там нема, нуль, тоді як в українських є таке витончене самознуздання. Дуже смішне. Ми із себе сміємося. І це очевидно, що такі анекдоти про себе самі українці й придумали. Це самоіронія, ознака здоров'я. Анекдоти про жадібних і підступних українців вигадали не москалі: вони так не вміють. Я можу ці речі відразу побачити, де про українців, а де українці—самі про себе.

У кожному суспільстві є люди із самоіронією, є не дуже здорові, є ідіоти. Існує навіть таке, що ми, українці, заснували монастир Шаолінь, трипільську культуру, а самурай—той, хто сам іде в рай, а кунг-фу виникло з бойового гопака... Отака дурка, безумовно, в нас є. І хай буде. Таке теж має бути, бо мають бути свої ідіоти. Такого, щоб не було ідіотів, немає ні в кого. Вони скрізь. Хворих ідіотів і диванних патріотів у нас багато, та й недиванних теж маємо. Але я не впевнений, що нормальні в кожному суспільстві—це більшість. У мене щодо таких речей песимістичне бачення, бо нормальних мало. А ті, хто вміє думати, їх коли було багато? Тих, що вміють дивитись телевізор, набагато більше. Більше, ніж тих, хто вміє читати. І що з цим робити? Якщо порівняти кількість тих, хто вміє думати, і тих, хто вміє дивитись телік, то різниця буде разюча. Всюди так: а що, в Америці по-іншому? Ні, бо ми такі самі, як решта. Не кращі. Не гірші. Ми закомплексовані.

УКРАЇНЦІ НАРІКАЮТЬ НА ВЛАДУ, ХОЧА САМІ ЦІЛКОМ ВІДПОВІДАЛЬНІ ЗА ВЛАСНЕ ЖИТТЯ, БО ЦИХ ПРИДУРКІВ ЇМ ОБИРАЛИ НЕ МАРСІАНИ. ТОМУ ЩОРАЗУ, КОЛИ ВОНИ ЛАЮТЬ ВЛАДУ, Я РАДИВ БИ ДИВИТИСЬ У ДЗЕРКАЛО

Якби я як художник малював свою Україну, то єдиного образу не вийшло б. Тому що Україна різна й велика. Різна вдень, увечері і вранці, її кольори, барви залежать від того, як падає світло. Тому що влітку вдень кольорів майже немає, все як мило. Бо світло з'їдає колір. І це добре знають художники. Уранці кольори насиченіші, у похмурі дні так само. Дехто може думати, що от на Півдні України яскравіше сонце та виразніші кольори, але це не так. Бо художник і нехудожник дивляться й бачать не те саме. Бо художник і людина—це не одне. Я можу любити пейзажі, але не як художник. Бо як для художника для мене нічого цікавого в них нема. Оку зачепитися ні за що. Але вони мені подобаються. На Полтавщині.

Інколи я буваю художником, а інколи просто людиною. Бо постійно бути художником неможливо, так можна здохнути. Тому що цей стан виснажує. Але тумблер у мене є: я можу перемикаєти око. Коли був студентом, на курсі третьому, мав фобію: не міг писати, коли хтось за спиною стоїть. Я зі своїми страхами боровся й виходив на велелюдну вулицю, в центрі Києва, написав багато міських пейзажів. Люди мені ставили дурні запитання: «Парень, где тут общественна сральня?», «А намалюєш мене?». І

тоді я виробив у собі здатність не зважати на людей поруч. Ти існуєш ніби в коконі, коли так працюєш. Дуже корисна справа. Я чимало робіт у такий спосіб намалював і роздарував друзям.

Якось ми із Сашком Кривенком обговорювали символ України, коли тут, на Майдані в Києві, ставили колону, тоді ще була наша програма на радіо «Континент». І говорили ми тоді, що у Венеції на площі Св. Марка, наприклад, є колона, на якій лев із крилами. Проте лев — тварюка шкідлива, а свиня — корисна. Зробімо свиню з крилами. Нумо! А чому з крилами? Кривенко тоді задумався і сказав, що кабан — це соборність, а крила — духовність. І ми почали реготати, всі лягли в студії від сміху. Тоді ще організували сатиричний конкурс, що його Кривенко заснував, називався «Золота ратиця». І такий гарний бронзовий кабан із крилами був нагородою для переможця конкурсу.

Якою я бачу Україну років через 15? Я не опракул. Але останні три роки вселяють надію, нарешті почало щось відбуватися. І динаміка змін, як я її бачу, позитивна, якщо порівнювати з попередніми роками. А щодо всього іншого... Зміни ніколи не стаються швидко, не буває так, щоб країна дісталася комусь на халяву — лише через кров і смерть. Головне, що Україна — самодостатній організм, який живе, дихає і здатний до саморозвитку. Цього я не можу сказати про Росію, бо там усе мертве. З чим я порівняв би її? У дитсадку була така іграшка — пірамідка, частини якої накладалися на шпичку. Так отам, у кацапів, усе й тримається на шпичці. Її забрати, зламати — пірамідка розлетиться. Вони це знають. А в нас такої пірамідки нема, у нас лево, де частини чіпляються одна за одну і трансформуються в різні конфігурації. І в Росії через таку примітивну її форму неможлива демократія. Якщо вона там настає, то країна розсиплеться. Росії вже не буде. Та це їхні проблеми, які мене не обходять. Україна — складніша структура, і демократія тут можлива. А в Росії може бути тільки диктатура. Тому що такі правила гри. Або країна, або демократія. І хоч би що там інтелігенція російська варнякала, кацапам п.дец за визначенням. От товарищ Владімір Ільч Ленін сказав, що руская інтелігенція не мозг нації, а гавно. Що ж я полемізуватиму з великим чеплавеком? Сказав як відрізав, коротко, сильно і страшно. І не треба постійно старічка критиковать, що він такий сякий маразматік і пі.рас. Він, канешно, помилявся, та не завжди. А оскільки він сам вийшов із руской інтелігенції, то знав, що каже. Інтелігенція — то понятіє руское. Інтелігенції нема ніде, крім Росії. Хто є представником американської інтелігенції? Вільям Фолкнер? Якби йому таке сказали, послав би. Він письменник геніальний, а не інтелігенція.

У нас інтелігенції немає і не треба. Бо тут Україна. Бувають люди, які кажуть загадощну фразу: «Ми публічні інтелектуали». Це якесь таке позичене поняття, не українське. Інтелектуали — це ті, хто багато прочитав, у них хороша пам'ять і вони можуть багато п.діти про прочитане. Оце інтелектуали.

Є велика різниця між тими, хто розумний і хто інтелектуал. Тут треба щось одне вибирати. Інтелектуал не може бути розумним, бо він не живе своїм розумом. Він цитує, весь час говорить про те, що хтось сказав. А як у нього спитати: «Що ж ти сам придумав, чувак?», то він вам скаже, що то ж не його справа. Він книжкова шафа. Я таких багато знаю. А розумний думає сам. Наприклад, ми з вами. ■

Docudays UA-2017: +4 °C, або як зміна клімату пов'язана з правами людини?

24–31 березня в Києві відбудеться XIV Міжнародний фестиваль документального кіно про права людини Docudays UA

На Docudays UA-2017 глядачі побачать стрічки із 47 країн світу. Загалом на фестиваль приїде 170 учасників і учасниць, із них 76 — іноземці. У програмі оscarівські номінанти й фаворити світових фестивалів документального кіно.

Тема й центральна кінопрограма фестивалю цього року — Чотири градуси. 4 °C — саме настільки, за прогнозами екологів, підніметься середня температура на Землі до кінця століття. «Лише» +4 °C — і рівень світового океану підвищиться майже на 9 м, будуть затоплені території, на яких мешкає понад 600 млн осіб. Під шаром води опиняться вулиці Лондона, Мумбаї, Нью-Йорка, Ріо-де-Жанейро, Шанхая та Сіднея. «Лише» +4 °C — і під водою зникне весь Південь України...

Відкриває Docudays UA фільм про знаменитий дует активістів «**The Yes Men: Згодні бунтують**» (режисери Лора Нікс, Енді Бічлбаум, Майк Бонанно).

У конкурсних та позаконкурсних програмах візьме участь 96 стрічок. 50 із них — учасники чотирьох конкурсних програм: *DOCU/ЖИТТЯ*, *DOCU/ПРАВО*, *DOCU/КОРОТКО*, *DOCU/УКРАЇНА*. Цьогоріч на кінофорумі відбудеться прем'єра семи нових програм: *4 ГРАДУСИ*, *ТРИ РЕЧІ, ЯКІ Я НЕ ЗНАЮ ПРО НЕЇ*, *ДОС НА КРИЖИНИ*, *ПОКОЛІННЯ С.*, *НОМО SCIENCE — людина наукова*, *ОБРАЗ МІСТА*, *МАЙСТРИ*.

У програмі Docudays UA також традиційно є спеціальні покази, зокрема фільм «Процес. Російська держава проти Олега Сенцова», світова прем'єра якого відбулася на Берлінському кінофестивалі, а також спеціальна подія від Національного центру Олександра Довженка «Чорнобиль (не)видимий».

Уже вдруге на фестивалі відбудеться національний конкурс DOCU/УКРАЇНА. Цьогоріч це 13 кіноробіт молодих авторів та авторок, які крізь оптику власного почуття придивляються до людей, тернів та шляхів української дійсності. «У кіно (втім, як і в усьому іншому) найцікавішим для мене є відображення реальності. Точніше, наше уявлення про неї. У цьому сенсі добірки фільмів, об'єднані за певною ознакою, надзвичайно цікаві, — зазначає **Дар'я Бассель, програмна координаторка Docudays UA**. — Національний конкурс — це 13 картин, знятих у 2016–2017 роках в Україні молодими автор(к)ами. Шість із них так чи інакше стосуються теми декомунізації, п'ять є спостереженням за спробами співвітчизників (звичайних людей) пробратися крізь терни розрухи, бідності й тотальної байдужості до чогось світлого (в особистому житті або в житті інших — тих, кому вони себе присвячують). Інші чотири фільми розповідають нам про особисті переживання людей мовою інтимних щоденникових записів, діалогів у Skype тет-а-тет і традиційного спостереження за героєм. 6+5+4 — це абсолютно правильно, маємо більше ніж 13: теми у фільмах перетинаються. Зосереджуючись на чомусь одному, автор(к)и мимоволі підбирають і везуть із собою вантаж набагато важчий, ніж, можливо, планували спочатку».

Картини фестивалю демонструватимуть у київському Будинку кіно, кінотеатрах «Київ» та «Кінопанорама». Розклад показів усіх фільмів Docudays UA — на сайті <http://docudays.org.ua>

Історія однієї вулиці

Вікторія Малишева

Про Луганськ часто говорять як про «край трударів». І це не висока патетика, аби посилити ефект від подальшої розповіді та викликати співчуття. Ділянки на моїй вулиці й на вулицях навколо купували будівники великих заводів, завдяки яким понад 200 років тому й було покладено початок Луганську як промислового місту. Серед моїх сусідів ніколи не було людей інтелігентних професій, а були переважно зварювальники, будівельники, електрики, слюсарі. Здається, робітничий фах поколіннями передавався у спадок. Так, якщо дід був теслярем, його сини теж із великою імовірністю ставали теслями, як і батько.

Заводів навколо було безліч. Люди охоче йшли працювати на ці гіганти промисловості, аби отримувати пристойну зарплату, піти на пенсію по «гарячій сітці», мати відзнаки, як-от ветеран праці або власна фотокартка на дошці пошани заводу. Це було цілком нормально. Діти заводчан мали бо-соного, але абсолютно щасливе дитинство. Крали яблука в колгоспних садах, що простягалися на кілометри, грали у футбол та пірнали з греблі у швидкоплинну тоді річку Луганку. Так вчили плавати всіх. А річка під греблею була така глибока, що не всім вистачало дихання та сміливості на ті спроби.

Усі будинки в моєму краї схожі, ніби близнюки: малі, одноповерхові. Раніше їх зводили з мергелю — білого каменю, який добували в кар'єрі неподалік. Будівництво завжди було дорогим, тому будинки на чотири вікна завжди були ознакою багатства.

Мабуть, і раніше не всі хотіли повторювати долю батьків — прагнули вивчитися й вирватися з краю великих заводів та важкої праці. Якщо діти закінчували виші, вони не поверталися більше в наш край. Їхали підкорювати великі міста, ставали в чергу на квартири. Батьківські домівки відвідували лише доти, доки були живі батьки, а потім продавали їх, ділили спадок із братами й згадували наш димний край хіба у снах. А взагалі ті старі білі домівки зберігають багато чого. Є і мідні двірні ручки, і шафи з різьбою, і ікони в темних окладах, і посуд із тонкої порцеляни... Уявіть лише все це. Скрині досі зберігають вишиванки та весільні рушники — нікому вже не потрібний скарб сторічної давності.

Влітку 2014-го з моєї вулиці мало хто поїхав. Не було за що, не було куди, а голвне — ніхто не міг облишити все своє нехитре майно — одноповерхові хати на три або чотири віконця. Подумайте тільки, люди ставили дорожче за своє життя ті самі безцінні коштовності — свої старі домівки. На моїй вулиці мало хто може говорити довго та красиво. Можуть ремонтувати, будувати, зварювати, а ось говорити довго та красиво не можуть. І поїхали з ву-

лиці всі ті, кому ті безцінні домівки дісталися легко — у спадок або за невеликі гроші. Ті, хто виріс тут і провів усе життя, трималися за них так, ніби своїм життям могли зберегти життя таких уразливих велетнів зі свого дитинства. Заклеювали хрест на хрест вікна, закладали їх мішками з піском, рятували найдорожче. Самі вже як могли рятувалися, а от свої домівки жаліли до сліз. На сусідню вулицю снаряди прилітали багато разів. Вибиті шибки, обвалені стріхи. На нашій вулиці згорів сарай і багато будинків лишилися без скла, ворота стали як решето. Люди ховалися на підлозі, у льохах. При цьому поралися як могли на грядках, пекали хліб, консервували помідори й огірки, яких було безліч того літа. Вижили. Хоча й не всі. Багато хто помер одразу після. Те літо пережили, а сил на мир уже не вистачило.

Якщо ви спитаєте у моїх сусідів, чи хочуть вони жити краще, усі скажуть, що, звісно ж, хочуть: краще харчуватися, краще вдягатися, допомогти дітям та онукам. А ще купити ліки, відремонтувати дім та багато іншого. Але чи ходив хтось із моїх сусідів на референдум чи мітинги? Навряд чи. Мало хто піде кудись у свій вихідний просто так. У всіх є робота — городи. Вірять собі, своїй праці. Знають, що взимку годуватимуть літо та врожай, а не примарні обіцянки. Звичайно, якщо прийдуть агітувати, ніхто не сперечатиметься, але при цьому навряд чи вийде з дому. А ще про матеріальні можливості моїх сусідів дуже яскраво свідчить те, як усі ми бігли по продуктову допомогу, яку невідомо хто давав нам тричі: крупи, консерви, олія, тушонка. Люди бігли так, ніби то було спасіння одразу від усього. А потім дали ще нове скло замість розбитого того літа, дали цеглу та дошки, кому було потрібно. А комусь навіть нові пластикові вікна дісталися задарма як компенсація втрат. Сказати, що хтось став щасливішим від того, не можу. Людей не повернути. Навіть той згорілий сарай, у якому був скарб довгого життя його власників, чомусь шкода до сліз. А ще шкода заводів, тих велетнів, із яких починалося місто та які зачинили першими. Торкаються трубами хмар, чекають чогось. Цілими днями за річкою на

тих старих заводах чути болгарку: вивозять по цеглині, викопують метал, їдуть вантажівки вночі повз ті самі домівки, з яких починалося місто та які були органічним продовженням заводів-велетнів, промислової основи нашого краю.

У кожному будинку на нашій вулиці втрати: діти, які шукають кращої долі подалі від Луганська, немічні старі, важке життя. А ще дірки на воротах, по-старечому закладені ситцем. Мабуть, із тих самих скринь, у яких зберігається скарб усього життя. ■

Перші ластівки

Станіслав Васін

Після запровадження так званого зовнішнього управління на підприємствах української юрисдикції під окупацією частину цих об'єктів уже закрито на невизначений термін, а персонал відправлено у відпустку.

Перші ластівки блокади створили проблеми в гірничій галузі «ДНР». Хоча її труднощі пов'язані насамперед не з переходом під контроль бойовиків низки рудників, а з втратою ринку збуту на неокупованій території. Так, у Макіївці на шахті «Бутовська» гірники перестали відкачувати воду й були розпущені по домівках. Вимушена відпустка в цій ситуації не така страшна, як самі припинення експлуатації шахти: у разі її затоплення не тільки занепаде виробництво, а ще й можуть бути екологічні наслідки. Про них говорять уже й сама окупаційна «влада». Мало хто знає, але в окупованій Горлівці склалася геть критична ситуація з вугільною галузю: велика частина рудників нині у стані простою, їх затоплено.

Зрештою, не відстає під час блокади від Горлівки й Макіївка. Така сама ситуація, як на «Бутовській», склалась і на іншій шахті цього міста — «Комунарській», котра простоє теж. А 7 березня зупинилась і «Щегловська-Глибока», вугілля з якої надходило до Кривого Рогу для Криворіжсталі. Тепер гірники кажуть, що на роботу виходить один черговий двічі на тиждень і трудиться півдня. Тобто зарплата як за чотири відпрацьовані дні за місяць. Решта мусить шукати інших заробітків.

Утім, знаний в українському медійному середовищі аргумент про те, що шахтарі, які втратили роботу, тут-таки поповнять лави «ополчення», себе не виправдовує. Усупереч поширеній думці частина гірників настроєна проукраїнськи або як мінімум вороже до «ДНР». Цим людям також до кінця не зрозуміла логіка торговельної блокади, адже якщо окупована територія наша, то й вугілля тут наше. Це не можна назвати «торгівлею СРСР із нацистською Німеччиною часів Другої світової», як зазвичай люблять представляти ситуацію на Донбасі прихильники блокади. Дехто з шахтарів сприймав свою працю як внесок у перемогу в цій війні, надалі постачаючи країні її власне вугілля й навіть отримуючи зарплату в гривнях. Хай там як, але «міцні господарники» з «ДНР» тут-таки навели порядок, відправивши гірників у відпустку.

Заморожено й шахту «Комсомолец Донбасу», на якій, попри те, вирішили підтримувати системи життєзабезпечення виробництва. Цікавим є коментар одного з її працівників у паблік у соціальній мережі: «Простежується абсолютно однакова ситуація як в Україні, так і в нас. Забезпечення

обладнанням немає, спецівки немає, профспілки завжди солідарні з керівництвом, людей не вистачає, нових набирати не можна [...] відчуття, ніби живемо в одній країні».

Не краща ситуація й на одному з найбільших підприємств на окупованій території — Харцизькому трубному заводі, який теж потрапив під «зовнішнє управління». Доти персонал працював тут на 2/3 ставки. Однак тепер повідомляють, що цехи абсолютно пусті, а робітників відправляють у відпустку на невизначений термін. На залізничній станції Харцизька стоїть лише один состав із поржавілою металопродукцією. Утім, бойовики заявили про підготовку до запуску харцизького заводу «Силур», що виготовляв сталеві троси й був закритий ще восени 2016-го.

Ще один знаковий «націоналізований» об'єкт — готель люкс-класу «Донбас Палас». Як повідомляють донеччани, увечері 6 березня туди під'їхала вантажівка, яка вивезла кавові автомати та ще деяке майно закладу.

Істерія із «зовнішнім управлінням» ударила й по місцевій телефонії. Після відключення оператора Lifecell і захоплення офісу Укртелекому почали стрімко поширюватися чутки про припинення роботи в окупації Vodafone. З огляду на це буквально за останні кілька днів лави охочих обзавестися пакетами «Феникса» — оператора бойовиків — зросли в рази. Черги налічували до 100 осіб, хоча для придбання пакета потрібно заповнити форму з особистими даними й ідентифікаційним кодом, що значно збільшує час купівлі. Через ці обставини на «Маяку», а також у районі залізничного вокзалу з'явилися пропозиції про продаж сім-карток і пакетів без документів та черг за 500–800 руб., що уг'ятеро-восьмеро перевищує реальну вартість (120 руб.). Картки «Феникса» вже давно зобов'язали купити персонал усіх держпідприємств, підконтрольних «ДНР», а внутрішня комунікація між бойовиками взагалі здійснюється тільки на базі «республіканського» оператора. З'явилися спекуляції і щодо пенсійних виплат, але поки що лише інформаційні. На тлі невдоволення пенсіонерів пропачею ахметовської «гуманітарки» активізувалися чутки про виплату до 9 травня всім учасникам бойових дій часів Другої світової по 10 тис. руб. Крім того, очікується й чергове збільшення пенсії, яка повинна перевищити мінімальну на неокупованій території. ■

LEGO. Новий чудовий світ*

ОНУХ

«Only the best is the best» —
девіз компанії LEGO

Недавно в британській газеті The Guardian я прочитав, що Кембриджський університет шукає кандидата на посаду професора й завідувача кафедри LEGO. Її фінансуватиме щедра дотація данського фонду, створеного... компанією LEGO.

Незалежна консалтингова фірма Brand Finance, яка оцінює провідні світові бренди, оголосила, що 2017 року LEGO — найдорожча торговельна марка світу. На другому місці опинився Google.

LEGO — набори пластмасових кубиків, які випускає приватна фірма LEGO Group із данського містечка Біллуни. Провідний продукт LEGO — кольорові пластмасові кубики, які складають до купи за допомогою системи виступів і гнізд, що дає змогу вигадувати чимало можливих поєднань. Таким чином можна творити різноманітні об'єкти: будинки, автомобілі й навіть роботів, які працюють. Хоч

програмувати його. Завдяки поєднанню передових технологій і кубиків можна створити робота та вдихнути в нього життя, користуючись інтерфейсом програмування і керуючись малюночками, тож ним легко послуговуватися. А завдяки спеціальній прикладній програмі Robot Commander ними можна керувати через смартфон або планшет.

Ніде ніяких обмежень, усе залежить тільки від твоєї уяви.

Тож нічого дивного, що мене вже не один рік не полишає думка: дійсність навколо мене будують проєктанти, виховані на кубиках LEGO. Групи недавно зведених будинків скидаються на конструкції з цеглинок LEGO, нові моделі автомобілів і пристроїв віддзеркалюють принципи системи LEGO. Здається, ніби навіть деякі суспільні та політичні ідеї несуть у собі генотип системи LEGO. Вони нескладні, і їх можна легко поєднувати між собою. Дитяча простота й легкість у творенні нового чудового світу. Батьківщина LEGO — Данія, а данці згідно зі Світовим індексом щастя від ООН — найщасливіші люди у світі (Україна перебуває на 123-му місці зі 157 оцінених країн).

Коли я пишу свої колонки, вони теж часто виникають завдяки поєднанню думок-цеглинок, що віддзеркалюють принципи системи LEGO. Колонка, яка, власне, з'являється нині з-під мого пера, — це конструкція, що складається з уривків інформації, які я здобув, занурюючись у світ LEGO. Простота, передбачуваність, усвідомлення безпеки, а зрештою... відчуття щастя, бо ж «Only the best is the best» («Тільки найкращий є справді найкращим»).

Я замислююся, чи система LEGO творить нашу залежність від неї, чи вона такий вдалий продукт тому, що відображає структуру нашого мозку. Мабуть, кафедра LEGO, створювана в Кембриджському університеті, провадитиме дослідження, які забезпечать відповідь на моє пов'язане з LEGO запитання. Але, поки це станеться, придивімося до сукупності головних принципів, на які спирається світ будівничих LEGO: «Ми команда. Ми працюємо, щоб знайти вирішення під керівництвом наших тренерів і наставників, але знаємо, що наші тренери і наставники не знають усіх відповідей; навчаємося разом. Дотримуємося духу приязного суперництва. Ділимося досвідом. Те, що відкриваємо, важливіше від перемоги».

Перемога не така вже суттєва річ, бо вже багато років LEGO перемагає. Концерн має до 70% світового ринку кубиків, а це означає, що близько 400 млн людей регулярно грається його продуктами. Ми не тільки граємося, а формуємо дійсність згідно із системою LEGO. Зрештою, «Only the best is the best», і я не бачу можливості не погодитися з цим твердженням. ■

СИСТЕМА LEGO ТВОРИТЬ НАШУ ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД НЕЇ, ЧИ ВОНА ТАКИЙ ВДАЛИЙ ПРОДУКТ ТОМУ, ЩО ВІДОБРАЖАЄ СТРУКТУРУ НАШОГО МОЗКУ? МАБУТЬ, КАФЕДРА LEGO В КЕМБРИДЖІ ПРОВАДИТИМЕ ДОСЛІДЖЕННЯ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧАТЬ ВІДПОВІДЬ

би що було збудоване з LEGO, його можна багато разів розбирати й знову складати, створюючи нові об'єкти. Незважаючи на різний вигляд і призначення окремих цеглинок, кожному з них можна припасувати до вже наявних. Кубики LEGO, спроектовані 1958 року, без проблем поєднуються з елементами, випущеними тепер, а конструктори LEGO, призначені для дітей, сумісні з конструкторами для підлітків, а ті, своєю чергою, — з кубиками, спроектованими для дорослих. Кубики LEGO становлять універсальну систему.

Що можна збудувати з кубиків LEGO? Відповідь проста: майже все. Завдяки продуктам LEGO City кожен може почуватися архітектором, будівельником і мером міста водночас. Тут знайдеш усе потрібне для належного функціонування міста. Створиш залізничну мережу, яка поєднує різні частини міста, а також залізничний вокзал і швидкісний пасажирський потяг. Збудуєш міську площу й подбаєш про безпеку жителів завдяки побудові пожежної частини та відділу поліції. Є і поліцейський патруль із собакою, і мобільна група поліції, завдяки якій можна патрулювати територію цілого міста.

Справжній сюрприз — серія LEGO Mindstorms, яка дає змогу не тільки збудувати робота, а й за-

*«Новий чудовий світ» — одна з найвідоміших антимітопій європейської літератури ХХ сторіччя. Роман Олдоса Хакслі — це картина суспільства, яке досягло стану абсолютної організації та реалізувало ідеал загального щастя

5

ПРЕДСТАВЛЯЄ

**ШОСУБОТИ
10:10**

**ШОНЕДІЛІ
13:10**

**МОДНЕ
ЗДОРОВ'Я**

із Веронікою Ухалковою

Усе про сучасні тенденції здорового способу життя, дієтології, фітнесу та краси.
Корисні поради від найвідоміших експертів та несподівана правда про наше здоров'я.

Роумінг: дешевше, ніж ви очікували ;)

Швидкий 3G роумінг

Вигідні пакетні пропозиції від

0,15
₴/Mb

Перелік країн та подробиці дивіться на сайті

Тарифи станом на 07.03.2017 р. Дозволи на діяльність - TL00-1985- від 2/01/2001 та TL03-1568 від 4/12/2003 видані ЄНДЗ

Інфолінія:

(044) 225-8008

w.TravelSiM.ua

U.T.T.